

HAHMONNIMET HAHMOTTUMASSA

**Disney-piirroselokuvissa esiintyvien
suomenkielisten henkilönnimien
sananmuodostus, rakenne ja merkityssuhteet**

Pro gradu -tutkielma
Suomen ja sen sukukielten
maisteriohjelmalla
Turun yliopisto
Joulukuu 2007
Leonard Pearl

TURUN YLIOPISTO

Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos / Humanistinen tiedekunta

LEONARD PEARL: Hahmonimet hahmottumassa: Disney-piirroselokuvissa esiintyvien suomenkielisten henkilönnimien sananmuodostus, rakenne ja merkityssuhteet

Pro gradu -tutkielma, 118 s, 7 liites.

Suomen kieli

Joulukuu 2007

Tämä pro gradu -tutkielma on vuosina 1936–1986 valmistuneiden 11 pitkän Disney-piirroselokuvan fiktiivisten hahmojen suomenkielisten nimien onomastinen tutkimus. Pyrin käsittelemään elokuvien hahmonnimien muodostusta, rakennetta ja merkitystä kognitiivisesta näkökulmasta. Aineistossani analysoimani elokuvien 112 hahmonnimeä ovat johdoksina, yhdyssanoina, kollokaatioina ja appellatiiveina esiintyviä henkilönnimiä. Korpukseeni keräämäni hahmonnimet esiintyvät eri nimityyppien kategorioissa joko varsinaisina niminä (esim. *Kulkuri*), titteleinä ja ammattia ilmaisevina niminä (esim. *Suurherttua*), sukulaisuutta ilmaisevina niminä (esim. *Äiti Osteri*), lempijä kutsumaniminä (esim. *Tipunen*) tai kölliniminä (esim. *Vanha Puskajussi*).

Otan historiallisen morfologian lähtökohdan ainestoni hahmonnimien sananmuodostukseen ja sovellan siihen kognitiivisia menetelmiä. Diakronisista diminutiivisista aineksista esimerkiksi ovat kehittyneet feminiinistävät tai affektiiviset johtimet, kuten *-tAr* tai *-(i)nen*. Esitän myös, että useat hahmonnimet kuvailevat tai luonnehtivat takoitettaan niiden sananmuodostustapojen tai appellatiivien perusteella. Johdinten, yhdys- tai kollokaatio-osien tai yksittäisten appellatiivien avulla voidaan nähdä, että nimenainekset kategorisoivat hahmonnimen kokonaan. Hahmonnimien rakenteesta osoitan, että johdosnimissä on sekä kategorisoiva että kategorisoitu nimelementti. Funktionaalis-semanttisen luokittelumallin näkökulmasta osoitan, että kaikissa hahmonnimissä on joko luokitteleva tai yksilöivä nimenosa tai molemmat.

Hahmonnimen kategoriointi perustuu sen nimelementteihin ja -osiin. Hahmonnimien SUKUPUOLI-kategorioinnissa esimerkiksi naishahmon nimi (37 nimeä) on prototyypisesti merkitty feminiiniksi joko johtimella (32 %) tai appellatiivilla (46 %), kun taas mieshahmon nimi (75 nimeä) on merkitty selvästi maskuliiniksi vain appellatiiveilla (44 %) tai on kokonaan merkitsemätön (46 %). Kategorioissa NAISPUOLINEN ja MIESPUOLINEN on myös sukupuolen todennäköisiä tunnusmerkitsijöitä. Tämän hahmonnimistön merkityssuhteet kognitiivisiin alueihin voivat olla joko suoria tai epäsuoria. Suora merkityssuhde koskee tarkoitteiden nimen nimenosiin heijastuvia transparentteja ominaispiirteitä (esim. *Pahatar*). Epäsuora merkityssuhde voi olla metaforinen, kuten ELÄIN ON IHMINEN (esim. *Herttuatar*), metonyminen, kuten ÄÄNI EDUSTAA OLENTOA (esim. *Helinä-keiju*) tai symbolinen (esim. *Tuhkimo*). Esitän lisäksi yhden hahmonnimen merkityssuhteen, jossa on pakatun merkityssuhteen piirteitä.

Asiasanat: Antroponymia, fiktiiviset henkilönnimet, hahmonnimet, historiallinen morfologia, johto-oppi, kategoriointi, kognitiivinen kielentutkimus, merkityssuhde, metafora, metonymia, nimistöntutkimus, onomastiikka, prototyypiteoria, sanaliitot, sananmuodostus, yhdyssanat

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe, lähtökohdat ja pyrkimys.....	3
1.2. Tutkimusaineisto ja sen kerääminen.....	5
1.3. Tutkimuksen rakenne ja menetelmä	9

2. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN PERUSTA

2.1. Onomastiikka	12
2.1.1. Nimen merkitystä etsimässä.....	12
2.1.2. Nimen rakenteeseen perustuva merkitys	16
2.1.3. Hahmonnimi nimien luokitteluissa.....	19
2.2. Sananmuodostus.....	24
2.2.1. Uusien sanojen ja niiden aineiden synty	24
2.2.2. Sananmuodostus onomastisessa tutkimuksessa.....	26
2.3. Kognitiivinen kielentutkimus.....	29
2.3.1. Kategoriat ja prototyypit	30
2.3.2. Metafora ja metonymia	33
2.3.3. Kognitiivinen lähestymistapa onomastiikkaan	35

3. NIMITYYPPIEN JAKAUTUMINEN AINEISTOSSA

3.1. Varsinaiset nimet.....	39
3.2. Tittelit ja ammattia ilmaisevat nimet	41
3.3. Sukulaisuutta ilmaisevat nimet	44
3.4. Lempi- ja kutsumanimet	45
3.5. Köllinimet	47
3.6. Nimityyppien välillä häilyvät nimet	48

4. SANANMUODOSTUS JA HAHMONNIMIEN RAKENNE

4.1. Johtaminen	50
4.1.1. Feminiinijohtimet	50
4.1.2. Affektiiviset johdintyyppit.....	53
4.1.3. Latinalaistava johtimet.....	54
4.1.4. Muut standardinmukaiset substantiivijohtimet.....	56

4.1.5. Epästandardit substantiivijohtimet.....	57
4.1.6. Possessiiviset adjektiivijohtimet	58
4.1.7. Partisiippiadjektiivit	59
4.1.8. Nollajohto tai sanaluokkakysymys	61
4.1.9. Teon- ja tekijännimet ja niiden mallit	62
4.2. Sanojen yhdistäminen ja toisiinsa liittäminen.....	64
4.2.1. Yhdyssanat	65
4.2.4. Kollokaatiot	67
4.3. Hahmonnimien nimiainekset	68
4.3.1. Hahmonnimien nimenelementit	68
4.3.2. Hahmonnimien nimenosat	70
4.3.2.1. Hahmonnimen luokitteleva nimenosa.....	70
4.3.2.2. Hahmonnimen yksilöivä nimenosa.....	72
4.3.2.3. Hahmonnimien nimenosat käytännössä	73

5. KOGNITIIVINEN SOVELLUS HAHMONNIMISTÖÖN

5.1. Hahmonnimien kategoriointi ja prototyypisyys.....	78
5.1.1. Sukupuolen kategoriointi	80
5.1.2. Deskriptiivisyyden kategoriointi.....	86
5.1.3. Muut kategorioinnit.....	87
5.2. Hahmonnimien merkityssuhteet	89
5.2.1. Hahmonnimien suorat merkityssuhteet.....	89
5.2.2. Hahmonnimien epäsuorat merkityssuhteet	94
5.2.3. Hahmonnimien muut merkityssuhteet	101

6. LOPUKSI

6.1. Kokoava tarkastelu.....	103
6.2. Hahmonimet sosiaalisessa kontekstissa	109

LÄHTEET 112

LIITTEET

ENGLISH SUMMARY

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe, lähtökohdat ja pyrkimys

Kognitiivisen kielentutkimuksen keskeisen hypoteesin mukaan kaiken takana on merkitys (Langacker 1983; Leino 1993; Onikki-Rantajääskö 2005: 76). Havainnointi on yleensä ensimmäinen käsitelty seikka kognitiivisessa psykologiassa, sillä tarvitsemme tietoa, kuten meidän käyttämäämme kieltä, ennen kuin me käytämme sitä. Mentaalisena ilmiönä merkitys on havainnoimista ja se on lisäksi keskeinen osa kieltä. Merkitys löytyy aina kielellisissä muodoissa, koska se on osa havainnointia ja ajattelua sekä yhteisöä ja kulttuuria. (Neisser 1976: 13, 70–71; Langacker 1983: 7; Lakoff–Johnson 1980: 229–230; Sjöblom 2006: 62.)

Kielitieteen nuorehko tutkimusala onomastiikka eli nimistöntutkimus esittää kuitenkin kysymyksen siitä, onko nimellä lainkaan merkitystä ja minkälainen arvo tai funktio sillä on, jos nimellä on itse asiassa merkitys (ks. Sjöblom 2006: 18 ja Bertills 2003: 100). Viime aikoina nimikategorioista on tehty tutkimuksia, jotka pyrkivät todistamaan tiettyjen nimien kantavan merkityksen ja erikoisen funktion sen merkityksessä. Keskeisimpiä näistä suomalaisista tutkimuksista ovat Yvonne Bertillsin väitöskirja (2003) sekä Hanna Karppisen (2003) ja Mikko Mentulan (2006) pro gradu -tutkielmat. Tutkimukset käsittelevät fantasia- ja lastenkirjallisuuden propreja ja myös uudissanoja. Kirjallisuuden henkilönnimet erottaa varsinaisista lihaa ja verta olevista ihmisten nimistä niiden rakenteen, luonteen ja ontologisen statuksen perusteella (Bertills 2003: 232). Näillä nimenkantajilla on tiettyjä nimeensä heijastuvia henkilöominaisuuksia, jotka vaikuttavat hahmon havainnointiin. Nimistöntutkimuksessa Paula Sjöblom (2006) on yritysnimiä ja niiden rakenteita ja funktioita käsittelevässä väitöskirjassaan kehittänyt samankaltaisen nimikategorian käyttämällä kognitiivis-funktionaalista näkemystä. Tutkimuksessaan Sjöblom (2006: 32) toteaa, että yritysnimi muistuttaa kirjallisuuden henkilönnimiä enemmän kuin varsinaisia henkilönnimiä tosielämässä, sillä tämäntyyppiset läpinäkyvät nimet ovat semanttisesti johdattelevia ja ne ilmaisevat luonneominaisuuksia tai muita tietoja, vaikkakin rajoitetusti (ks. myös Bertills 2003: 53). Näissä tutkimuksissa pyrkimys on, että tietyillä nimillä tietyssä yhteydessä on enemmän kuin yksilöivä funktio. Tämä tarkoittaa, että merkityksen on oltava jossain sen funktion takana.

Yksi keskeinen seikka fiktiivisistä henkilönnimistä ja siitä, mikä erottelee ne muista henkilönnimisä tosielämässä, on niiden rakenne. Bertills mainitsee Thorsten Anderssonin huomautuksen siitä, että nimen antamisessa morfologinen tai syntaktinen rakenne on sen polttopisteessä. Nimimuodot voivat esiintyä yhdyssanoina, kompositioina, derivaatioina tai yksinkertaisina niminä tai sitten yhdistelminä kaikista kolmesta tavasta. (Kiviniemi 1990; Bertills 2003: 21.) Fiktiivisten hahmojen nimien nimimuodot yleensä ilmaisevat hahmon luonnetta tai kuvaavat nimen kantajan ominaisuuksia. Johdetuissa nimissä esimerkiksi voidaan nähdä, miten näitä ominaisuuksia ilmaistaan nimimuodossa ja miten hahmon nimen deskriptiivisyys soveltuu sen merkitykseen. (Ks. esim. Bertills 2003: 93.)

Fiktiivisiä henkilönnimiä löytyy kuitenkin muualtakin kuin vain kirjallisuudesta. Tämänäntyyppisiä propreja on olemassa kirjallisuuden lisäksi median muissa muodoissa. Vaikka elokuva onkin genre, jossa äänien kuunteleminen ja kuvien katsominen ovat pääaistinmekanismeja pikemmin kuin sanojen lukeminen, joku sen tuotannon alussa suunnittelee ja kirjoittaa käsikirjoituksen. Kuunteleminen on yhtä paljon osa havainnointiamme kuin näkeminen, ja voimme ennakoida, mitä on tulossa seuraavaksi, kun kuuntelemme osaamaamme ja ymmärtäämme kieltä: elokuvan katsojat esimerkiksi käyttävät silmiänsä ja korviansa niin, että visuaaliset ja kuuluvat seikat auttavat heitä ymmärtämään, mitä maailmassa tapahtuu, ja muodostamaan todellisuuden (ks. Neisser 1974: 27; Andrew 1984: 19).

Tätä tutkimusta varten keräämäni fiktiivisten hahmojen nimet esiintyvät Walt Disneyn pitkissä piirroselokuvissa, jotka ovat yleensä lapsille tarkoitettuja elokuvia ja perustuvat suurimmalta osin lastenkirjallisuuteen. Otan kognitiivisen lähtökohdan hahmojen nimien käsittelemiseen ja lisäksi pyrin selittämään nimien merkityssuhteita niiden sananmuodostustyyppien sekä appellatiivisuuden nojalla. Sananmuodostuksella tarkoitetaan johdoksia ja yhdyssanoja sekä kollokaatioita¹ eli sanaliittoja tai leksikaalisia fraaseja. Tarkempi kriteerien selitys aineistoni keräämiseen tulee luvussa 1.2. Bertillsin (2003: 1) mukaan kirjallisuusonomaastiikka on ollut melko sivuutettu ala: samoin kuin tosimaailman henkilöt, myös kirjallisuuden hahmot pitää nimetä niin, että niillä on viittaussuhde lukijoille. Tutkimuksessaan Bertills tarkastelee lastenkirjallisuuden propreja: Tove Janssonin *Muumi*-kirjoja, Mauri Kunnaksen *Koiramäki*-kuvakirjoja ja

¹ Bertills (2003: 21) käyttää tutkimukseen termiä *kompositio*. Käytän mieluummin termiä *kollokaatio*, jota selitetään luvussa 2.

A.A. Milnen *Nalle Puh* -kirjoja. Karppisen (2003) pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan *Harry Potter* -kirjojen uudissanoja, joihin kuuluvat henkilönimet, ja Mentulan (2006) tutkielmassa J. R. R. Tolkienin erisnimiä. Näissä edellä mainituissa tutkimuksissa muotoa ja merkitystä sekä funktiota käsitellään semanttisesta näkökulmasta.

Kognitiivinen tutkimus on tähän asti melko uusi lähestymistapa suomalaisessa onomastiikassa. Suomalaiset tutkijat ovat viime aikoina jo soveltaneet kognitiivista metodologia johto-oppiin (Onikki-Rantajääskö 2005) ja sanamuodostukseen kuten bahuvriihisanoihin² (Malmivaara 2004). Sanamuodostuksen käsitteleminen kognitiivisen metodin avulla on vielä kuitenkin hyvin vähäistä suomen tutkimuksessa. Suhteellisena uutena metodina onomastiikassa on Sjöblomin kognitiivis-funktionaalinen lähestymistapa yritysnimistöön (ks. Sjöblom 2006: 247). Vähäisiä tutkimuksia lukuun ottamatta (ks. esim. Sjöblom 2004) kognitiivisen kielentutkimuksen keinoin ei ole Suomessa tutkittu paljon henkilönnimien piirteitä³.

Koska fiktiivisten hahmojen nimien rakenne on erilainen kuin ihmisen tosimaailmassa, niiden funktiot ja merkityssuhteet ovat erilaisia. Minusta mielenkiintoisimmat fiktiivisten hahmojen henkilönnimet ovat ne, jotka esiintyvät johdos-, yhdys- ja kollokaatioiniminä sekä appellatiiveina. Tässä tutkimuksessa pyrin selittämään sitä, että on mahdollista löytää proprin merkitys tämäntyyppisten nimien sanamuodostuksen, appellatiivisuuden ja rakenteiden perusteella. Katselen kognitiiviselta näkökannalta, miten sanamuodostustyyppit vaikuttavat hahmonnimissä esiintyviin elementteihin ja lopulta niiden merkitykseen. Koska kognitiivisella metodilla suomessa on tähän mennessä tutkittu onomastiikan alalla vain yritysnimiä ja propreja yleisesti, tämän työn yleispyrkimys on esitellä *hahmonnimi* pätevänä suomalaisena onomastisena nimikategoriana ja tuoda esiin uusi näkemys henkilönnimien semantiikan tutkimukseen.

1.2. Tutkimusaineisto ja sen kerääminen

Disney-klassikot eli pitkät piirroselokuvat ovat periaatteessa hyvin tunnettuja ympäri maailmaa ja niitä esitetään monilla eri kielillä. Tähän asti pitkiä Disney-piirroselokuvia

² Malmivaaran (2004) tutkimus keskittyy metonymisiin ja metaforisiin yhdyssanoihin, joita voidaan pitää mahdollisesti köllinniminä oikeassa yhteydessä.

³ Sjöblomin (2006) yritysnimistöössä on suora merkityssuhde, jossa yksilöivä nimenosa voi olla henkilönnimi.

on 50 ja uudet elokuvat ovat jatkuvasti tuotantovaiheessa (ks. esim. fi.wikipedia.org: Luettelo Disneyn animaatioelokuvista). Disney-elokuvien alkuperäinen kieli on englanti, siis monilla hahmonnimillä on suomenkielisiä vastineita. Kaikkia Disney-hahmojen nimiä ei kuitenkaan ole aina suomennettu: jotkut kääntäjät halunnevat säilyttää lähtökielen alkuperäisen idean mahdollisimman liki, mikä saattaa olla syy, miksi esimerkiksi Alice Martin säilyttää *Liisa ihmemaassa* -käännöksessään nimen *Alice* eikä käytä suomennosta *Liisa* (ks. esim. Oittinen 1997: 38). Lisäksi kulttuuriset tai yhteiskunnalliset syyt voivat rajoittaa sitä, paljonko suomentamista tarvitaan tai ylipäättäen koko suomennosta. Toisaalta sekä diakronisesti että synkronisesti tarkkailemalla voimme nähdä, miten suomentamattomat etunimet ovat kehittyneet suomennoksiin esimerkiksi uskonpuhdistuksen ajasta lähtien: tuolloin kirkko suosi, että etunimet olivat raamatullisia ja alkuperäiskielen mukaisia. Tästä syystä etunimet olivat latinaan, hepreaan tai kreikkaan perustuvia nimiä. Jotkut näistä nimistä ovat säilyneet (esim. *Saara*) ja joitakin on suomennettu kansanomaisiksi muodoiksi (esim. *Magdaleena* → *Leena*) varsinkin 1800-luvulla Suomen kansallisen heräämisen kaudella. (Ks. Mikkonen 2005: 18–19.)

Tässä tutkimuksessa esiintyvät 112 analysoitua hahmonnimeä on kerätty yhdestätoista Disneyn pitkästä piirroselokuvasta, jotka valmistuivat vuosina 1937–1985⁴: *Lumikki ja seitsemän kääpiötä* (1937), *Pinocchio* (1940), *Bambi* (1942), *Tuhkimo* (1950), *Liisa Ihmemaassa* (1951), *Peter Pan* (1953), *Kaunotar ja Kulkuri* (1955), *Prinsessa Ruusunen* (1959), *Aristokatit* (1970), *Robin Hood* (1970) ja *Hiidenpata* (1985). Aineistoni on homogeeninen siinä mielessä, että kaikki elokuvat ovat pääasiassa lapsille tarkoitettuja. Toisaalta aineistoa voidaan pitää myös heterogeenisena, koska kaikki elokuvat eivät kuulu samaan lajityyppiin. Esimerkiksi *Aristokatit*-elokuvan tapahtumat sijoittuvat vuoden 1910 Pariisiin, eikä siinä ole maagisia elementtejä kuten *Prinsessa Ruusussa*, jossa on yliluonnollista taikuutta ja fantasiaolentoja, kuten lohikäärmeitä, demoneja ja keijuja.

⁴ Vuosina 1943–1949 Disney-studio joutui tekemään opetusfilmejä sotatarkoituksiin ja seitsemän ns. pitkä ”episodielokuvaa” kuten *Saludos Amigos* (1943), *Make Mine Music* (1946) ja *Pennitön ja suruton* (1947). Näissä elokuvissa on musiikkinumeroita sekä lyhyitä animoituja jaksoja, jotka sekoittuvat live-toiminnan kanssa. Tässä tutkimuksessa pitkä elokuva tarkoittaa sitä, että se on yksi täystarina kokonaisuudessaan alusta loppuun: se ei koostu pienemmistä tarinoista. Sivuutan sentyyppiset elokuvat, vaikka ne kuuluvat Disney-klassikkoihin. Samasta syystä en ole ottanut huomioon Disney-klassikkoa *Nalle Puh* (1977), joka koostuu kolmesta erillisestä tarinasta *Nalle Puh* -kirjoista.

Valitsemisani elokuvissa esiintyy kaiken kaikkiaan 175 hahmonnimeä, mutta ne kaikki eivät sovi kriteereihini, jotka esitellään seuraavissa kappaleissa. Käytän myös kriteereihini sopivia hahmonnimiä, jotka esiintyvät sekä ääniraidoilla että suomalaisissa tekstityksissä: tekstityksessä voidaan käyttää eri hahmonnimeä, kuin millä samaan hahmoon viitataan elokuvan ääniraidalla; nämä selitykset esiintyvät liitteessä I. Käytän lisäksi liitteessä I olevia elokuvan lyhenteitä viitatessani elokuvan repliikkeihin tai muihin toimintoihin. Kaikki elokuvien hahmonnimet mukaan lukien käsittelemättömät hahmonnimet esitetään liitteessä I. Elokuvien DVD:eissä on myös joskus hyödyllisiä ekstroja, muun muassa elokuvien kulissien takana -otteita ja haastatteluja tuottajien kanssa; niissä tapauksissa, joissa tuottajalla tai ohjaajalla on tärkeitä tutkimukseeni liittyviä tietoja, laitan sulkeissa elokuvan lyhenteen ja viitteen ”ekstroja”.

On välttämätöntä tehdä selväksi, paljonko ja mitä elokuvia käytetään. On nimittäin mahdollista, että filmissä on yksi sivuhahmo, jonka nimen kriteerit soveltuvat tähän tutkimukseen, kun kaikkien muiden päähahmojen nimet ovat ei-suomalaisia. Näin on laita esimerkiksi *Dumbossa* (1941), jota en käytä aineistossani. Toiset esimerkit ovat elokuvat *Miekka kivessä* (1963) ja *Viidakkokirja* (1967), joissa ei ole yhtäkään sopivaa nimeä, koska lähes kaikki ovat alkuperäisiä nimiä⁵. Näyttää myös siltä, että vuodesta 1986 lähtien Disney-elokuvat alkoivat perustua satuihin ja kansantarinoihin, joissa esiintyvät hahmonnimet liittyvät tiettyyn kulttuuriin tai sosiaaliseen kontekstiin (esim. *Aladdin* 1993, *Leijonakuningas* 1994, *Pocahontas* 1995 ja *Mulan* 1998). On myös mahdollista, että suomentajan mielestä tiettyjä nimiä ei lainkaan voida suomentaa tai suomennoksia ei tarvita (esim. *Pieni merenneito* 1989). Siksi käytän aineistossani elokuvia, jotka on julkaistu ennen vuotta 1986 ja valitsin käyttämäni elokuvat edellä mainittujen seikkojen perusteella. Tutkimuksessani olen ottanut sekä kvantitatiivisen että kvalitatiivisen lähestymistavan aineistooni. Vaikka jo yhdessä elokuvassa olisi runsaasti eri nimityyppisiä, joissa on eri sananmuodostustyyppisiä ja appellatiiveja, tutkin useampia, koska tarvitsen runsaasti nimiä osoittaakseni esimerkiksi niiden prototyypisyyden. Kvantitatiiviselta kannalta kaikki valitsemieni elokuvien hahmonnimet esitetään liitteessä I, johon sisältyvät konventionaaliset nimet, vieraskieliset nimet ja mukakieliset nimet ynnä muuta, vaikka ne eivät täytä

⁵ Esimerkiksi elokuvassa *Miekka kivessä* on yleensä konventionaalistuneita ei-suomenkielisiä nimiä *Arthur*, *Merlin*, *Archemedes*, *Sir Ector*, *Kay* ja *Matami Mimi* ja elokuvassa *Viidakkokirja* on relevantteja kulttuurisesti suomentamattomia nimiä *Mowgli*, *Bagheera*, *Baloo*, *Kaa* ja *Shere Khan*.

kriteereitani. Kvalitatiivisesta näkökulmasta olen esitellyt erikseen kriteeriini sopivat hahmonnimityypit. Kriteeri selitetään seuraavassa.

Aineistooni olen kerännyt elokuvien suomenkieliset hahmonnimet, jotka esiintyvät johdoksina (esim. *Pahatar*), yhdyssanoina (esim. *Pöllövaari*) tai kollokaatioina (esim. *Pekka Kani*) ja lisäksi jakamattomina appellatiiveina (esim. *Kukka*). Käsittelen morfologisesti propristuneita appellatiivisia johdos- ja yhdysnimiä (esim. *Kauno/tar* ja *Kaali/mato*) diakronisesta näkökulmasta ja jakamattomia perussanoja eli yksittäisiä appellatiiveja (esim. *Tupsu*), joilla ei ole johdinta tai yhdysosia, kognitiivisesta näkökulmasta. Johdosnimien piiriin kuuluvat myös propristuneet adjektiivit (esim. *Viisas*), joita voidaan pitää nollajohdoksina. Otan huomioon myös appellatiiveja, joiden tausta antaa synkronisen mallin lainoista kehittyneille johtimille: tällaisia sanoja voidaan pitää tekijänimen kaltaisina substantiiveina, joita käsittelen tarkemmin luvussa 4.

En analysoi niin sanottuja yksinkertaisia eli tavanomaisia suomalaisia nimiä aineistossani, vaikka se olisikin suomennettu nimi, kuten *Peter Panin* erisnimi *Leena* (engl. *Wendy*). En käsittele etunimi–sukunimi-yhdistelmiä, kuten *Leena Kultanen* (engl. *Wendy Darling*) – vaikka Leenan sukunimessä *Kultanen* onkin derivoiva nimenaines ja sillä saattaa olla jotain kirjallisuuskontekstuaalista merkitystä – sillä nämä nimet ovat lähestulkoon konventionaalistuneita nimiä, toisin kuin esimerkiksi nimi *Pekka Kani*, jolla on appellatiivinen tausta. En analysoi vieraskielisiä nimiä, joita ovat esimerkiksi englanninkielinen *Peter Pan* (PP), italiankielinen *Figaro* (Pin.) tai ranskankielinen *Madame Bonfamille* (Arist.): vaikka joissakin kohdissa vertailen kuitenkin suomenkielistä nimeä alkuperäiseen, tämä työ ei ole kontrastiivinen tutkimus. Myöskään tässä työssä analysoi suomalaisia opaakkeja eli läpinäkymättömiä mukakielisiä nimiä⁶, kuten *Tittelityy* ja *Tittelitom* (Liis.) tai *Purri* ja *Rääppä* (Hiid.), joiden tausta saattaa perustua äännesymbolismiin.

Viimeisenä on syytä kysyä, onko tietty viittaava nimi itse asisassa nimi vai onko kyse appellatiivista. Vaihteleviksi nimimuodoiksi voidaan määritellä eri lisäniminä, joihin kuuluu paitsi lempi- ja kutsumanimiä myös sukulaisuutta ja ammattia ilmaisevia nimiä

⁶ Sjöblom (2006: 123, 129) pitää tunnistamattomien nimien tyyppiä mukakielisinä niminä koska ne ovat kielellisesti epämääräisiä. Bertills (2003: 74) kutsuu tämän tyyppisiä nimiä ”kuvitelluiksi nimiksi” (engl. *imaginary names*); muita englanninkielisiä termejä on *nonsense* tai *nonce* -nimiä.

(Bertills 2003: 34). Käytän tässä työssä viittä nimityyppiä hahmonnimien nimikategoriana eli hahmoon viittaavana nimenä, jos nimeä ei voida pitää niin sanottuna varsinaisena nimenä. Jaan hahmonnimet seuraavaksi viideksi nimikategoriaksi: varsinaiset nimet (esim. *Tuhkimo*), tittelit ja ammattia ilmaisevat nimet (esim. *Nuori Prinssi*), sukulaisuutta ilmaisevat nimet (esim. *Pupu-äiti*), lempi- ja kutsumanimet (esim. *Poitsu*) ja köllinimet (esim. *Vanha Puskajussi*). Nimet voivat häilyä kategorioiden välillä (ks. mts.), mutta ne ovat nimiä kaikesta huolimatta. Esimerkiksi *Tuhkimossa* on hahmo, jota kutsutaan ainoastaan *Suurherttuaksi*: hahmolla ei ole mitään muuta viittaavaa nimeämistä, siis on syytä kysyä, onko *Suurherttua* varsinainen referentiaalinen nimi, pelkkä titteli vai molempia. On myös tärkeää korostaa niitä tapauksia, jotka eivät ole lainkaan hahmonnimiä. Diskurssi asettaa ehdot sille, mitä tietoja osallistujille annetaan semanttisella ja strukturaalisella tasolla: kuuntelijan tieto on saatu kommunikoivasta kontekstista, siis se on kontekstuaalinen tieto vuorovaikutuksessa (van Dijk 1985: 113). *Bambissa* metsän eläimet kutsuvat näkymätöntä entiteettiä, joka on tarinan antagonistin, ihmiseksi⁷. *Ihminen*-hahmolla on enemmän metonyyminen rooli ja funktio leksikaalisena nimenä pikemmin kuin hahmonnimenä. En pidä myöskään leksikaalista nimeä *majava*⁸ elokuvassa *Kaunotar ja Kulkuri* hahmonnimenä, vaikka majava toisin kuin *Bambin* ihminen näkyy ja kuuluu. Käsitykseni mukaan majavan pieni tehtävä elokuvassa ei vaadi mitään muuta nimitystä: Kulkuri kutsuu sitä *majavaksi* leksikaalisena *majava*-nimenä, koska se on majava. Majavan tapausta voidaan verrata hahmonnimeen *Kaalimato*, jonka nimenkantajan eli Kaalimadon rooli on syvempi ja kontekstuaalistuneempi kuin majavan. On tärkeää erotella tässä tutkimuksessa, mikä on eläinten leksikaalinen nimi ja mikä on propristunut nimi.

1.3. Tutkimuksen rakenne ja menetelmä

Tutkimukseni jakautuu johdannon ja päätöksen lisäksi neljään osaan, joissa käsittelen edellä kuvattua aineistoa. Työni päänäkemys on lingvistinen, mutta seuraavissa luvuissa nostan esiin myös muita kulttuurisia ja yhteiskunnallisia näkökulmia, sillä nekin ovat osa onomastikonia ja edelleenkin kieltä.

⁷ Sana *ihminen* kuitenkin sopisi aineistooni, jos se olisikin hahmonnimi. Vaikka on todistettu epätodinaikaisesti, on arveltu että sana on johdos sekä *ilme*- että *ihme*-sanoista (ks. NES 2004: 248).

⁸ Jos se olisi hahmonnimi, *majava* sopisi aineistooni sekä appellatiivisesta että diakronisesta näkökulmasta, sillä sen rekonstruoitu suomalais-ugrilainen muoto on **maja* ja kielestä riippuen sanaan liitetään erilaisia johtimia (ks. NES 2004: 672).

Ensin luvussa 2 esitän tutkimuksen teoreettisen pohjan. Tähän taustaan kuuluvat ensinnäkin nimistöntutkimuksen keskeiset käsitteet sekä aikaisemmat ja ajankohtaisimmat tutkimukset ensisijaisesti nimien merkityksen näkökulmasta. Tarkastelen onomastiikan teoreettista taustaa ja keskeisiä termejä sekä alan tutkimusmetodeja. Tähän kuuluu syntaktis-semanttinen luokittelumalli (Zilliacus 1966; Kiviniemi 1977, 1990) ja sen kritiikki muissa onomastisissa tutkimuksissa sekä funktionaalisen-semanttinen luokittelumalli (Sjöblom 2006) ja se, miten kognitiivinen kielentutkimus soveltuu onomastiikkaan (Sjöblom 2004, 2006). Mallien lisäksi pohdin yleistä kielitieteellistä kysymystä, onko nimellä oikeastaan merkitystä sekä fiktiivisissä nimissä semantiikkaa (Bertills 2003). Kuvaan myös monia eri nimikategorioita ja sitä, miten itse ehdottamani kategoria hahmonnimi kuuluu nimityyppien joukkoon. Toinen teoreettinen osa on sananmuodostus. Vanhastaan tyypillinen piirre suomen kielessä on johtaminen eli derivoiminen: myös sanojen yhdistäminen on melko produktiivinen sananmuodostuskeino nyky-suomessa (Häkkinen 1990: 101, 144). Yhdyssanojen piirissä on etenkin bahuvriihiyhdyssanoja, joilla on oma metaforinen ja metonyyminen asema sananmuodostuksessa (ks. Malmivaara 2004; ISK: 409–410). Esittelen näiden sananmuodostustapojen käsitteiden lisäksi kollokaatiot eli fraasilliset lekseemit, jotka kuuluvat myös sananmuodostuksen piiriin, sillä sanat kiinteässä sanaparissa eli sanaliitossa modifioidaan kategorisesti sen yksittäisten osien avulla (ks. Jäppinen 128–129, Lyons 1977a: 240, 261 ja ISK: 390, 392). Kolmantena teoreettisena lähtökohtana on kognitiivinen kielentutkimus, johon kuuluvat prototyypiteoria, kategoriointi, metafora ja metonymia. Tässä luvussa pohditaan, miten kognitiiviset teoriat voivat soveltua henkilönnimien käsittelemiseen, varsinkin *proprien* kognitiivista suhdetta semantiikkaan (Sjöblom 2004). Koska kaikki käsitteet ovat osittain päällekkäisiä, jotkut seikat löytynevät usean teoreettisen pohjan osasta.

Kolmannessa luvussa luokittelen hahmonnimet viiteen edellä mainittuun nimityyppiin, jotka ovat varsinaiset nimet, tittelit ja ammattia ilmaisevat nimet, sukulaisuutta ilmaisevat nimet, lempi- ja kutsumanimet ja köllinimet. Nämä nimikategoriat perustuvat onomastiikan teoreettiseen pohjaan. Jos esimerkiksi yksi hahmo on luonteeltaan ja spesiekseltään kaalimato, onko hahmon nimi näin ollen *Kaalimato* vai pidetäänkö titteleitä, lempinimiä ja muita sekundaarisia nimiä eli lisänimiä varsinaisina henkilönniminä? Diskurssi- ja keskusteluanalyysin avulla pystyn selittämään, miksi kukin hahmonnimi kuuluu tiettyyn kategoriaan sekä sen, häilyvätkö ne kategorioiden

välillä. On tärkeää luokitella nimet tällä tavalla, ja näin hahmottaa, mitä hahmonnimiä olen poiminut analysoitavaksi semanttiseen lisäanalyysiini.

Luvussa 4 teen hahmonnimissä esiintyvien sananmuodostustapojen analyysia. Aloitan johto-opilla, sillä noin puolet aineistostani on johdoksen sisältäviä nimiä. Aion ottaa diakronisen näkökulman yksinkertaisiin ja sekundaareihin johtimiin pohtimalla niiden merkityksen kehitystä; synkroniselta kannalta käsittelen myös johtimia, jotka ovat lainautuneet suomeen, ja pohdin, miten nämä mallit vaikuttavat johdinten funktionaaliseen ja semanttiseen kehitykseen (ks. esim. Hakulinen 2000 [1978] ja Kangasmaa-Minn 1992). Seuraavaksi tarkastelen yhdyssanoja ja kollokaatioita, niiden rakennetta ja sitä, miten morfologiset ainekset vaikuttavat toisiinsa. Sitten käsittelen hahmonnimien rakennetta funktionaalis-semanttisesta näkökulmasta: pohdin siis hahmonnimien nimenaineksia nimenelementteinä ja -osina.

Viidennessä luvussa analysoin hahmonnimien merkityssuhteita kognitiivisesta näkökulmasta. Kognitiivis-kielitieteellinen näkökulma on oivallinen työmenetelmä tulkita, onko proprilla merkitystä: muun muassa suoraa tai epäsuoraa merkityssuhdetta⁹ tarkastellaan proprien suhde sen avulla, mikä on kognitiivisiin alueisiin (ks. Sjöblom 2004; 2006 203–204). Tällä lailla analysoin, miten sananmuodostustavat vaikuttavat hahmonnimessä esiintyvään kantasanaan ja miten koko nimestä voi löytyä prototyyppejä, metaforisia tai metonyymisiä piirteitä. Kategoriointi kuuluu lisäksi kognitiivisiin alueisiin ja referentiaalisina yksikköinä pyrin selittämään tiettyjen nimien sukupuolellisia ja deskriptiivisiä kategoriapiirteitä.

⁹ Sjöblom (2006: 204) käsittelee myös pakattua ja katkaistua merkityssuhdetta yritysnimistöä tarkasteltaessa. Tätä selvitetään luvussa 2.3.3.

2. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN PERUSTA

2.1. Onomastiikka

Onomastiikka (← kreik. *onomastikos* 'nimeämisestä' ← *onoma* 'joku nimi') on lingvistinen tutkimusala, jossa käsitellään erisnimien eli proprien alkuperää sekä niiden evoluutiota (WCD *onomastic, onomastics*). Koska tämän työn tavoite on löytää henkilönimen mahdollinen merkitys, tässä luvussa keskitytään nimien semanttisiin kysymyksiin. Nostan esiin peruskäsitteitä ja tutkimuksia, jotka ovat käsitelleet nimistön merkitystä sekä metodeja ja kehitystä.

2.1.1. Nimen merkitystä etsimässä

Nimistöntutkimuksessa on olennainen kysymys, onko erisnimillä eli propreilla merkitystä ja mikä mahdollisen merkityksen funktio on. Merkitystä etsiminen voi palautua moniin tieteellisiin aloihin, eikä lingvististä merkitystä voida aina ymmärtää tietämättä muita ei-kielellisiä seikkoja. Perinteisessä semantiikassa on yleinen ajatus, että ilmauksen merkitys (engl. *sense*) on lausahduksen piiloimplikaatio ja referenssi (engl. *reference*) liittyy suhteeseen, joka on ilmauksen ja sen, jota ilmaus merkitsee, välillä: muita samankaltaisia semantiikan nimityksiä ovat *konnotaatio* ja *denotaatio* ja *intensio* ja *ekstensio* (Lyons 1977a: 174). Referenssi on joko abstrakti tai konkreettinen pintaesine, jota lausahdus tai ilmaus vastaa. On sanottu, että niiden merkityskysymyksessä useimmilla propreilla on vain referenssi mutta ei merkitystä, vaikka joissakin ihmisten henkilönnimissä esiintyy esimerkiksi Victoria Fromkinin ja Robert Rodmanin (1998: 174) mukaan miespuolista tai naispuolista suggestiivista merkitystä. Kun kaikki sanat viittaavat viitekohteeseen joko kokonaan tai rajallisesti, yleinen keskeinen kielitieteellinen mielipide nimien merkityksestä ja funktiosta on se, että yleisnimet eli appellatiivit luokittelevat ja propriit identifioivat tarkoitettaan (ks. Kiviniemi 1991: 86; ISK: 549; Sjöblom 2006: 64). Lyons väittää, että joillakin nimillä saattaa olla symbolinen, etymologinen tai käänöksellinen merkitys, mutta niillä ei ole tarkoitusta tai erikoismerkitystä, joka erottelee ne muista appellatiiveista. Lisäksi hänen mukaansa nimet toteuttavat kahta semanttista funktiota: toinen funktio on referentiaalinen eli viittaussuhteellinen ja toinen on vokatiivinen eli kutsumisen toiminta. Referentiaalinen tehtävä ei ole kuitenkaan täydellisesti viittaussuhteellinen, ja sen

funktiota voinee kutsua kvasireferentiaaliseksi (engl. *quasi-referential*), sillä nimeä käytetään vain muistuttamaan kuuntelijaa tai saamaan kuuntelija tietoiseksi nimenkantajan läsnäolosta. (Lyons 1977a: 216–217, 223.)

Sanojen ja niiden määritettyjen tarkoitteiden välisellä suhteella on olennainen rooli nimeämisessä. Identifioitaessa konkreettista (esim. ihmistä tai esinettä) tai abstraktia (esim. ideaa tai emootiota) entiteettiä täytyy ymmärtää, että yksilöinnin funktion lisäksi nimellä voi olla laajempi semanttinen merkitys. Useimmissa kulttuureissa nimeä voidaan pitää yksilön lingvistisenä leimana (Bertills 2003: 17). Lyons (1977a: 215–216) toteaa, että nimeämistä voidaankin pitää lisäksi sanojen keskeisenä semanttisena tehtävänä: hän muistuttaa, että nimeäminen löytyy kielen alkuperän uskonnollisesta ja mytologisesta selityksestä¹. Jos keksityllä nimellä on lisäksi läheinen yhteys leksikkoon, sitä voidaan kutsua semanttisesti johdattelevaksi nimeksi, jos semanttista sisältöä on näkyvillä. Nimi voi siinä tapauksessa olla läpinäkyvä eli transparentti ja sen propriisuuden tarkoitteesta voidaan tunnistaa muun muassa leksikaalisia piirteitä tai elementtejä. (Bertills 2003: 11; ks. myös Sjöblom 2006: 56.)

Henkilönnimien kulttuurien välisessä tutkimuksessa osoitetaan, että semanttisesti merkitsevät nimet ovat myös olemassa yhteiskunnissa, joissa yksilön nimi ja sen merkitys palautuu nimenantohetkeen. Tietyissä yhteiskunnissa nimenkantajan nimi heijastuu omiin luonne- tai fyysisiin ominaisuuksiin. Propristuneita eläintennimiä esimerkiksi voidaan käyttää ja jotkut nimet voivat jopa kantaa nimenantajan määräämän viestin. Yleisimmät semanttisesti merkitsevät nimet ovat deskriptiivisiä ja voivat viitata esimerkiksi lapsen fyysiseen piirteeseen tai erikoistilanteeseen hänen syntyessään. (Alford 1988: 59–61.) Alfordin nimen ominaisuuteen – vaikkakin fyysiseen tai muuhun – perustuva semantiikka on verrattavissa Bertillsin (2003) kirjallisuushahmojen nimien semanttisesta johdattelevuudesta tutkimukseen.

Nimistöntutkimuksen alalla on tehty suomalaisia tutkimuksia, jotka pyrkivät todistamaan proprien merkitystä alan eri alueilla. Nimistön tutkiminen on kuitenkin nuorehko lingvistinen tutkimusala, ja vaikka suomen kielen nimistön käsitteitä esiintyi jo 1800-luvulla (esim. Sjögren 1828 ja Gebhard 1889), sen keskeiset ja tärkeät

¹ Esimerkkinä tästä Lyons (1977: 216) lainaa Raamattua Aatamin eläinten nimeämisestä ”whatsoever the man called every living creature, that was the name thereof” (1. Mooseksen kirja).

tutkimukset on tehty vasta 1900-luvun puolivälissä (ks. Sjöblom 2006: 17, 27). Proprien käsittelemisen ja pohdinnan keskeinen polttopiste on Suomessa ja Pohjoismaissa ollut toponymiassa eli paikannimitutkimuksessa. Suomen paikannimistön tarkastelusta syntyi luokittelumalli, jossa paikannimen rakenteista pyritään löytämään propreissa oleva merkitys nimen muodostamisen perusteella (ks. esim. Kiviniemi 1977, 1990). Syntaktis-semanttisen luokittelumallin nojalla paikannimien kielenaineksista pyritään selvittämään tarkoitteen nimessä oleva merkitys ja funktio.

Antroponymiassa eli henkilönnimitutkimuksessa on ollut tutkimuksia, jossa henkilönnimen merkitys esitetään niiden semanttisen johdattelevuuden nojalla (ks. Bertills 2003) tai semanttisen funktion nojalla (ks. esim. Mentula 2006). Tutkimuksessaan Bertills (2003) huomauttaa, että lastenkirjallisuuden onomastikonissa² on kirjallisuushahmojen semanttisia konnotaatioita, jotka ovat ilmeisiä niiden nimissä näkyvien transparenttien ominaisuuksien takia: lastenkirjallisuusonomastiikan semantiikka perustuu muun muassa ulko-ominaisuuden ilmaisemiseen, kielileikkiin, äännesymbolismiin sekä leksikaaliseen läpinäkyvyyteen. Henkilönnimet kirjallisuudessa on kokonaan eri konnotatiivinen ja denotatiivinen merkitys eri tasoilla ja asteilla. Leksikaalinen merkitys suurimmalta osalta riippuu kirjallisuusyhteydestä, mutta se on myös tärkeä kriteeri kirjallisuushahmon nimittämisessä. Bertillsin mukaan leksikaalinen merkitys viittaa denotatiiviseen sanakirjamerkitykseen, leksikossa jatkuvaan abstraktiin, kun taas lekseemien konnotatiivinen merkityksellä on assosiativinen, affektiivinen tai muu kontekstista tai tilanteesta riippuva viittauskenttä. Bertills (2003:101) selittää:

The denotative meaning is independent of situation, while the connotative meaning is difficult to describe generally and context-independently. As I propose to show, lexical meanings constitute significant criteria when naming literary characters. (...). The semantic content of the name often directly suggests a relevant characteristic of the referent (...). (Mt.: 100–101.)

On tärkeää ottaa huomioon kirjallisuushahmon nimen semantiikassa sen transparentti luonnepiirre, kuten käyttäytyminen ja tavat (ks. myös Alford 1988: 82–83): hahmo voidaan nimetä sen perusteella, mitä se tekee tai miten se toimii, ja semanttinen ulottuvuus heijastuu sen nimeen. Bertills esittää esimerkiksi ruotsinkielisissä Muumi-

² Thorsten Andersson (1997: 47) määrittää termiä *onomastikon* (engl. *onomasticon*) propreista koostuvaksi mentaalisen leksikon osaksi.

kirjoissa olevan nimen *Rådd-djuret* (suom. *Hosuli*), joka on muodostettu 'hosua, hössättää' tarkoittavasta ruotsin verbistä *rådda*. Denominaaliset johdosnimet ovat tässä mielessä hyvin deskriptiivisiä, ja ne paljastavat semanttisen sisällyksen ja nimenkantajan käyttäytymisen välisen motivaation. Lisäksi semanttinen suggestio voi olla yhteydessä hahmon ominaispiirteiden ohella myös nimen äänteelliseen ulkoasuun. (Berttils 2003: 104 ja 268.)

Kirjallisuushahmojen nimien merkitys ja funktio eivät aina perustu vain rakenteeseen niin kuin syntaktis-semanttinen luokittelumalli ehdottaa. Sjöblom (2006) käyttää termiä *funktio* interpersonaalisenä tehtävänä onomastiikassa. Tutkimuksessaan hän väittää yritysnimillä olevan informatiivinen, houkutteleva käytännöllinen, integroivan tai individualisoiva funktio sosiaalisessa yhteydessä. Pro gradu -tutkielmassaan Mentula (2006) pyrkii selittämään henkilönnimen merkitystä kirjallisuudessa³ sen funktion perusteella. Hän esittelee neljä funktiota: yksilöivä, informatiivinen, integroiva, emotiaallinen ja narratiivinen.

Sjöblomin tutkimus yritysnimistöä tekee poikkeuksen perinteisen nimistöntutkimuksen keskeisestä syntaktis-semanttisesta käsitteestä. Yritysnimistö on erilainen kuin muut nimistöntutkimuksen alat, koska yritysnimi ei ole tarkalleen paikannimiä eikä henkilönnimiäkään vaikka se voi muistuttaa tavallaan henkilönnimestä kirjallisuuskontekstissa (ks. Sjöblom 2006: 32). Se, mihin ryhmään se kuuluu ja miten luonnehtia yritysten nimiä luokiteltaessa onomastiikan tutkimuskohteita, on erittäin tärkeä ottaa huomioon *proprien* merkitystä analysoitaessa. Yritysnimistön merkitystä pohtiessa Sjöblomin tavoite on näyttää kognitiivisten alueiden vallitsevan yritysten nimien funktiossa: alue voi olla esimerkiksi informatiivinen, houkutteleva, käytännöllinen, integroiva tai individualisoiva (mt.: 70–71). Yritysnimen merkitsevä osa, kuten liikeidea ilmaiseva nimenosa, voi perustua kehykseen, joka voi olla abstraktinen palvelu tai konkreettinen tuote (mt.: 250), ja siitä kohdasta lähtien sen semanttinen vaikutus nousee esiin nimen takaa. Kognitiivis-funktionaalisen käsitteen avulla syntyy semanttis-funktionaalinen luokittelumalli, joka osoittaa yritysnimien nimenosissa olevan semanttisia funktioita, jotka perustuvat nimenkantajan tarkoitukseen (esim. palvelut ja

³ Fantasiakirjallisuuden luokittelu voi olla sumeaa lukijan ikärajan nojalla. Kielitiedettä ja stilistiikkaa voidaan analysoida lapsille tarkoitettussa kirjallisuuden kontekstissa kuten J. R. R. Tolkienin *Hobbit* (Stephens 1999: 57, 59). Kuitenkin vaikka lastenkirjallisuus kirjoitetaan eri yleisöä varten kuin aikuiselle, on syytä kiinnittää huomio lukijan tekstiin osallistumisen.

yrityksen asiakaskohde), kielelliseen alkuperään sekä sosiaaliseen ja kulttuurisiin ilmiöihin.

2.1.2. Nimien rakenteeseen perustava merkitys

Kuten edellä on mainittu, suomalaisessa onomastiikassa on esitetty kaksi luokittelumallia, joiden avulla nimen ainekset eli nimenosat voivat osoittaa tarkoitteensa merkityksen yksilöivän funktion lisäksi. Ensimmäinen on Kurt Zilliacuksen (1966) luoma ja Eero Kiviniemen (Kiviniemi ym. 1974) myöhemmin kehittämä *syntaktis-semanttinen luokittelumalli* ja toinen on Sjöblomin (2006) esittämä *funktionaalis-semanttinen luokittelumalli*. Ennen kaikkea selitystä kaipaa *proprien* ainestermi *nimenosa* sekä termi *nimenelementti*.

Vaikka henkilönnimien analysointi ei vaadi samoja kriteerejä kuin toponymiaa käsiteltäessä, on silti erittäin tärkeää myöntää joidenkin käsitteiden pätevän myös antroponymiassa silloin, kun kyseessä ovat *proprien* tarkoitteet (Bertills 2003: 23, 70). Termi *nimenosa* on Zilliacuksen keksimä nimitys. Keskeinen kielellinen ymmärrys *nimenosa*-termin taustalla on se, että *proprien* syntaktisen rakenteen osilla on merkitsevä asema suhteessa tarkoitteeseen. Kiviniemi (1990: 92–93) määrittelee *nimenosan* ’nimen osana’ ja toteaa sillä olevan ”nimenmuodostuksen kannalta paikkaa luonnehtiva tai yksilöivä tehtävä”, mikä voi olla monissa muodoissa muun muassa yhtenä jakamattomana sanana, johdoksena, yhdyssanana tai sanaliittona. Varsinkin toponymiaassa Kiviniemi esittää *nimenosan* syntaktis-semanttisen funktion paikan lajia ilmaisevana, paikan tarkemmin yksilöiviä erityispiirteitä ilmaisevana tai varsinaisena nimenä. (Kiviniemi 1990: 92–93.) Osoittaessaan yksittäisen tilanteen tai yksityiskohdan *nimenosa* ilmaisee tosiasiaa suhteessa tarkoitteeseen (Bertills 2003: 23). Esimerkiksi *Saarijärvi*-järven nimen *nimenosat* ilmaisevat että tarkoite on järvi, jossa on saari, ja *nimenosa järvi* on lajia ilmaiseva ja nimen aines *saari* on erityispiirrettä ilmaiseva *nimenosa*. Paikannimi *Saarijärvi* itse viittaa *Saarijärvi*-nimiseen järveen kokonaisuutena *nimenosana*. (Kiviniemi 1990: 92.)

Bertillsin (2003: 23) mukaan käsitteellä *nimenelementti* (engl. *name element*) on eri suhde nimeen kuin *nimenosalla*, sillä se viittaa sekä sanoihin että suffikseihin, jotka sisältyvät nimiin, varsinkin johtimien ollessa kyseessä. Kiviniemi ei pidäkään nimien

johdinaineiksi nimenosina, vaan kutsuu niitä morfologisina tuntomerkkeinä toimiviksi nimenmuodostussuffikseiksi. Hän mainitsee Rudolf Šrámekin (1973) esittämän toponyymisen mallin ja sen, miten ulkoiset tunnusmerkit (mm. sananmuodostusprosessi ja yksityiset nimiformantit, kuten suffiksit) eroavat muista kielen kategorioista. Šrámekin mukaan nimistön tunnusmerkit pätevät vain nimissä eikä niillä ole homonymiaa suhteessa appellatiiveihin. Kiviniemi liittää nimenmuodostussuffiksit lisäksi antroponymian seikkoihin ja toteaa niiden olevan suomalaisen toponymian suffiksikaatiota yleisempiä. Antroponyymien esimerkkisuffikseja ovat *-nen*, *-tar*, *-(i)kki*, joista Forsmania (1891) lainataan ”mies on *-nen*, nainen on *-tar*, orja on *-kki*, talo on *-la*”⁴. (Kiviniemi 1977: 7–8; 1990: 87–88.) Näiden käsitteiden mukaan nimenelementtejä voidaan pitää muodoltaan ja funktioltaan morfologisina tekijöinä, kun taas nimenosia voidaan pitää syntaktisina.

Syntaktis-semanttinen luokittelumalli perustuu analogiseen rakenteeseen, jossa pyritään paljastamaan toponyymien semanttinen luonnehdinta syntaktisten nimenosien nojalla. Luokittelumalliin kuuluu kaksi nimenosaa: *perusosa*, joka ilmaisee itse paikkaa, ja *määriteosa*, joka määrittää perusosaa. Paikannimen rakenne voi olla vain yksi nimenosa eli pelkkä nimen perusosa tai rakenne voi olla korkeintaan kolme nimenosaa, yksi perusosa ja kaksi määriteosaa. Kuten jo mainittiin järven nimestä *Saarijärvi*, nimenosa *järvi* eli nimen perusosa ilmaisee sen tarkoitetta ja nimenosa *saari* eli nimen määriteosa ilmaisee tarkoitteen erikoispiirrettä (järvessä on saari). Sanaliiton tyyppisessä nimessä esimerkiksi *Iso Saarijärvi* on paikkaa ilmaisevaa perusosa *Saarijärvi* ja ominaisuutta ilmaiseva määriteosa *Iso*, joka erottaa paikannimen tarkoitteen muista nimistä (jos olisi olemassa esimerkiksi ”*Pieni Saarijärvi*”). Tämän luokittelumallin mukaan *Pieni Karhulahden kari* on kolmeosainen paikannimi, jossa paikkaa ilmaiseva perusosa on *kari*, määriteosa *Karhulahden* (genetiivimuodossa) määrittää perusosaa ja lopulta määriteosa *Pieni* määrittää kahta edellistä nimenosaa *Karhulahden kari*. Semanttinen kuvaus muodostetaan kaikkien rakenteellisten osien avulla: perusosa ilmaisee lajia, nimeä tai erityispiirrettä ja määriteosa ilmaisee suhdetta, ominaisuutta tai toimintaa. (Kiviniemi 1990: 92–93; ks. myös Sjöblom 2006: 28–29.)

4 Vaikka se esiintyy suomalaisissa sukunimissä, *la*-johdin ei ole henkilönnimeen kategorisoiva nimenaines ainakin tämän työn korpuksessa, mutta se mainitaan kuitenkin näyttäkseen sen olevan samassa tehtävässä kuin muut johdinaineokset.

Vaikka syntaktis-semanttista luokittelumallia on pidetty systemaattisena tutkimuslähestymistapana paikannimistöön, Sjöblom esittää sen käytön riittämättömänä ja jopa sopimattomaksi yritysnimistöä analysoitaessa. Hän huomaa esimerkiksi, että tietyissä nimistöntutkimusta käsitelleissä pro gradu -töissä, joiden tekijät yrittivät soveltaa syntaktis-semanttista menetelmää yritysnimien analysoimiseen, perinteisen paikannimen luokittelumallin soveltamisen yritysnimistöön olevan hankalaa ja problemaattista. Ensinnäkin, vaikka yritysnimistöissä on prototyyppisiä struktuureja, yritysnimien rakenteessa voi olla vapaampi lingvistinen järjestys kuin paikannimissä. Yritysnimen nimenosat toimivat lisäksi eri tavoin kuin pelkkää syntaktista paikkaa, nimeä tai piirrettä ilmaiseva paikannimen perusosa ja suhdetta, ominaisuutta tai toimintaa ilmaiseva määriteosa. Sjöblom huomauttaa, että paikannimen perusosaa vastaava yritysnimen nimenosa voi olla apposition asemassa, kun taas toponyymien nimenosat ovat kiinteämmässä syntaktisessa rakenteessa. Sen lisäksi yritysnimen yritysmuotoa ilmaiseva avainosa, joka leimaa nimeä yritysnimenä, on vaikea määrittää syntaktisesti. (Sjöblom 2006: 149–150.)

Sjöblomin kuvaamat yritysnimien nimenosat viittaavat semanttiseen funktioon. Hänen syntaktisesti vapaampi luokittelunsa jakaa yritysnimien nimen osat neljäksi nimenosaksi: *yritysmuotoa ilmaiseva nimenosa*, joka on pakollinen paitsi yksityisille toiminimille ja avoimille yhtiöille; paikannimistön perusosaa vastaavaa *liikeideaa ilmaiseva nimenosa*; paikannimistön määriteosaa vastaava *yksilöivä nimenosa*; lisäinformaatiota tuova *täydentävä nimenosa*. Nimenosien semanttiset tehtävät ja funktiot vaikuttavat yritysnimen merkityskokonaisuuteen. Vaikka liikeideaa ilmaisevalla nimenosalla on suunnilleen sama, yrityksen ”lajia” merkitsevä tehtävä kuin syntaktis-semanttisella perusosalla, sen ei välttämättä tarvitse olla yritysnimessä. Yksilöivän nimenosan on oltava kuitenkin nimessä ja se pystyy toimimaan itsenäisenä aineksena, koska se määrittelee sen, mistä yrityksestä on kyse. Esimerkiksi nimessä *3 Paakaria Oy* on yritysmuoto *Oy* sekä numero yksilöivä nimenosa 3 ja ’leipuria’ tarkoittava sana⁵ eikä mitään muuta yksilöiviä nimenosia. Jos sen nimi olisi ”*Leipuri 3 Paakaria Oy Turku*”, *leipuri*-sana olisi liikeideaa ilmaiseva osaa, sillä se ilmaisee selkeästi nimen

5 Sjöblom (2006: 166) mainitsee *paakari*-sanan olevan epätavallinen muoto mutta ei mainitse sen kielellistä alkuperää. Sana on luultavasti mukautunut ruotsin kielen ’leipuria’ tarkoittavasta sanasta *bagare* suomen kielen fonotaksin mukaisesti. Yritysnimen kielellinen alkuperä voi vaikuttaa siihen, miten kielen käyttäjä voi ymmärtää nimen muodostusta. Puhuja, joka ei osaa vieraskieltä, ei saattaisi ymmärtää sanan alkuperää ja saattaa ymmärtää sen mukakieliseksi. (Ks. mt.: 136.) Suomeksi tämäntyypiset sanat eivät aina saata olla transparentteja; ne tulkitaan yksilöivänä nimenosana.

yritysaikomusta ja paikannimi *Turku* olisi täydentävä nimenosa, sillä lisää informaatiota annetaan tässä tapauksessa yrityksen sijainnista. (Sjöblom 2006: luku 4, tarkemmin 150 ja 166, ks. myös 250–251.) Sjöblom tuo esiin myös yritysnimien rakenteen niiden syntaktisen järjestyksen nojalla. Edellä mainitut nimenosat muodostavat rakenteita, joista ilmenee prototyyppejä järjestelyjä. Hän jakaa yritysnimien rakenteen kolmeksi tyyppiä: Y-tyyppi (jossa on vain yksilöivä nimenosa), L-tyyppi (jossa on yksilöivän nimienosan lisäksi liikeideaa ilmaiseva nimenosa) ja T-tyyppi (jossa on yksilöivän ja mahdollisen liikeideaa ilmaisevan nimenosan lisäksi täydennysosa). Hän näyttää, että struktuurijatkumossa on tyypillisiä järjestelyjä: esimerkiksi prototyypillisessä YM-rakenteessa yritysmuotoa ilmaiseva nimenosa (M) seuraa yksilöivää nimenosaa (Y). Tämä näkyy esimerkiksi nimessä *Antti Larmala Oy*. (Mt.: luku 8, tarkemmin 198–198 ja 200, ks. myös 250.) Yritysnimien nimenosien funktionaalis-semanttisella rakenteella voidaan ratkaista nimen monifunktionaalisuus merkityksikkönä.

2.1.3. Hahmonnimi nimien luokitteluissa

Onomastisena terminä *hahmonnimi* (engl. *character name*) ei ole vakiintunut suomen nimistöntutkimukseen. Termiä *fiktiivinen henkilönimi* on tähän mennessä käytetty kuvaamaan henkilönimen joukkoa, jossa on muun muassa kirjallisuudessa esiintyviä henkilönimiä. Tutkimuksessaan Bertills (2003) käyttää useimmiten fraaseja, kuten ”kirjallisuushahmon (henkilön)nimet” tai ”hahmojen (henkilön)nimet kirjallisuudessa”, kuvitellessaan esittämiensä nimityyppejä. Hänen mukaan kaikkia kaunokirjallisuudessa esiintyviä (hahmojen) nimiä voidaan kutsua fiktiivisiksi nimiksi (mts.:10). On kuitenkin epäselvää, onko tätä termiä käytetty tutkimuksessa kauttaaltaan, sillä yleensä hän käsittelee analysoimansa nimet (lasten)kirjallisuuskontekstissa esiintyviksi propreiksi. Joka tapauksessa Bertills (2003: 44–45) jakaa esittämänsä fiktiiviset nimet nimikategorioiksi näin: tavanomaiset henkilönimet, keksityt nimet (joihin kuuluvat myös imaginaariset ja modifioidut tavanomaiset nimet) ja klassiset nimet. Pro gradu -tutkielmassaan Mentula (2006) käyttää myös termiä fiktiivinen henkilönimi.

Englanninkielinen termi *character name* tieteellisissä teksteissä tähän mennessä löytyy google.fi -hakukoneella vain pari: Richard Coatesin (2000) Shakespearen propreista koostuvasta www-bibliografiasta ja Andrea Dunnin (2001) tutkimusprojektista afroamerikkalaisista kirjallisuudessa esiintyvistä hahmonnimistä ja

nimeämiskäytännöistä ovat kaksi esimerkkiä. Coatsin mukaan hahmonnimien tutkimus tuo valoa Shakespearen lukemiseen, varsinkin hahmon aikakauden elämään. Hahmojen nimeäminen (engl. *character-naming*) ei ole satunnainen prosessi Shakespearessa ja Coatsin mielestä se on mielenkiintoinen sivuraide kirjallisuuden luovuudessa. Dunn (2001) käyttää myös termiä hahmonnimi kuvatessaan tutkimustaan afroamerikkalaisten kirjallisuushahmojen nimeämisestä. Tutkimustyössään hän tutkii kysymystä siitä, onko afroamerikkalaisen kirjallisuuden hahmonnimissä nimeämismalleja, jotka ovat eurooppalaista tai afrikkalaista alkuperää. Hän käsittelee näitä hahmonnimiä ja lisäksi hahmojen lisänimiä seuraavasti:

Of the more contemporary African American literary works, Toni Morrison's *Song of Solomon* offers readers insight into not only the power of African American surnames but of given or first names, nicknames and place names as well. The **character names** *Macon Dead, Milkman, Pilate, First Corinthians, Magdalena called Lena, Guitar, Hagar, Railroad Tommy, Hospital Tommy, Sweet and Sing Byrd* (oma kursivointi ja lihavointi) seem almost magical and mysterious and beg for further investigation. (Dunn 2001.)

Sekä Shakespearella että Morrisonilla⁶ on kirjallisuuskonteksti, joka auttaa muodostamaan hahmonnimien asemaa onomastisessa analysoinnissa.

Käsitykseni mukaan *hahmonnimi*-termi kuvaa nimenkantajan asemaa juuri hahmona. Termi koskee viittaamaansa hahmoon ja vihjaa, että hahmolla on tiettyjä nimeensä heijastuvia piirteitä. Tällä lailla termi hahmonnimi toimii fiktiivinen henkilönnimi-termiä paremmin⁷ ainakin tämän työn perusteella. Mielestäni sana 'fiktiivinen' kuvaa nimen luonnetta keksittyä henkilönnimenä, joka ei saata olla olemassa varsinaisena tai tavanomaisena henkilönnimenä tosielämässä, kun taas hahmonnimi-termillä syntyy täydellisempi käsite, johon sisältyvät hahmon nimeen liittyvät ominaisuudet. Termi hahmonnimi voi lisäksi implikoida, että hahmon tarkoitteeseen voidaan kirjallisuuden lisäksi viitata myös muissa medioissa (mm. kirjoissa, musiikissa, radiossa, elokuvassa, televisiossa, internetissä). Käsitykseni mukaan myös hahmonnimen tarkoitteella saattaa

⁶ Huom. tämän lauseenkin nimien *Shakespeare* ja *Morrison* metonyyminen käyttö (ks. tarkemmin esim. luvut 2.3.3 ja 5.2.2)!

⁷ Hahmonnimi on tietenkin vain antroponyyminen termi henkilöahmoille. Termi *fiktiivinen erisnimi* sopii hyvin muihin kirjallisuus- tai elokuvaonomastisiin seikkoihin (esim. fiktiivisiin paikan-, esine-, tapahtumanimiin jne.).

olla yhteyksiä yhteiskunnallisiin tai kulttuurisiin konteksteihin. Esimerkiksi nimi *Elovena-tyttö* on samamerkityksinen kuin kaurahiutalepakkauksessa oleva (imago)hahmo. Elovena-tyttöä voidaan pitää tavaramerkkinä, mutta hahmon nimi viittaa itse hahmoon pikemmin kuin hahmon ja sen nimen fiktiivisyyteen. Tällä lailla luokittelisin nimen *Elovena-tyttö* hahmonnimeksi pikemmin kuin fiktiiviseksi henkilönnimeksi.

Sana *hahmo* luonnehtii termiä mielestäni tarkemmin sitä, että me tiedämme jo tietyn olennon voivan kuulua kirjallisuuden lisäksi myös visuaaliseen ja/tai auditiiviseen yhteyteen. Tässä suhteessa kirjallisuushahmot eivät poikkea mielestäni elokuvahahmoista. Useimmat tämän työn aineistona olevista piirroselokuvista olivat ensin klassisia lastentarinoita (paitsi *Kaunotar ja Kulkuri* ja *Aristokatit*, joiden tarinat kehittivät Disney-studion suunnittelijat): *Lumikki ja seitsemän kääpiötä* -elokuva esimerkiksi perustuu Grimmin veljesten satuun (1812) ja *Tuhkimo* Charles Perraultin kirjoittamaan vuonna 1697 ilmestyneeseen tarinaan *Cendrillon*. Perraultin versio muuten perustuu vanhaan kiinalaiseen kansallistaruun *Yè Xiàn* (kiin. 葉限/叶限), joka ilmestyi noin 850–860 -luvulla Tuan Ch'eng-Shinhin kronikkaan (kiin. 酉阳杂俎) Tang-dynastian aikana (Lai 2007; ks. myös wikipedia.fi, 15.6.2007). Lisäksi Walt Disneyn *Prinsessa Ruususeen* saatiin inspiraatio musiikista, jonka Pjotr Tšaikovski sävelsi aikoinaan (1890) sadun balettiversioon (ks. PR ekstroja) ja *Peter Pan* (1904) perustuu J. M. Barrien kirjoittamaan näytelmään. Kirjat, joihin elokuvat *Bambi* ja *Hiidenpata* löyhästi perustuvat, ovat vuonna 1923 ilmestynyt itävaltalainen Felix Saltenin teos *Bambi, ein Leben im Walde* (*Bambi, elämä metsässä* – oma käännös) ja Lloyd Alexanderin kaksi ensimmäistä *Prydainin kronikka* (engl. *The Chronicles of Prydain*, 1964 ja 1965) -fantasiakirjan osaa.

Luultavasti sekä tunnetuimmat että lingvistiksi tarkastelluimmat teokset, joihin elokuva on perustunut, on Lewis Carrollin *Liisan seikkailut ihmemaassa* (engl. *Alice's Adventures in Wonderland*, 1865) ja *Liisan seikkailut peilimaailmassa* (engl. *Through the Looking-Glass*, 1871). Ensimmäisen *Liisan seikkailut ihmemaailmassa* -käännöksen suomensi vuonna 1906 Anni Swan ja jo tämän, myöhemmin suomennettujen kirjojen (Kirsi Kunnas ja Eeva-Liisa Manner) ja elokuvan välillä voidaan huomata hahmonnimien käännöseroja. Teoksen alkuperäiset erisnimet perustuvat lähtökielen sanaleikkeihin tai vanhoihin sanontoihin, kuten englannin kielen *Mad Hatter*, jonka

taustalla on ilmaus 'hullu kuin hatuntekijä' (Oittinen 1997: 53–54). Huomattavin ero on luultavasti hahmonnimen *Cheshire Cat* suomennosten välillä. Swanin tuttu suomennos *Irvikissa*, jonka taustalla on 'irvistää kuin Cheshiren kissa' (mts.), ja Disneyn *Veijarikissa* ovat molemmat deskriptiivisiä tarkoitteen ominaisuuksien mukaisesti mutta semanttisesti keskenään hieman toisenlaisia.

Henkilönnimien tyypit ovat onomastisten nimiryhmien mukaan melko laajoja. Vuodesta 1940 lähtien tutkijat ovat yrittäneet organisoida nimiryhmät järkevään järjestelmään onomastisessa luokittelussa. Useimmat erisnimityypit jakautuvat pääryhmiin, joihin kuuluvat henkilönnimet, paikannimet, kulttuurinimet tms. Jokainen ryhmä yleensä jakautuu edelleen alakategorioihin, jotka koostuvat spesifisemmistä ryhmistä. Tässä työssä keskityn vain henkilönnimien piiriin, mutta kategorioinnin sumeuden takia hahmonnimet voivat sopeutua muihinkin nimiryhmiin (esim. eläintennimiin). Nimiryhmien järjesteleminen on ollut subjektiivinen prosessi, mutta vaikka yhden tutkijan luokittelu on esitetty järkevänä järjestelmänä, luokittelussa voidaan huomata kyseenalaisia seikkoja. Henkilönnimistä Sjöblom (2006) esittää, että Adolf Bachin (1952) laatimassa nimiryhmässä on elävien tai eläviksi kuviteltujen olioiden nimet, joihin kuuluvat sekä yksilöt että ryhmät. Sjöblom kritisoi kuitenkin sitä, että tämän jaottelu ei ole kuitenkaan kattava eikä kovin johdonmukainen. Hän arvelee, että kirjallisuuden henkilönnimet kuuluvat edellä mainittuun ryhmään. Hän miettii, miksi kuvitteelliset henkilöt on laitettu eri ryhmään. Sjöblom huomauttaa myös, että Bach pitää ilmeisesti kansallisuudennimiä propreina, koska saksalainen onomastiikkaa eroaa pohjoismaisesta nimistöntutkimuksesta. Sjöblomin mukaan Begnt Pampin (1994) henkilönnimien luokittelu sisältää myyttisten, ihmisenkaltaisten, olentojen nimet sekä kollektiivisesti tietyt taiteilijaryhmät sekä edelleen kollektiivisesti ja kontekstista riippuen yritysten, organisaatioiden ynnä muut sellaiset nimet. Toisin kuin Bachin luokittelu, Pamp sisältää eläintennimet, ja hän laittaa lisäksi paikannimet omaksi ryhmäkseen: Bachin esittämät paikannimet laitetaan kyseenalaisesti asioiden nimien luokkaan. Sjöblom pitää Pampin esittämää luokittelua kattavampana ja onnistuneena järjestyksenä. (Sjöblom 2006: 43–45.)

Sjöblom itse jakaa oman luokittelunsa kategorioteorian mukaan tarkoitteen aseman ja todellisuuden perusteella: henkilönnimet, eläintennimet, luontonimet, kulttuurinimet jaottelun pääkategorioina. Siinä tapauksessa, että kategorian reunat ovat sumeita, niin

esimerkiksi paikannimien tarkoite ei ole aina samassa käsitteellisessä tilanteessa kuin toisiaan. Toisin sanoen, Sjöblom luokittelee esimerkiksi paikannimet joko luontonimiksi (mm. maastonimet, vesistönimet) tai kulttuurinimiksi (mm. asutusnimet, rakennelmien nimet) siitä riippuen, kuuluuko talonnimi samaan kategoriseen asemaan kuin järvennimensen tarkoitteen lajin perusteella. Sekä talo että järvi sijaitsevat jossakin paikassa, mutta nimeämiskäytännöt saattavat erota toisistaan eli talonnimi esimerkiksi perustuu ihmistarkoitteeseen ja järven nimi luonnossa olevaan tarkoitteeseen. Sjöblomin mukaan henkilönnimien joukkoon kuuluvat etunimet, sukunimet, köllit ja lempinimet. Henkilönnimien rinnalla esitetään eläintennimet, joihin kuuluvat koirien, kissojen, hevosten ja lehmien nimet. (Sjöblom 2006: 48–49.)

Ongelmallista hahmonnimien luokittelussa on se, että niiden tarkoite ei ole aina inhimillinen. Keskeinen onomastinen ongelma on kysymys siitä, mikä tekee jonkin nimeksi. Tausta-ajatuksena on se, minne raja vedetään appellatiivien eli yleisnimien ja proprien eli erisnimien välillä. Propristuneet appellatiivit ovat yleisiä lastenkirjallisuuden nimien muodostamisessa ja syy, miksi hahmonnimiä on hankala luokitella onomastisiin nimiryhmiin, on se, että tämäntyyppiset homonyymiset kirjallisuuden henkilönnimien tarkoitteet voivat koostua ihmisten ja eläinten lisäksi leluista ja muista esineistä (Bertills 2003: 10, 73). Bertills on eri mieltä Marianne Blomqvistin (1993) lausunnosta, että henkilönnimi on joko elossa olevan tai kuolleen yksilön nimi tai fiktiivisen ihmisen nimi. Bertillsin mukaan fiktiivisten hahmojen nimien luokittelu on hankalaa ja monimutkaisempaa koska henkilönnimi ylittää viittaa ihmiseen. (Bertills 2003: 9.) Kuten muutkin kategorioinnit, myös sumeus nostaa esiin ongelmia. Esimerkiksi aineistossani olevassa *Hiidenpadassa* on sikahahmo Hennikki, jonka nimi ja nimen muodostuminen muistuttavat lehmänimistöä (ks. esim. Vatanen 1997: 17), mutta hahmona sillä on avainrooli selvänäkijänä elokuvassa hiidenpadan löytämisessä. Piirroseläimet, kuten kissa (esim. Herttuatar ja Hottikatti) ja koirat (esim. Kaunotar, Kulkuri, Tupsu ja Jalo), ja piirrosesineet (esim. Ovinuppi ja Taikapeili) osaavat puhua ja keskustella, ja ne tuntevat ja ilmaisevat tunteitaan niin kuin mikä tahansa muu inhimillinen olento. Niin voidaan sanoa, että nämä hahmonnimet ovat tavallaan eläintennimien rinnalla: ihmiset personifioivat lemmikkinsä jopa perheiden jäsenenä (ks. Sjöblom 2006: 49). Koska ne kuitenkin ovat hahmonnimiä, me tiedämme ihmisten, eläinten ja esineiden olevan fiktiivisessä asemassa ja hahmojen ominaisuudet heijastuvat jollakin tavoin niiden nimiin.

2.2. Sananmuodostus

2.2.1. Uusien sanojen ja niiden ainesten synty

Sanat ovat tärkeä osa meidän kielellistä tietoaamme, ja ne ovat lisäksi merkityksellinen osa meidän mentaalista sanakirjaamme. Kielen sanaston omaperäisten jakamattomien sanojen (esim. *kala*) sekä uusien lainojen (esim. *musiikki*, vrt. *(i)kki*-loppuiset johdokset) lisäksi uudet sanat syntyvät kielen omalla sisäisellä morfologisella prosessilla. Uusien sanojen muodostaminen sekä sanojen muodostumiskeinojen kehitys ovat tärkeitä ja olennaisia komponentteja leksikon morfologisessa ymmärryksessä. Johto-oppi ja sanojen yhdistäminen kuuluvat kompleksisten sanojen piiriin, ja näiden sanojen merkitys on motivoitunut niiden osien sisäisen rakenteen perusteella (ISK: 170). Kompleksisissa lekseemeissä morfologisesti monimutkaisempi eli kompleksinen vartalo muodostetaan morfologisesti yksinkertaisemmasta vartalosta derivoivalla suffiksilla. Lisäksi yhdyslekseemi muodostetaan kahdesta tai useammasta vartalosta joko morfologisella modifioinnilla tai ilman sitä. (Lyons 1977b: 521, 534–535.)

Sanojen muoto-opilliset ainekset eli morfeemit muodostavat semanttisen kokonaisuuden niin että kielen puhuja yleensä tietää alitajuisesti, miten sidonnaiset morfeemit vaikuttavat kantasanaan tai yhdysainekset vaikuttavat toisiinsa (ks. Räisänen 1978: 120). Johto-opissa eli derivaatiassa yksittäiset morfeemit eli monomorfeemiset sanat ovat ei-affiksillisiä leksikaalisia sisältösanoja, joita ei voida analysoida pienempiin osiin (Fromkin–Rodman 1998: 75). Sekä vartalon sanaluokka että johtimen tuottama sanaluokka vaikuttavat johdoksen muotoutumiseen. Sidonnaiset morfeemit muuttavat tai muuntavat kategoriallisesti kantasanat: johtimia, jotka vaikuttavat kantasanan sanaluokkaan, voidaan kutsua muuntajiksi ja niitä, jotka vaikuttavat vartalon lisämerkitykseen, voidaan kutsua modifioijiksi. Ne vaikuttavat ainoastaan modifioitujen johdosten asteeseen: johdosten valenssi ja sanaluokka pysyvät siis samana. (Karlsson 1982: 249–250.) Derivaatiassa produktiivisuus ja epäproduktiivisuus ovat myös tärkeitä käsitteitä nostaa esiin siinä mielessä, ettei mitä tahansa johdinta voida käyttää kantasanaan derivoivana sana-aineksena. Kun johdin on produktiivinen, se voi liittyä vapaasti kaikenlaisiin morfeemeihin muodostamaan uusia sanoja (esim. tekijännimijohdin *-jA*). Epäproduktiivinen johdin on se, joka on vakiintunut leksikaalistuneihin sanoihin. Epäproduktiivista johdinta ei voida käyttää uusien sanojen

muodostamiseen: on aina kuitenkin mahdollisuus muodostaa uusia sanoja epäproduktiivisella johtimella – siinä tapauksessa syntynyt johdos olisi satunnainen tulos. (ISK: 186; Fromkin–Rodman 1998: 79; ks. myös Lyons 1977b: 528.)

Sanojen johtaminen muistuttaa sanojen taivutusta, kun taas sanojen yhdistäminen muistuttaa lausekkeen rakennetta (ISK: 170). Yhdysanoja ja sanaliittoja käsitellään uusien sanojen etymologioinnissa sananmuodostuskeinona Kaisa Häkkinen (1990) ja niiden kielellistä rakennetta esitellään *Isossa Suomen Kieliopissa* (2004). Syntaktinomaisen rakenteensa takia yhdysanat voivat olla osiltaan pikemminkin semanttisesti motivoituneempia ja ilmaisuvoimaisempia kuin morfologisesti: yhdysanojen ymmärtäminen riippuu kielenulkoisista tekijöistä, sillä ylipäänsä kaikki itsenäisesti olemassa olevat lekseemit voivat käytännössä yhdistyä toisiinsa (Häkkinen 1990: 144; ks. myös Kiviniemi 1990: 88).

Suomalaisessa derivaation tutkimuksessa johtamista on analysoitu diakronisesta ja synkronisesta näkökulmasta ja siitä, miten sen kehitys joko primaarisuudeltaan tai sekundaarisuudeltaan on tapahtunut ja mistä suunnasta. Klassikkoteoksessaan suomen kielen historiasta Lauri Hakulinen (2000 [1978]) on kaikin puolin tutkinut muiden kielen kehitysilmiöiden ohella suomalaisia johtimia yksittäin: yksinkertaisia nomini- ja verbikantaisia substantiivin ja adjektiivin johtimia, yhdysperäisiä tai muuten sekundaareja nomini- ja verbikantaisia substantiivin ja adjektiivin johtimia sekä yksinkertaisia ja sekundaarisia nomini- ja verbikantaisia verbien johtimia. Hakulinen ottaa metodissaan huomioon sekä äänne- ja muodostuskehitykseen: hän antaa johdinten aineiden selitykset ja taustan äännekehityksen kannalta sekä etymologiset selitykset, kun se on mahdollista. Hänen esittämiensä derivoivien suffiksien semantiikka perustuu juuri johdinten ja kantasanojen väliseen suhteeseen. Myös semanttisiin funktioihin perustuvat äänteelliset seikat selitetään ja lisäksi niiden alkuperä niissä tapauksissa, joissa kaksi tai useampi ainesta on sulautunut yhteen esimerkiksi labiaalistunut tai diftongitunut. Sulautumisen lisäksi Hakulinen selittää itsenäisistä sanoista muodostuneiden päätteiden syntyä – joka on usein tapahtunut seikka esimerkiksi unkarissa – sekä päätteiden adaptaatiota eli lohkosyntyisyyttä, jossa päätteet liitetään analogisina malleina sanoihin (Häkkinen: 2000 [1978]: 85–89). Historiallinen lähtökohta suomalaiseen derivaatioon ja sen kehitykseen antaa syvemmän semanttisen ymmärryksen sanojen morfologiasta.

Muut suomalaisen sananmuodostuksen tutkijat ovat T. E. Uotila (1942) ja Eeva Kangasmaa-Minn (1992), jotka ovat tutkineet tiettyjen johdosten alkuperää ja antaneet selityksiä primaarisuudesta ja sekundaarisuudesta. Sekundaarisessa kehityksessä on esitetty, että ruotsin- ja balttilainat ovat vakiintuneet suomen kieleen johtimina. Sekundaariset johtimet synkroniselta morfologiselta rakenteeltaan ovat kuitenkin yhtä yksinkertaisia kuin perinteiset primaariset johtimet (Karlsson 1982: 249). Historialliselta kannalta Leena Kytömäki (1992) tutkii verbijohdinten diakronisen ja synkronisen kehityksen kuvaamista 1600-luvulta lähtien suomalaisissa sanakirjoissa ja kieliopissa. Toisesta historiallisesta ja kehityksellisestä näkökulmasta Johanna Laakso (2005: 93) tutkii suomalaisen johdon ja taivutuksen diakronista suhdetta ja kysyy, onko esimerkiksi monikon tunnuksen *i* ja possessiivis-deminutiivisten *i*-johdinten välillä jotain yhteistä. Koska yhdyssanojen ja sanaliittojen etymologiaa ja muodostamiskehitystä kantakielestä tai muista lähteistä on vaikea ratkaista ja todistaa (ks. Häkkinen 1990: 149), nykykehityksestä sekä yhdyssanojen ja sanaliittojen kielellisestä luonteesta on tehty tutkimuksia.

Tiina Onikki-Rantajääskö (2005) tutkii merkitystä fennistisessä derivaation tutkimuksessa ja pyrkii selittämään, miten merkitys sijoittuu osaksi derivaation selitystapaa, samalla hakien kokonaisuuskuvaa siitä, mikä rooli merkityksen tarkastelulla on derivaatiossa ja derivaatiolla nykyfennistiikassa. Kognitiivisesta näkökulmasta johto-oppiin hän toteaa, että johdosten luokittelu on perinteisesti täyttänyt pitkälle merkitysanalyysin tehtävät, mutta vaikka nimikkeet kuten kontinuaatiivi, frekventatiivi, momentaani ja kuratiivikausiatiivi ovat toki luonnehtivia selitystapoja, hän väittää, että sekä muoto- että merkityskannalta derivaation merkityselitykseen kaivataan järjestelmällisen merkityksenkuvauskehikon vaikutelmaa. (Onikki-Rantajääskö 2005: 77–78.)

2.2.2. Sananmuodostus onomastisessa tutkimuksessa

Vaikka nimi on kielellinen yksikkö, jolla saattaa olla rajoitettu referenssi, se on silti morfologinen yksikkö, joka voi koostua kompleksisista tekijöistä. Sananmuodostus eli johtaminen ja sanojen yhdistäminen sekä sanojen liittäminen on tärkeä osa elokuva- tai kirjallisuushahmon henkilönnimen muodostamisen kriteeriä (ks. esim. Bertills 70–71).

Sananmuodostuskeinoja ja -aineksia on tarkasteltu suomalaisen onomastiikan eri alueilla. Kuten luvussa 2.1.2 esiteltiin, nimistöntutkimuksessa on morfologinen termi nimenmuodostussuffiksi, jolla johtimet otetaan huomioon nimien muodostamisessa (ks. Kiviniemi ym. 1974: 32 ja Kiviniemi 1990: 87). Paikannimissä Kiviniemi (1990: 87) toteaa, että *LA*-johdin on ainoa selvä johdin muodostuselementtinä, joka erottelee propriit appellatiiveista, ja hän kutsuu lisäksi nimessä esiintyvää johdinta nimenmuodostussuffiksiksi. Viljo Nissilä (1962) esittää paikannimien sananmuodostuksellisessa rakenteessa tarkasti, että jotkut nimenmuodostussuffiksit ovat kehittyneet itsenäisistä appellatiiveista (mm. *joki*, *järvi*, *oja*) sekä murteellisista varianteista (esim. loppuheitto). Hänen mukaansa esimerkiksi paikannimien *mA*-loppuinen pääte on syntynyt appellatiivista *maa* (esim. Kangasalan kylännimet *Suorama* ja *Kopsama*). Hän myös toteaa *iO*-loppuisten nimien kehittyneen appellatiivisesta lekseemistä *joki*. (Nissilä 1962: 93–96.) Kiviniemi (1990: 87–88) pitää sitä – vaikkapa sekundaarisena – suffiksaationa, kuten järvien, saarien ja koskien nimien *nen*-loppua.

Thorsten Andersson (1997) esittää propriistumisen osana nimenmuodostusta. Hän myös nostaa esiin primaarisen ja sekundaarisen nimenmuodostuksen välisen eron. Hänen tutkimuksessaan käsitellään ruotsalaisissa nimissä esiintyvää sananmuodostusta. Hän osoittaa, että leksikaalistuneet⁸ ja propriistuneet prosessit muodostuvat spontaaneilla ilmiöillä leksikossa tai ne voivat myöhemmin kadota leksikosta kokonaan. Yleensä nämä muodot löytyvät rajallisesti onomastikonista ja ne ovat mukakielisiä sanoja, pohjoismaisissa nimissä yleensä yhdyssanoja. Hänen mallinsa mukaan spontaanit muodostukset voivat siirtyä leksikosta onomastikoniin tai toisin päin leksikaalistumisen ja propriistumisen välisenä prosessina. (Anderson 1997: 47–51.)

Häkkinen (2004) esittää linnunnimistössä esiintyvät sanamuodostustavat. Linnunnimet ovat perusluonteeltaan yleisnimiä, niiden funktiot luokittelevat sekä identifioivat tarkoitteitaan varsinkin sisäisen morfologisen rakenteen avulla. Useimmat linnunnimet ovat rakenteeltaan yhdyssanoja, joiden yhdysosilla on spesifisiä tehtäviä. Esimerkiksi Häkkinen esittää, että linnunnimistössä on lajia kuvaava perusosa (esim. *pääsky*) ja luonteenomaisen yksityiskohtaa ilmaiseva määriteosa (esim. *haara|pääsky*). Joskus

⁸ Termillä *leksikaalistuminen* tarkoitetaan tässä työssä mentaaliseen sanakirjaan vakiintuneita kompleksisia morfologisia muotoja, varsinkin johdoksia, jotka ovat kehittyneet ja konventionaalistuneet semanttiseen kokonaisuuteen (ISK: 187–188).

lisäksi linnunnimellä on metonyyminen nimitys (esim. *sinirinta*), joka ei viittaa linnun lajiin, ja joskus linnunnimet voivat olla äänimotivoituneita sanoja (esim. *huitti*), jotka poikkeavat rakenteeltaan kielen normaaleista sanoista. Johdosnimityksiä löytyy myös linnunnimistöstä ja suosittu johdin on deminutiivinen *-(i)nen*. Muut linnunnimistä löytyneet johdokset ovat *-(j)A*, *-lO*, *-O*, *-(U)ri* ja *-vA* tai yhdistelmiä niistä. Joskus kuitenkin johtimen ei tarvitse tarkoittaa mitään lintusanastossa ja siinä voi olla kysymys muuntelusta, ja toisaalta osalla johtimista saattaa olla rakenteellinen funktio: ne ovat vain sanaluokan tunnuksia. Tietyt linnunnimistön substantiivijohtimet liittyvät äänimotivoituneihin interjektioihin, ja linnunnimityksen lopputulos on substantiivi. (Häkkinen 2004: 15–18, 42–43.)

Aila Mielikäisen (2005) tutkimus käsittelee slangisanastoa epävirallisissa paikannimissä. Hän esittää yleisimpänä sananmuodostuskeinona johtamisen slangijohtimilla (esim. *Ari* ja *is* -johtimet). ISK:n (2004) johto-oppia käsittelevässä luvussa mainitaan propreissa esiintyvistä johtimista: kollektiivijohtimet sukunimissä (esim. *Haavikko*, *Niinistö*), *lA*-johdin sekä suku-, talon- ja paikannimissä (esim. *Ikola*, *Seppälä*), naisten nimissä esiintyneet feminiinijohdokset (esim. *Leinotar*; ks. myös Paikkala 2006) myös sukunimissä (esim. *Virtaska*) sekä kasvi-, eläinten- ja naistennimissä (esim. *Kyllikki*, *Mustikki*; ks. myös Vatanen 1997) ja *mO*-johtimet etu- ja sukunimissä (esim. *Kuusamo*, *Untamo*). Lisäksi Sjöblom (2006: luku 6) tutkii yritysnimistön kielellistä alkuperää, joka voi olla muita nimistöntutkimusten alueita monimutkaisempi: sananmuodostuskeinot suomalaisessa yritysnimistössä eivät rajoitu suomenkielisiin elementteihin ja yritysnimet voivat koostua esimerkiksi mukakielisistä tai kansainvälisistä nimistä.

Luvussa fiktiivisten henkilönnimien nimenmuodostuksen kriteeristä Bertills tuo esiin ruotsinkieliset johdosnimet todeten, että useimpien nimien *Muumi*-kirjoissa olevan peräisin ruotsin yleiskielen sanoista. Namä nimissä esiintyvät sanat ovat transparentteja ja ne on niin ikään muodostettu yleisnimistä, joihin on yleensä liitetty ruotsin definitiivinen päätte (esim. *Tofslan*; suom. *Tiuhhti*), substantiivi–verbi-pareista (esim. *Sniff* ← *sniffa* ’nuuhkia’, *sniff* ’nuuhkaisu’⁹; suom. *Nipsu*), adjektiiveista (esim. *Misan* ← *miserabel* ’kurja’ tai *misär* ’kurjuus’; suom. *Miska*) ja substantiivi–adjektiivi-pareista (esim. *Hunden Ynk*; suom. *Surku Yniäinen*). Yhdyssanoja on ruotsinkielisessä *Muumi*-

⁹ Tämän nimen morfologista kehitystä voidaan pitää onomatopoeettisesti motivoituneena (Bertills 2003: 70).

nimistöstä eri muodoissa: substantiiviedusosana ja verbi- tai adjektiivimääriteosana (esim. *Snusmumriken*; suom. *Nuuskamuiikkunen*) ja molemmat yhdysosat substantiiveina (esim. *Ö-spöket* 'saariaave'; suom. *Kummitus*). Hän esittää myös Muumin henkilönnimistön kollokaatiot (hänen tutkimuksessaan sanaliittoa nimitetään *kompositioksi*, engl. *composition*), kuten *Lille My* (suom. *Pikku Myy*). Suomalaisista lastenkirjallisuusnimistä Bertills tarkastelee Mauri Kunnaksen Koiramäki-kirjoissa olevia yhdys- ja kollokaationimiä varsinkin titteleissä tai ammattia ilmaisevissa nimissä, jossa on yleensä etunimi ja yleisnimitys määriteosa (esim. *Fiina-emäntä*, *Musti-renki*). Näiden nimien käsittelyssä hän tutkii nimien yhdys- ja kollokaatio-osia sekä sanan- että nimenmuodostuksen kannalta. Suomalaiset johtimet mainitaan hajanaisesti Bertillsin esittämässä nimenmuodostuksessa, kuten diminutiivinen *(e)li*-pääte ja *(i)Us*-nimijohdin sekä sukunimissä esiintyvät *nen* ja *la* -päätteet. (Bertills 2003: 71–73, 80–86, 88–92, ks. myös suomennokset 268–269.)

Fiktiivisistä erisnimistä pro gradu -tutkielmassaan Mentula (2006) tarkastelee paikan- ja henkilönnimien lisäksi eläinten-, kasvi-, esine-, tapahtuma- ja ajanjaksonimien johdokset, yhdysnimet, sanaliitot ja bahuvriihit. Johdosnimenä esiintyvissä henkilönnimissä Mentula (mt.: 37) esittelee substantiivijohtimen *-kku* ja deminutiivijohtimen *-(e)li* sekä diminutiivissävyisen *inen*-johtimen. Mentula myös käsittelee appellatiivista henkilönnimeä *Ompu*¹⁰. Vaikka yhdysnimet esiintyvät paljolti Tolkienin kirjoissa esiintyvissä paikannimissä, bahuvriihiyhdysnimet ovat Mentulan esittämässä henkilönnimissä (esim. *Äkkipää*, *Puuparta*) sekä yksilönnimenä, yksilönnimen jatkeena sekä selvänä sukunimenä (mt.: 35–36). Sanaliitot esiintyvät hänen tutkielmansa kaikissa nimityypeissä.

2.3. Kognitiivinen kielentutkimus

Kognitiivinen näkemys lingvistiikkaan on, ettei kieli ole autonominen järjestelmä, vaan luonnollinen ja keskeinen osa ihmiskognitiota ja ihmisten kognitiivista prosessia (Langacker 1983: 7; Leino 1993: 21). Kognitiivinen lähestymistapa lingvistiikkaan alkoi saada huomiota 1970-luvulla ja on ollut olemassa aktiivisesti vahvana tieteellisenä alana

¹⁰ Mentula (2006) ei mainitse *U*-loppuisia sananmuunnoksia, joiden affektiivinen sävy muistuttaa slangijohtamista (ks. esim. ISK: 231 ja Mielikäinen 2005: 40). Vaikka sanaa *omppu* (← *omena*) ei pidetä varsinaisena slangijohdokseksi, sen muunneltu affektiivinen aste voi palautua semanttisesti modifioivaan johtamiseen (ks. esim. Karlsson 1982: 250).

1980-luvulta nykyaikaan. Vaikka semantiikka, syntaksi ja morfologia on sen keskeisiä tutkimuskohtia, kognitiivista kielentutkimusta on sovellettu moniin muihinkin lingvistiikan alueisiin muun muassa kielen omaksumiseen, fonologiaan ja historialliseen kielitieteeseen. (Croft–Cruse 2004: 1.)

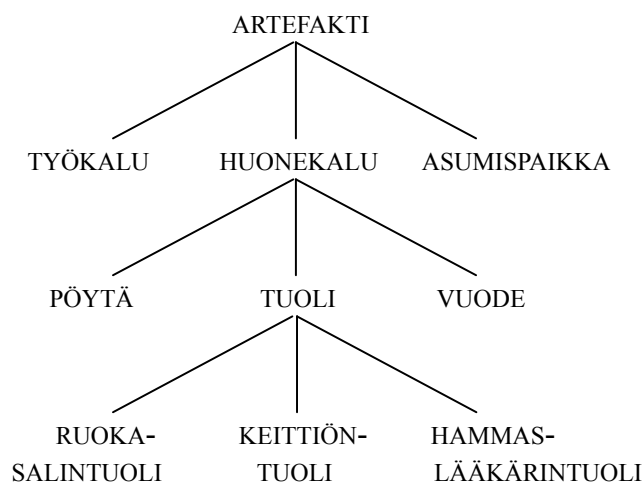
Kognitiivisen semantiikan taustassa on idea, että empiirinen realismi rakentuu ennakkokäsityksellisesti (engl. *preconceptual*) ulkoympäristöön (engl. *outer environment*; perustaso), gestalt-havainnointiin, mentaaliseen mielikuvaan ja motorisiin liikkeisiin. Fyysiset kokemuksemme ovat ennakkokäsityksellisesti rakentuneet kategorioinnin perustasolla: me voimme erottaa esimerkiksi norsut tiikereistä perustasolla, mutta alemmalla tasolla on vaikeampi erottaa esimerkiksi yksi tiikerilaji toisesta. Perustaso kuitenkin ei ole käsitteellisen järjestämisen korkein tai alin taso: se on psykologisesti keskeisin taso ennakkokäsityksellisessä havainnoinnissamme. (Lakoff 1986: 269–270; ks. myös Leino 1993: 37.) Kognitiivisessa kielitieteessä lingvistit ottavat psykologisten mallien varsinkin muistin, havainnoinnin, huomion ja kategorioinnin mallien lähestymistavan kieleen. Ihmisten luonnollisesta ympäristöstä luodaan peruskategoriat, joihin kokemukset perustuvat. Psykologiset mallit ovat näin ollen vaikuttaneet kognitiivisen kielentutkimuksen semanttiseen ja kieliopilliseen kategorioiden analyysiin. (Langacker 1983: 7; Leino 1993: 22; Croft–Cruse 2004: 3.)

2.3.1. Kategoriat ja prototyypit

Sanakirjoissa termi *prototyyppi* määritellään ’standardiksi, tyypilliseksi tai parhaaksi esimerkiksi’. Prototyyppien teoria on semanttisen kategorioimisen analyysin perusta. Kategorisoimisen niin sanotun klassisen kategorisaatioteorian ongelmana on pidetty sitä, ettei kategoria voi luokkajäsenien sumeuden vuoksi olla yksi tarkka käsite. John R. Taylor (1989) on tarkastellut prototyyppiteoriaa vertaamalla aristoteelista kategorioimista ja kognitiivisia kokeiluja. Aristoteelisen eli klassisen metodin lähtökohta on, että jokin on kategorian jäsen tai sitten se ei ole. Sumeiden kategorioiden olemassaolon ovat esittäneet Ludwig Wittgenstein, William Labov ja Eleanor Rosch. (Taylor 1989: 22–24.) Wittgenstein esimerkiksi huomaa *pele*-sanalla (saks. *Spiel*) tutkimuksessaan, että prototyypit eivät jaa distinktiivisiä piirteitä, vaan niiden piirteet limittyvät. Hän huomaa, että vaikka *pele*-sanalla on sumea rajoitus, se ei rajoita PELE-kategorian soveltuvuutta keskusteluun: kategoriaa ei lasketa siihen, mikä on ”ei-pele”

klassisen lähtökohdan mukaan. Myös Labovin tutkimus kupeista, mukeista, kulhoista ja maljakoista paljastaa hämärät kategoriset distinktiot näiden esineiden välillä: esimerkiksi toisessa on kahva, kun taas toisessa ei ole, vaikka kaikki ovat kuitenkin säilytysastioita, joissa pidetään nestettä. (Mt.: 38–41.) Vaikka monilla kategorijäsenillä on yhteisiä distinktiivisiä piirteitä, jotkut kategorijäsenet ovat asteittaisia: kategoriat voivat olla sumeita tai selviä ja niiden prototyyppisyydellä voi olla edustavampia esimerkkejä (Lakoff 1987: 56).

Taylor esittää myös Eleanor Roschin prototyyppiteorian tutkimuksen. Roschin työtä pidetään laajentavimpana ja systemaattisimpana tutkimuksena prototyyppisiin ja luonteellisten kategorioiden rakenteeseen. Kognitiivisessa tutkimuksessaan hän käsittelee prototyyppisiä tiedustamalla koehenkilöään arvioimaan, mitkä olisivat tiettyjen kategorioiden hyviä esimerkkejä. Hän on esimerkiksi tutkinut luonnollisia kategorioita pyytämällä noin 200:aa opiskelijaa kertomaan käsityksensä kategoriasta HUONEKALU. Kuten Rosch ennakoi, moni käsitelty esine sai tasaveroiset arvioinnit, koska sumeat alueet törmäsivät toisiinsa. Opiskelijat eivät osanneet sanoa, onko pöytä huonekalumaisempi kuin sohva ja päinvastoin. Nämä prototyypit auttavat kognitiota löytämään kategorijäsenyydelle paremman selityksen kuin klassinen teoria. Prototyyppien ymmärtäminen on välttämätöntä, koska se osoittaa, ettei voida määritellä todellisia kategoriaesimerkkejä sumeuden ja päällekkäisten piirteiden takia. (Taylor 1989: 42–45.) Tämä osoittaa ihmisten järjestävän kategoriansa prototyyppisten tapahtumien keskellä (ks. Langacker 1983: 11).

KUVIO 1: Kategorioinnin kaksi akselia (nominaaliset kategoriat). (Taylor 1989: 47.)

Prototyypisyys on nähtävillä niin sanotulla kategorioinnin kahdella akselilla (engl. *two axes of categorisation*, ks. kuvio 1), jossa kategorian eri tasot järjestetään. Eri kategorioinnin tasot edustuvat korkeampina tai alemmina kategorioiden hierarkioina. Eri tasot näkyvät pystysuorassa akselissa ja vaakasuora akseli edustaa kategorioita: TYÖKALU, HUONEKALU ja ASUMISPAIKKA ovat siis esimerkiksi ARTEFAKTI-kategorian esimerkkejä; PÖYTÄ, TUOLI ja VUODE ovat HUONEKALU-kategorian esimerkkejä; ja RUOKASALINTUOLI, KEITTIÖNTUOLI ja HAMMASLÄÄKÄRINTUOLI ovat siis TUOLI-kategorian tapauksia. Kategorioiden hierarkkisten tasot järjestetään niin, että jokainen taso on edellisen alainen. Jokainen taso osoittaa, että on olemassa jokaisen kategorian useat esimerkit, ja se osoittaa lisäksi, että jokaisessa kategoriassa on olemassa useampia prototyyppisiä. Kuitenkaan kategorijaäsen ei aina edusta korkeamman tason yleisiä piirteitä: kategorian korkeamman kategorian attribuutit voivat häilyä ihmisen empiirisen kognition takia. Kognitiossa on lisäksi keskeinen (engl. *salient*) kategorioinnin taso, jolla ihmiset käsitteellistävät asioita perustasoisina termeinä (engl. *basic level terms*): perustasoiset termit ovat hierarkiassa korkeammalla olevia, useimpia tapahtumia ja rakenteellisesti yksinkertaisia kategorioita. (Taylor 1989: 46–49).

Brent Berlin ja Paul Kay (1969) tutkivat värejä luonnollisen kielen kategorioina ja osoittivat, että kaikissa maailman kielissä on semanttisesti universaaleja piirteitä. He osoittavat, että ajatus ja ihmisen havainto ovat suhteellisesti kytkeytyneet väreihin: värinimitysten tutkimus auttaa osoittamaan, miten ihmiset ajattelevat. Berlinin ja Kayn tarkoitus oli osoittaa, etteivät kaikki maailman kielet ole semanttisesti sattumanvaraisia kuten Sapirin ja Whorfin äärimmäinen lingvistinen suhteellisuus -käsitteessä ehdotetaan. Berlinin ja Kayn (1969: 1) mukaan semanttiset universaalit ovat olemassa sekä maailman kielten värisanastoissa että niiden kehityksissä. Värinimitykset käännetään liian helposti ei-sukuisten kielten välillä, joten Sapirin ja Whorfin äärimmäinen lingvistinen suhteellisuus -käsite ei ole pätevä. Kielten sanastoihin on koodattuna 11 perusvärikategoriaa, joihin värit voidaan luokitella. Berlinin ja Kayn mukaan ei kaikissa maailman kielissä ole välttämättä kaikkia värikategorioita, mutta kaikissa on *mustan* ja *valkoisen* kategoriat. Tätä rajaa on kutsuttu värinimityksen distributionaaliseksi rajoittamiseksi. (Ks. mts.: 2–4.)

Termi perusvärinimitys (engl. *basic colour term*) on annettu niille väreille pääsääntöisesti niiden morfologisen – jossakin tapauksissa morfosyntaktisen – piirteen

nojalla. Berlinin ja Kayn (1969: 5–6) määritelmien pääluonteiden mukaan i) värinnimityksen tulee olla monolekseminen, ii) sen merkitys ei saa kuulua muihin termeihin iii) eikä sen tule olla rajoitettu kapeaan esineluokkaan ja iv) sen tulee olla informanteilleen psykologisesti keskeinen. Värinnimitys *musta* esimerkiksi täyttää nämä kriteerit ja näkyy kaikissa maailman lingvistisissä varastoissa tai esiintyy jonakin vastineena, joka vastaa pimeää tai tummaa (ks. mt. § 3.1).

2.3. Metafora ja metonymia

Käytämme jokapäiväisessä elämässä jatkuvasti metaforia ajattelussamme ja kielessämme. Metafora on ilmiö, jossa yhtä lausumaa käytetään toisen asemesta. Metaforan ydin on ymmärtää ja kokea yhdenlainen asia toisenlaisen asian termein (Lakoff–Johnson 1980: 5). Lakoffin ja Johnsonin mukaan käsitteet muodostavat todellisuutemme ja havaintomme. Yleensä emme ole tietoisia luonteeltaan olevasta metaforisesta käsitejärjestelmästä. Havaitsemisemme, ajattelumme ja tekomme rakentuvat metaforien avulla. Lakoffin ja Johnsonin klassinen esimerkki tästä on kuvaus englannin kielen käsitteestä ARGUMENT (VÄITTELY) ja sen metaforasta ARGUMENT IS WAR (VÄITTELY ON SOTA). Heidän mukaansa englanninkieliset ihmiset ajattelevat ja assosioivat väittelyn sotaan. He antavat esimerkkilauseita englannin kielen ilmauksista ja siitä, että sotatermejä voidaan käyttää kun puhutaan väittelyistä – toisin sanoen voittamisesta ja häviämisestä (engl. *winning or losing an argument*). (Mts.: 3–4.)

Metaforiset ilmaisut kielessä sitoutuvat metaforisiin käsitteisiin systemaattisesti. Metaforiset ilmaukset osoittavat metaforisten käsitteiden luonnetta ja toimintamme metaforista luonnetta. (Lakoff–Johnson 1980: 7.) Abstrakteihin ja metaforisiin ilmauksiin voidaan löytää selitykset fyysisestä maailmasta. Varsinkin englannin kielessä prepositioiden ja fraasillisten verbien partikkelien spatiaalinen metaforinen käyttö perustuu todellisuudesta abstraktisuuteen -käsitteeseen. Lakoff ja Johnson käyttävät esimerkkeinä *orientoivia metaforia* GOOD IS UP (HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ) ja BAD IS DOWN (HUONO ON ALHAALLA), joissa ihmisen fyysinen hyvinvointi tai pahoinvointi heijastuu prepositioiden tai fraasillisten verbien partikkelien käyttöön. (Mt. luku 4.) Toinen esimerkki on englannin kielen metaforat MORE IS UP (ENEMMÄN ON YLHÄÄLLÄ) ja LESS IS DOWN (VÄHEMMÄN ON ALHAALLA), jotka voidaan selittää myös fyysisiin tekijöihin vedoten. Jos lisätään esimerkiksi vettä lasiin, vedenpinta nousee, ja kun vettä poistetaan,

pinta laskee. (Lakoff 1986: 276.) Metaforien fyysinen alkuperä heijastuu kieleen, ja metaforan voidaankin sanoa olevan parallelismi kielen ja todellisuuden välillä.

Lakoff ja Johnson (1980: 25–32) tuovat esiin myös ontologiset metaforat. Ontologia on olevaisen perimmäistä olemusta tutkiva filosofian osa (NS4 s.v. *ontologia*). Englanninkielisen määritelmän mukaan ontologia on lisäksi 'an explicit formal specification of how to represent the objects, concepts and other entities that are assumed to exist in some area of interest and the relationships that hold among them' (Dictionary.com *ontology*: 25.9.2007). Ontologisissa metaforissa ihmiskokemuksen esineet tai aineet käsitetään tasaisesti:

Just as the basic experiences of human spatial orientation give rise to spatial metaphors, so our experiences with physical objects (especially our own bodies) provide the basis for an extraordinary wide variety of ontological metaphors, that is, ways of viewing events, activities, emotions, ideas, etc., as entities and substances. (Lakoff–Johnson 1980: 25.)

Ontologisten metaforien funktio on rajallinen: niillä on muun muassa viittaava tai määräävä tehtävä. Ei-fyysistä entiteettiä tai esinettä ei voida aina ymmärtää, mutta niitä voidaan käsitellä laajemmin kulttuureissa, kuten ontologista metaforaa THE MIND IS A MACHINE (MIELI ON KONE) englanninkielisessä ilmauksessa *Boy, the wheels are turning today!* ("Voi veljet, **rattaat kääntyvät tänään!**"), jossa sana *wheels* 'rattaat' edustaa merkitystä 'mieli' ja *turning* 'kääntyvät' edustaa ilmiötä 'toimivat, lähtevät liikkeelle': lauseen puhuja ajattelee tässä tapauksessa selvästi ja tehokkaasti kuin koneen rattaat. (Lakoff–Johnson 1980: 25–27.) Ontologiset yhdenmukaisuudet ovat olemassa yhden alueen (engl. *domain*) elementtien ja toisen alueen elementtien välillä, kun taas episteemiset yhdenmukaisuudet ovat olemassa yhden alueen elementtien ja toisen alueen elementtien välisten suhteiden välillä (Croft–Cruse 2004: 196).

Vaikka monet ovat todenneet, ettei emootioilla ole käsitteellistä sisältöä, Lakoff väittää, että emootioilla on monimutkainen käsitteellinen rakenne. Lakoff ja Zoltán Kövecses ovat tutkineet sitä, että emootioon perustuvat ilmaukset voidaan selittää ja ymmärtää metaforisesti. He tarkastelevat vihaa empiirisenä tekijänä, johon metaforiset ja metonyymiset idiomit ja ilmaukset perustuvat, sekä vihan fysiologisten vaikutusten

yleistä kansanteoriaa. Näitä vihan fysiologisia vaikutuksia ovat muun muassa lisääntynyt verenpaine ja ruumiinlämpö. Niin ikään ihmisen ulkonäkö, kuten kasvojen ja kaulan punaisuus, voi vaihdella. Fysiologisiin kokemuksiin perustuvat ilmaukset syntyvät esimerkiksi englanninkielisen lauseen *He was **red** with anger* (*Hän oli **punainen** kiukusta*). Lakoffin ja Kövecsesin yleisen metonymian periaatteen mukaan emotionin fysiologiset vaikutukset edustavat emootiota. (Lakoff 1986: 380–382.)

Ilmeinen ontologinen metafora on personifioiva metafora, jossa inhimillisiä piirteitä annetaan ei-inhimillisille entiteeteille. Läheistä sukua metaforalle on metonymia, jossa entiteetti voi olla inhimillinen tai ei-inhimillinen, mutta sen tarkoite ei ole referentiaalinen sen signaaliin ilmaisussa (Lakoff–Johnson 1980: 35). Toisin sanoen merkin ja sen muodon välinen suhde herättää epäsuoran tarkoitteen, mutta se viittaa kuitenkin samaan entiteettiin (ks. myös Croft–Cruse 2004: 216–217). Esimerkiksi vaikka henkilöön viittaavalla ilmaisulla *The **ham sandwich** is waiting for his check* (*Kinkkuvoileipä odottaa laskuaan*) on personifioivia piirteitä, metonyminen *ham sandwich* ei viittaa kinkkuvoileipään, vaan kinkkuvoileivän tilanteeseen ihmisenä. Metonymia on näin ollen kognitiivinen alue, jossa yksi käsite tarkoittaa toista, monimutkaisempaa käsitettä. Yleinen metonyminen suhde on OSA–KOKONAISUUS-skeema, jossa yhden entiteetin osa edustaa entiteetin kokonaisuutta. (Lakoff–Johnson 1980: 33, 35–39.)

2.3.3. Kognitiivinen lähestymistapa onomastiikkaan

Mikä tahansa käsitteellistäminen voi toimia monimutkaisuuden tasoon katsomatta kontekstina (tai alueena), josta semanttinen rakenne hahmottuu. Ilmauksilla kuten *Santa Claus* (’Joulupukki’), *unicorn* (’yksisarvinen’) ja *Donald Duck* (’Aku Ankka’) on siis täsmälleen sama kielellinen status kuin substantiiveilla *Ronald Reagan*, *cat* (’kissa’) ja *bicycle* (’polkupyörä’). (Langacker 1983: 118.) Vaikka monet ovat väittäneet, ettei propreilla ole merkitystä tai että proprien merkitys on sangen rajallisesti asetettu referentiaalisenä yksikkönä, jolla on ainoastaan yksilöivä funktio, kognitiivinen näkökulma kieleen – käsitykseen, että todellisuus on osa käsittelemistä ja havainnointia – osoittaa eri lähestymistavan erisnimiin. Sjöblomin (2006: 64–65) mukaan formaalisesta näkökulmasta nimillä ei ole mitään merkitystä siinä mielessä, että sanojen merkitys riippuu samaan luokkaan kuuluvista tietyistä yhdistävistä seikoista (esim. sana

poika kuuluu samaan luokaan, kun taas nimi *Valtteri* erottaa rajan muista *poika*-luokan tarkoitteista), mutta kognitiiviselta kannalta, prototyypiset piirteet, jotka ihminen voi havaita muun muassa yhdistyvinä tai symbolisina ominaisuuksina, osoittavat merkityksellisen ilmiön. Sjöblom (2006: 72) toteaa, että prototyypiteoria ja kategoriointi soveltuvat hyvin onomastiikkaan:

Prototyypisyys selittää sitä, miksi proprin ja appellatiivin rajankäynti on usein vaikea: kategorian raja on epämääräinen ja raja-alueilla luokittelu riippuu viime kädessä sanan esiintymiskontekstista ja yksittäisestä kielenpuhujasta. Vaikka proprit eivät ole luokittelevia sanoja, niihin sisältyy usein prototyypinen, skemaattisesti laaja kategoriamerkitys, mihin perustuu muun muassa taipumuksemme jaotella nimiä paikannimiksi, henkilönnimiksi, koirannimiksi, yritysnimiksi ja niin edelleen. (Sjöblom 2006: 72.)

Sjöblom esittää esimerkiksi, että nimikategoriassa on prototyypisiä ilmiöitä. Sjöblom esittää esimerkiksi, että nimikategoriassa on prototyypisiä ilmiöitä: meillä on prototyypinen ajatus siitä, että tietty nimi viittaa tiettyyn tarkoitteeseen tai tietty kuuluu tarkoiteryhmään. Esimerkiksi *Erkki* on prototyypinen miestennimi ihmisten henkilönnimistössä mutta ei koirannimistössä. Kategorioinnissa *Erkki* tai *Valtteri* sopii paremmin ihmisten henkilönnimiksi pikemmin kuin *Karhu*, joka ei ole prototyypisesti tunnettu miehen tai ihmisen nimenä: se lienee kauempana ihmisen nimen prototyypisestä ytimestä. (Mts.; ks. myös Sjöblom: 2004: 87.)

Prototyypisyyden ja kategorioinnin onomastisessa tutkimuksessa kognitiivisina malleina on myös metaforisia ja metonyymisia suhteita nimien merkitystä etsimässä. Sanoina, jotka voivat nimetä tarkoitteitaan, bahuviirihit esiintyvät henkilönnimissä ja niiden metaforisen ja metonyymisen taustan tutkiminen sopii hyvin onomastiseen tarkasteluunkin (ks. esim. Bertills 2004: 81 ja Mentula 2006: 62). Malmivaara (2004) toteaa, että bahuviirihit kuuluvat metonyymiseen OSA-KOKNAISUUS-suhteeseen ja esittää 'tyhmää' ilmaisevan PUU-metaforan tutkimuksessaan. Hän esittää kaksi skeemaa, jossa ihmisen pää täytetään metaforisesti jollakin aineella [*päässä* on ainetta x] (esim. *hiivapää* 'tyhmä, hullu, hölmö', *jauhopää* 'tyhmä') tai se on tehty jostain aineesta [*pää* on aineesta x] (esim. *juustopää* 'tyhmä', *kumipää* 1. 'rasvalettinen tedipoika' 2- 'tyhmä'). Muut metaforiset aineet on tulkittu deskriptiivisesti *pää*-sanana mukana

merkitsemään ’tyhmää’ niiden fyysisten piirteiden, kuten kovuuden (esim. *luupää*, *puupää*) tai pehmeuden (esim. *vaahtopää*, *pahvipää*), perusteella. Malmivaaran esitys antaa kognitiivisen ja analogisesti pätevän mallin siitä, miten *pää*-yhdyssosaiset bahuvriihit ovat kieliopillistuneet omaksi ’tyhmää’ ilmaisevaksi produktiiviseksi kategoriaksi. (Malmivaara 2004: 347–363.) Tärkeintä tutkimukseni kannalta on Malmivaaran kognitiivinen lähestymistapa bahuvriiheissa niin, että näissä yhdyssanoissa on analoginen liittävä metafora niiden yhdysosien välillä abstrakteina kategorioina. Vaikka hänen tutkimustyönsä ei kuitenkaan liity suoraan onomastiikkaan, Malmivaaran lopputulokset voivat soveltua samantyyppisiin fiktiivisissä henkilönnimissä esiintyviin deskriptiivisiin bahuvriihiyhdyssanoihin.

Metaforinen ja metonyyminen onomastinen tulkitseminen löytyy myös henkilönnimistä (mm. tavanomaisesta henkilönnimistä) ja muista nimikategorioinnista osana säännöllistä kielenkäyttöä. Metaforaa voidaan esimerkiksi käyttää nimissä personifioivalla tavalla varsinkin, kun annetaan eläimille tai yrityksille inhimillisiä ominaispiirteitä (Sjöblom 2006: 67). Metonymiassa yhtä entiteettiä käytetään viittaamaan toiseen siihen liittyvään entiteettiin, kuten lauseessa *He likes to read the Marquis de Sade* (*Hän tykkää lukea Markiisi de Sadea*), jossa *Marquis de Sade* ei viittaa Marquis de Sadeen itseensä vaan kirjailijan kirjoituksiin (Lakoff–Johnson 1980: 35). Tässä mielessä nimellä on jo vakiintunut sosiaalinen funktio, joka riippuu ihmisen toiminnan tai käyttäytymisen tunnetusta tilanteesta. Konventionaalistuneet nimet voivat ilmestyä metaforisiin tai metonyymisiin ilmauksiin, mutta semanttinen linkki osoittaa tarkoitteen appellatiiviseen suuntaan: lopputulos on ei-prototyyppinen käyttötapa metaforisessa (esim. *Aulan seinällä oli upea Picasso*) ja metonyymisessä (esim. *Pelit ja elokuvat ovat nykynuorten impivaaroja*) tulkinnassa (Sjöblom 2004: 86; 2006: 73).

Proprien merkitystä voidaan käsitellä sen mukaan, minkälainen suhde sen nimenaineiksilla on kognitiivisiin alueisiin. Yritysnimistössä esimerkiksi nimen tarkoite herättää kognitiivisen alueen ja nimen eri elementtien suhteilla liikkeen eri toimialueisiin muun muassa sijaintipaikkaan, omistajaan tai toimialaan, josta tietty merkityssuhde muodostetaan. Nimen merkityssuhde siinä mielessä voi olla suora, epäsuora, pakattu tai katkaistu. **Suora merkityssuhde** on transparentti, informatiivinen ja deskriptiivinen, niinpä se kuvaa tarkoitettaan ja siihen liittyviä seikkoja: yritysnimistössä suora merkityssuhde aina liittyy liikeidea ilmaisevaan nimenosaan. **Epäsuoralla**

merkityssuhteella tarkoitetaan nimeen liittyviä metaforisia (esim. metafora YRITYS ON IHMINEN *Café Muusa*), metonyymisia (esim. metonyyminen skeema TUOTTEEN OMINAISUUS EDUSTAA YRITYSTÄ *Parturi-Kampaamo Tukka Hyvin Oy*) tai symbolisia assosiatiivisesti piirteitä. Kun merkityssuhde on **pakattu**, se viittaa niihin nimiin, joiden komponenteilla, kuten kirjoitusasulla, ei ole kielen osaajille yleismerkitystä: yleensä nämä nimet koostuvat mukakielisistä ja keinotekoisista sanoista mutta sen osat ovat tunnistettavia ja fonologinen tulos on myös samankaltainen kyseessä olevaan kieleen vertaillen. Täysin opaakki merkityssuhde on **katkaistu** sen tarkoitteeseen: tulkinnassa on vaikea osoittaa semanttinen side nimen komponenttien ja tarkoitteen välillä. Yleensä nimillä ei ole kielellistä yhteyttä ilmaukseen ja nimen kirjoitusasu sekä foneettinen tuotos voi olla äärimmäisen vaikea tulkita tai jopa lausua, vaikka jossain tapauksissa voi olla foneettisesti samanlainen kuin sanat. (Sjöblom 2006: luku 9, ks. myös 251–252.) Koska en tutki tässä työssä imaginaarisia tai äännesymbolisia motivoituneita hahmonnimiä, en analysoi hahmonnimien pakattua tai katkaistua merkityssuhdetta. Yhdessä aineistoni hahmonnimessä esiintyvät kuitenkin pakatun merkityssuhteen piirteet. Keskityn tämän tutkimuksen hahmonnimistön appellatiivisiin ja deskriptiivisiin suoriin merkityssuhteisiin sekä metaforisiin ja metonyymisiin epäsuoriin merkityssuhteisiin.

3. NIMITYYPPIEN JAKAUTUMINEN AINEISTOSSA

3.1. Varsinaiset nimet

Tämän työn aineistossa esiintyy eri nimityyppisiä, joista kuuluu henkilönnimien varsinaisten nimien ryhmään ja osa lisänimien ryhmään. Hahmon varsinainen nimi tai lisänimi riippuu joskus joko sen primaarisuudesta tai sekundaarisuudesta, mutta toisaalta primaarinen nimi voi kuulua lisänimien tyyppiseen ryhmään. Hahmonnimi käsitetään korpuksessani siten, että sekä primaaristen että sekundaaristen nimien joukkoon sisältyy varsinaisten nimien lisäksi titteleitä ja ammattia ilmaisevia nimiä (ks. esim. Gardiner 1940: 5–6), sukulaisuutta ilmaisevia nimiä (ks. esim. Bertills 2003: luku 6.1.4), kutsuma- ja lempinimiä sekä köllinimiä (ks. esim. Alford 1988: luku 4.1). Mikäli nimi ei kuulu edellä mainittuihin sekundaarisiin eli lisäryhmiin, sitä voidaan kutsua varsinaiseksi nimeksi.

Ongelmallista kuitenkin on se, että tietty nimi voi häilyä kahden tyyppin välille, mikäli hahmolla ei ole mitään muuta viittaavaa erisnimeä. Joskus hahmonnimi voi myös häilyä ryhmien välillä, sillä niin sanottu tavanomainen nimi voi kuulua varsinaisten nimien ryhmään esimerkiksi ammattia (esim. *Harpisti Harpo*) tai sukulaisuutta (esim. *Saara-täti*) ilmaisevana nimenä. Lisäksi varsinainen nimi voi olla antropomorfisesti appellatiivinen joko eläinten (esim. *Kaalimato*) tai esineiden (esim. *Ovinuppi*) nimenä, Antropomorfistuneiden hahmojen kielelliset leimat korostavat nimenkantajan luonteen ja statuksen eroja ja variantteja. (Bertills 2003: 58). On syytä ottaa huomioon ne appellatiiviset nimet, jotka esiintyvät inhimillisenä tai ihmisen kaltaisena tarkoitteena, mutta itse asiassa viittaavat eläimiin (esim. *Kaunotar*, jonka nimenkantaja on cockerspanieli).

Seuraavassa ovat hahmonnimet, joita pidän korpukseni varsinaisina niminä. Ensimmäiset ovat hahmonnimiä, joilla on ihmistarkoite tai ihmisen kaltainen tarkoite varsinaisena nimenä. Ihmisen kaltaisella¹ tarkoitetaan, että vaikka hahmon ulkonäkö elokuvassa ei näytä tavanomaiselta ihmiseltä, olennolla on inhimillisiä piirteitä tai

¹ Esimerkiksi kaikki *Robin Hoodin* hahmot ovat eläimiä, vaikka tarina perustuu ihmisistä kertovaan legendaan. Marion-neito on esimerkiksi antropomorfistunut ja inhimillistynyt kettu ja Pikku-Jussi karhu. Hornansarvi, Helinä-keiju ja Pahatar toisaalta ovat ihmisen kaltaisia olentoja, joilla on pari ei-inhimillistä piirrettä (mm. sarvet, siivet, vihreää ihoa), mutta niitä ei voida pitää eläiminä.

hahmo perustuu inhimilliseen ominaisuuteen ja ihmisyyys heijastunee nimeen: *Helinä-keiju*, *Hornansarvi*, *Jörö*, *Kakkonen*, *Kolmonen*, *Lampun Sydän*, *Lumikki*, *Lystikäs*, *Marion-neito*, *Nuhanenä*, *Pahatar*, *Pikku John*, *Pikku-Jussi*, *Rehti Repo*, *Ruusunen*, *Tiikerililja*, *Tuhkimo*, *Ujo*, *Unelias*, *Viisas*, *Vilkas*, *Ässä*. Eläintarkoitteeseen viittaavat seuraavat hahmonnimet (opaakien hahmonnimien tarkoitteet lukevat sulkeissa): *Hassu Jänis*, *Hennikki* (sika), *Herttuatar* (kissa), *Hottikatti*, *Jalo* (vihikoira), *Jänö*, *Kaalimato*, *Kaunotar* (cockerspanieli), *Kukka* (haisunäätä), *Kulkuri* (koira), *Mursu*, *Mäyris* (mäyräkoira, eikä mäyrä), *Nuija* (korppikotka), *Nutipää* (korppikotka), *Pekka Kani*, *Pomppu* (kani), *Pöllövaari*, *Rouva Viiriäinen*, *Rumpali* (kani), *Samu Sirkka*, *Tupsu* (skotlanninterrieri), *Törppö* (korppikotka), *Unelias Hiiri*, *Unikekahiiri*, *Veijarikissa*, *Valkoinen Kani*², *Ville Lisko*. Yksi nimi perustuu siihen, että tarkoite on kasvi: *Lilja*. Viimeisen nimiryhmän tarkoitteet perustuvat esineisiin: *Ovinuppi* ja *Taikapeili*. On syytä mainita, että lasken vain esineet, joilla on vuorovaikutteinen kommunikoiva³ rooli ja osallistujan funktio elokuvan diskurssissa. Vaikka esimerkiksi *Hiidenpata* itse on keskeinen tarinan ydin, sen funktio elokuvassa on vain löydettävänä elottomana esineenä, eikä se ole vuorovaikutuksessa muiden hahmojen kanssa. Tästä syystä en pidä sitä hahmona. *Hiidenpata* on proprinen esinenimi pikemmin kuin tavaranimitys, mutta en kuitenkaan analysoi sitä nimenä tässä tutkimuksessa.

Tilanteisen kontekstin ja diskurssianalyysin avulla on mahdollista erotella, onko yksilöivä kielellinen leima leksikaalinen nimitys vai hahmon henkilönnimi. Lauseiden sekvenssit diskurssissa koskevat propositioiden sekvenssejä: sekvenssien merkitys on aineksena olevien lauseiden merkityksen funktio (van Dijk 1983: 104). *Kaalimadon* nimi ilmaisee hahmon ominaisuutta sekä *kaalimatona* että keskeisenä ja merkittävänä hahmona ja olennaisena osana tarinan juonesta. Diskurssi *Liisan* ja *Kaalimadon* välillä osoittaa *Kaalimadon* aseman tarinassa olevana neuvojana tiedämme hahmon nimen olevan varsinainen nimi pikemmin kuin leksikaalinen eläintennimi. Lisäksi leksikaalinen miespuolinen nimitys vahvistaa nimen pätevyyttä (repliikki 1):

(1) Liisa: *Herra Kaalimato!* Mitä minä teen? (Liis.)

² Häkkinen (2004: 13) vahvistaa sen, että *Valkoinen Kani* on hahmon varsinainen nimi eikä kuvattu appellatiivi.

³ En sano ”puhuva rooli”, koska hahmo voi kommunikoida puhumatta, kuten *Helinä-keiju*, joka kommunikoi pantomiimilla ja *Vilkas*, joka kommunikoi suurilla liikkeillä. Isoisää *Lahjomatonta* ei ole edes nähty tai kuultu mutta on viitattu hahmo, sillä *Jalo* lainaa isoisäänsä, mikä tarkoittaa tapahtunutta kommunikaatiota.

Sana *herra* ei mielestäni kuulu tässä keskustelussa Kaalimadon varsinaiseen nimeen, sillä korostetaan leksikaalisesti tarkoitteena olevan hahmon varsinaisen nimen appellatiivisuutta.

Nimiä *Hubertus*, *Ilomieli* ja *Stefanus* voidaan niin ikään pitää hahmojen varsinaisina niminä ilman appellatiivisia titteleitään. Sosiaalisessa kontekstissa *Kuningas Stefanuksen* kaltaiset nimet ovat ylipäättään aina virallisia nimiä ja niiden nimenkantajia tituloidaan aina tällä tavoin. Kuitenkin on syytä analysoida nimen osat itsenäisinä hahmonniminä (ks. luku 4.1) ja voidaan nähdä, että edellä mainitut nimet ovat jo itsessään varsinaisia nimiä varsinkin diskurssianalyysin perusteella. Kuningas Stefanus ja Kuningas Hubertus käyttävät vuorovaikutuksessa etunimiään, koska he ovat sosiaalisesti samanvertaisina, samoin kuin Hyvät Haltijatarkummit keskenään.

3.2. Tittelit ja ammattia ilmaisevat nimet

Toiseksi suurin nimiryhmä korpuksessani on tittelit ja ammattia ilmaisevat nimet. Tämän lisänimen ryhmä (samoin kuin sukulaisuutta ilmaiseva nimi, ks. luku 3.3) osoittaa kuitenkin appellatiivin ja proprin välisen ongelman. Tällainen nimityyppi heijastaa nimenkantajan ominaisuuksia nimeen. Se saattaa kertoa, mikä hahmon sosiaalinen arvo on tai miten hahmon arvo toimii sosiaalisessa tilanteessa. Vaikka hahmolla on yksilöivä varsinainen nimi⁴, hänen sosiaalinen arvonsa tai tittelinsä on yksilöivänä tekijänä yhtä tärkeä (Bertills 2003: 36).

Nimet voidaan jakaa neljäksi ryhmäksi. Ensimmäisenä ovat tittelit, joissa on hahmon varsinainen nimi (ks. em. luku 3.1): *Haltijatar Fauna*, *Haltijatar Floora*, *Haltijatar Ilomieli*, *Harpisti Harppo*, *Kuningas Rikhart*, *Kuningas Stefanus*, *Kuningas Hubertus*, *Prinssi Juhani*, *Prinssi Phillip*, *Prinsessa Aurora*, *Prinsessa Elena*, *Tuck-munkki*. Näissä tapauksissa hahmon titteli on appellatiivisen lajin ominaisuutta ilmaiseva luokitteleva nimenosa ja sen varsinainen nimi on hahmonnimen yksilöivä nimenosa, joka määrittää ja erottelee nimet toisistaan. Seuraavaksi ovat nimet, jotka ovat appellatiivista titteliiä tai ammattia ilmaisevia nimiä, mutta toimivat samalla kunkin hahmon ainoana

⁴ Bertills (2003: 36) kutsuu tällaisia nimiä virallisiksi nimiksi (engl. *official name*) mutta minun käsitykseni mukaan tämä nimitys on eri merkitys kuin varsinainen nimi. Virallinen nimi voi mielestäni kuulua viranomaisten nimiryhmään ja titteleihin, kuten *toimistosihiteeri* ja *ministeri*.

referentiaalisena nimenä: *Ajuri, Iso Päällikkö, Kuningatar, Metsän Ruhtinas, Metsästäjä, Nikkari, Nottinghamin sheriffi, Suurherttua*. Tämän ryhmän nimiin voi kuulua myös yksilöivä nimenosa. Kolmanneksi on hahmon varsinainen lisänimi, kuten Bambin titteli *Nuori Prinssi*. Toisin kuin nimessä, kuten *Prinssi Juhani*, jossa varsinainen nimi *Juhani* esiintyy, tittelissä *Nuori Prinssi* ei ole Bambin nimeä: nimillä *Bambi* ja *Nuori Prinssi* on kuitenkin sama peuratarkoite. Neljäntenä ovat tarkoitetaan kollektiivisesti ilmaisevat tittelit *Hyvät Haltijatarkummit* ja *Kadonneet Pojat*.

Tähän ryhmään kuuluvat nimet, joilla on erikoispiirteitä niin, että niitä voidaan pitää varsinaisina niminä. Näissä titteleissä ja ammattia ilmaisevissa nimissä on spesifisesti luonnehtivia ominaisuuksia niiden appellatiivisissa, yksilöivissä nimenosissa: *Hassu Hatuntekijä, Herttakuningas, Herttakuningatar, Herttarouva, Hullu Hatuntekijä, Hyvä Kummitäti, Kapteeni Koukku, Keijukuningas, Sininen Haltijatar*. Transparentteja appellatiiveja tässä joukossa ovat tittelit *kuningas, kuningatar, kapteeni* ja *rouva* ja ammatti *hatuntekijä*. On syytä huomauttaa, että appellatiiveja *haltijatar* ja *kummitäti* voidaan pitää myös, titteleinä, vaikkakin opaakkeina. Näitä kahta nimeä voidaan vertailla *Prinsessa Ruususen* sekä kollektiiviseen että luokittelevaan haltijatarten titteliin (repliikki 2):

(2) Kuninkaallinen ilmoittaja⁵: Heidän mitä kunnioitetuimmat korkeutensa: ***Hyvät Haltijatarkummit! Haltijatar Floora, Haltijatar Fauna ja Haltijatar Ilomieli!*** (PR)

Semanttinen koheesio noudattaa olennaista järjestystä, jossa diskurssin laajempi käsite esitellään ensimmäisessä sekvenssissä ja sen yksityiskohtaisemmat seikat seuraavissa (van Dijk 1983: 108–109). Kuten yllä oleva repliikki osoittaa, haltijatarten arvonantoa korostetaan diskurssin fraasilla ”heidän mitä kunnioitetuimmat korkeutensa” ja sen jälkeen ymmärretään, että tittelit eivät ole pelkästään leksikaalisia nimityksiä. Se osoittaa, että sosiaalisessa hierarkiassa maagisia olentoja kunnioitetaan syvästi nimityksellä *haltijatar*.

⁵ Mitään nimeä ei annettu elokuvassa. Tämän on minun itseni antama nimi.

Jopa Pahatar, jolla ei ole varsinaista titteliä⁶, teittelee ja häntä teitellään vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Maagisten olentojen välisessä kommunikaatiossa kuitenkin sinutellaan (repliikki 3):

- (3) Pahatar: Olin ahdistunut, kun en saanut kutsua.
 Ilomieli: *Sinua* ei kutsuttu!
 Pahatar: Voi sentään, miten hankala tilanne.
 Toivoin, että unohditte lähettää sen. Sitten on parasta, että lähden.
 Kuningatar: *Ette* siis loukkaannu *teidän korkeutenne?*
 Pahatar: Ei suinkaan, kuningatar. (PR)

Repliikki 3 osoittaa, että Hyvät Haltijatarkummit ja Pahatar ovat samalla sosiaalisella tasolla haltijattarina samoin tavoin kuin tarinan kaksi kuningasta (Stefanus ja Hubertus). Propositiot, jotka ovat joko *sinä*- tai *te*-muodossa, esiintyvät odotetuissa vastausseksensseissä sosiaalisista rooleista riippuen: vuorovaikutuksen osallistujat voivat ennakoida seuraavaa sekvenssiä ja vastaavat sen mukaisesti puheenvuoroon (ks. Raevaara 1997: 75). Haltijattaren ja hallitsijan välisessä keskustelussa on eri muodollisuusaste, mikä perustelee hyvin nimityksen *haltijatar* virallisena tittelinä.

Joissakin tapauksissa on syytä tarkastella, onko näiden lisänimien tarkoituksena ilmaista titteliä vai työnkuvausta? Samu Sirkan asemaa Pinocchion omatuntona voidaan pitää käsitteenä pikemmin kuin tittelinä: Samu Sirkan titteli Pinocchion virallisena omatuntona on *Sir Samu Sirkka*. Hänen asemaansa omatuntona voidaan pitää samana kuin mitä tahansa muuta appellatiivista ilmausta, kuten ystävää. Kuitenkin keskusteluanalysissa voidaan nähdä sekvenssejä, joista voimme nähdä, miten tittelit erottelevat hahmon nimen arvonimestä.

Huomattakoon, että diskurssin toiminta käy tituloimisen kontekstissa ilmi odotuksenmukaisena etenemisenä sinuttelemisesta teittelemiseen. Sininen Haltijatar nimittää Samu Sirkan Pinocchion omaksitunnoksi sekä vartijaksi, torjujaksi ja oppaaksi: nämä ovat leksikaalisia nimiä, jotka eivät yksilöi samalla tavalla kuin appellatiivinen

⁶ Käännösongelma voi näkyä elokuvassa tituloimisessa. Flooran, Faunan ja Ilomielen titteli *Haltijatar* ovat lähtökielellä englanninkielen sana *Mistress*, joka tässä yhteydessä tarkoittaa 'emäntää' tai 'valtiatarta'. Sana *mistress* voi tarkoittaa myös 'rakastajattarta' (MOT, *mistress*). Alkuperäisellä kielellä Pahatar kutsuu itseänsä titteliksi *mistress* eli 'valtiatar', mutta suomeksi on käännetty 'rakastajattareksi'. Englanniksi Pahatar (Maleficent) sanoo "the *mistress* of all evil" mutta suomeksi hän toteaa olevansa "kaiken pahuuden *rakastajatar*", joka on mielestäni käännösvirhe.

titteli *sir*⁷ (repliikki 4):

- (4) Sininen Haltijatar: Mikä *nimesi* on?
 Samu Sirkka: *Sirkka, Samu Sirkka.*
 Sininen Haltijatar: Teen *sinusta* Pinocchion
 omantunnon, oikean ja väärän tiedon vartijan,
 viettelysten torjujan, kapean ja suoran tien
 oppaan. *Nouskaa Sir Samu Sirkka.* (Pin.)

3.3. Sukulaisuutta ilmaisevat nimet

Sukulaisuutta ilmaisevien nimien nimiryhmää voidaan pitää kyseenalaisena lähinnä samalla tavalla kuin titteleitä ja ammattia ilmaisevia nimiä. Erottelin sukulaisuutta ilmaisevat nimet titteleistä, koska vaikka molemmat ryhmät ovat siinä mielessä samankaltaisia, että niillä on spesifisiä sanakirjamerkityksiä tarvitsematta kontekstia, sosiaalisen arvon perusteella ne ovat erilaisia. Yhtä kaikki, samoin kuin titteleiden ja ammattia ilmaisevien nimien, näiden nimien keskeinen ongelma on se, onko kyseessä yksilöivä nimi vai kategorioiva appellatiivinen leksikaalinen nimitys. Voidaan verrata esimerkiksi nimeä *Äitipuoli* nimeen *Suurherttua*: molemmat ovat yhdyssanoja ja molemmat ovat transparentteja lekseemejä, joilla on spesifisiä semanttisia ominaisuuksia spesifisiin tarkoitteisiin. Bertills (2003: 139) huomauttaa, että nimeen kuuluvat sukulaisuutta ilmaisevat tittelit ovat semanttisesti johdattelevia yksikköjä, joilla on sekä nominien että erisnimien piirteitä (vrt. esim. *Koiramäki*-kirjoissa *Vaari* ja *Mummo*).

Suureksi osaksi sukulaisuutta ilmaisevat nimet esiintyvät elokuvien lopputekstissä eikä niitä mainita lainkaan diskursseissa. Näiden hahmojen roolien mukaan katsoja voi yleensä olettaa, minkälainen suhde niillä on muihin hahmoihin. Tällaiset nimet perustuvat joskus toisen sukulaisen nimeen ja hahmon rooli riippuu muista hahmoista ja niiden suhteesta kyseessä olevaan hahmoon. Yksilöivä nimenosa merkitään genetiivitunnuksella: *Bambin äiti*, *Rumpalin äiti*, *Liisan sisko*. Lisäksi on nimiä, jotka koostuvat antropomorfisista appellatiiveista, kuten *Hiiri-äiti*, *Pupu-poika*, *Pupu-tyttö*, *Pupu-vauva*, *Pupu-äiti* (siinä kontekstissa, että Pupu-pojan lisäksi Pupu-tyttö ja Pupu-vauva ovat Pupu-äidin lapsia, pidän niiden nimiä sukulaisuutta ilmaisevina niminä) ja

⁷ Sana *sir* on englannista miehen arvoa tarkoittava lainattu titteli, joka ei ole mukautunut suomeen sen fonotaksin mukaisesti. Sillä on vanhan ranskan alkuperä sanasta *sire*, joka on latinan 'vanhempaa' tarkoittavasta sanasta *senior*, latinan 'vanhaa' tarkoittava sana *senix*, *senis* komparatiivissa (WCD s.v. *senior*, *sir*, *sire*).

Äiti Osteri. Sukulaisuutta ilmaiseviin nimiin kuuluu myös propristunut, semanttisesti läpinäkyvä, mutta melko neutraali nimitys *Äitipuoli*. Bertills (2003: 48) panee merkille näiden nimien olevan alkeellisia appellatiiveja, jotka viittaavat hahmoon: koska ne herättävät empatiaa, protagonistit useimmiten nimetään pikemmin kuin antagonistit. Tiedämme kuitenkin, että *Tuhkimo*-elokuvan hahmolla Äitipuoli on varsinainen nimi, *Lady Tremaine*⁸, joka paljastetaan elokuvan puolivälissä. Lopuksi aineistossani esiintyvät nimet, joiden yksilöivävässä nimenosassa esiintyy varsinaisia nimiä, ovat *Isoisä Lahjomaton*, *Saara-täti* ja *Waldo-setä*. Niiden luokittelevat nimenosat esiintyvät sukulaisuutta ilmaisevina niminä, minkä perusteella nekin kuulunevat tähän nimiryhmään.

3.4. Lempi- ja kutsumanimet

Alfordin mukaan lempi- ja kutsumanimet ovat yleensä deskriptiivisiä nimenkantajan tiettyjen luonteenpiirteiden nojalla. Niillä on myös tiettyjä piirteitä sosiaalisessa yhteydessä ja ne voivat kuvata nimenkantajan käyttäytymistä tai fyysisiä ominaisuuksia, ulkonäköä, syntymäpaikka tai alkuperäpaikkaa (engl. *place of origin*) tai ammattia. Näitä lisänimiä voidaan myös käyttää sosiaalisina funktioina. Lempi- tai kutsumanimet saattavat jopa olla sosiologisesti tärkeämpiä kuin tavanomaiset tai muodolliset nimet. (Alford 1988: 82–83.)

Pidän tässä työssä lempi- ja kutsumanimiä tilanteen mukaan joko sekundaarisina tai primaarisina. Sekundaarisia hahmojen lisänimiä ovat ne, joita hahmolla on sen varsinaisen nimen lisäksi. Primaarisia ovat varsinaisten nimien ja lisänimien väliset sumeat häilyvät nimet. Korpuksestani löytyy sekundaarisia lempi- ja kutsumanimiä, jotka kuvaavat hahmon ammattia tai sosiaalista asemaa: *Kapu* (Kapteeni Koukku), *Lentävä Lokki* (Peter Pan), *Poitsu* (Kulkuri), *Taran Dallbenin huoneesta* (Taranin itse itselleen antama kutsuma- eli haavenimi), *Tipunen* (Kaunotar). Lisäksi on yksi nimi, joka kuvaa hahmon fyysistä piirrettä: *Herra Hoikkasääri* (haikaraksi naamioituneesta Robin Hoodista, Marion-neidon antama). Kulkurin muiden lisänimien (*Pikku-Fritzie* ja *Pikku-Mika*) selitys voi olla sama kuin Alfordin (1988: 82) ehdottama alkuperäpaikkaa

⁸ Nimi *Lady Tremaine* on hahmon henkilönnimi sekä englanniksi että suomeksi, mutta sitä en analysoi, sillä se ei sovi luvussa 1 määräämäni kriteeriin. Titteli *lady* samoin kuin *sir* ei ole mukautunut suomeen sen fonotaksin nojalla.

tarkoittava lempinimi. Kulkuri selittää Kaunottarelle sitä, että hän on tuttu muualla ja häntä kutsutaan eri nimiseksi, ja miksi (repliikki 5):

- (5) Kulkuri: Nuo Schultzit tuolla, **Pikku-Fritzie** se on minä, Tipu. Tämä on maanantaikoti.
 Kaunotar: Maanantaikoti?
 Kulkuri: *Ach ja*. Maanantaisin Mamma Schultz laittaa *wienerschnitzel!* Ja O'Brianilla. **Pikku-Mika**. Se on minä. Minä taas, Tipu. Tulen tiistaisin.
 Kaunotar: Joka tiistai?
 Kulkuri: Koska silloin ne antaa pikku kullalle suolalihaa! (KK)

Aineistossani on kaksi nimeä, jotka ovat lempinimisiä hellittelynimiä mutta lisäksi hahmojen ainoita referentiaalisia nimiä: *Jukka-kulta* ja *Kultaseni*. Tietenkin *Jukka-kulta* on nimeä *Kultaseni* tavanomaisempi, sillä sen identifioiva nimenosa on tavanomainen miestennimi *Jukka*. Sen individualisoivaa nimenosaa *kulta* voidaan ajatella metaforisena hellittelynimen merkitsijänä, siis samalla tavalla kuin tämän työn muut nimiryhmät, sumeuden ongelma vaikeuttaa kategoriointia. Nimessä *Kultaseni* voidaan nähdä samantyyppinen ongelma, sillä, vaikka se on sosiaalisesti tavanomaisempi leksikaalinen lempinimi ja nimeen liittyy yleensä ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksi, hänet viitetaan *Kultasekseni* jopa kolmannessa persoonassa. Esimerkiksi Kaunotar puhuu isännästään ja emännästään käyttäen heidän nimiään niin kuin he itsekään käyttävät. Sekä Kaunotar että Jalo sanovat ”Kultaseni”, mutta eivät tarkoita omaa kultastaan, vaan Jukka-kullan kultasta (repliikki 6):

- (6) Tupsu: Jos joku on kohdellut huonosti...
 Kaunotar: Ei Tupsu. Minä olen tehnyt jotain.
 Kai.
 Jalo: Sinä?
 Kaunotar: Pakko olla. **Jukka-kulta** ja **Kultaseni** ovat niin... (ikkunasta Kultaseni alkaa hyräillä ja Kaunotar, Tupsu ja Jalo katsovat hänen suuntaansa)
 Jalo: **Jukka-kulta** ja **Kultaseni**? (KK, tekstitys)

Kultaseni ei ole vuorovaikutuksen jäsenenä, vaan hän on osa keskustelua puheenaiheena. Hänen ei-kielellinen hyräilemisensä on keskustelun tärkeä komponentti, koska se osoittaa keskustelun aiheen kohteen. Katsojat voivat nähdä keskustelun keskeyttämisen ja päällekkäisen tauon olevan koirille osoittimia siitä, mikä

kielenulkoinen tekijä on topiikkina (ks. Seppänen 1997: 23–24 keskustelun päällekkäisyydestä ja tauoista ja Hakulinen 1997: 48–50 päällekkäisyydestä, keskeyttämisestä ja tauoista). Diskurssin kautta muut hahmot tietävät jo, että nimi *Kultaseni* viittaa tarinan naispuolisen ihmishahmon tarkoitteeseen eikä Kaunottaren tai Jalon omaan rakkauskohteeseen.

3.4. Köllinimet

Pienin ja viimeinen nimiryhmä aineistossani on köllit, mutta sitä ei voida olla käsittelemättä. Herjaavat tai halventavat haukkumanimet eli köllit ovat lempinimien alakategoria, jolla on samanlainen sosiaalinen yhteys nimenkantajaan kuin neutraalilla⁹ lempinimellä ja joka on aivan yhtä deskriptiivinen (Alford 1988: 82). Samalla tavoin kuin lempi- ja kutsumanimet, sekundaariset köllinimet kuvaavat nimen tarkoitteen ominaisuutta – vaikkakin kielteisesti – varsinkin tilanteisessa kontekstissa, josta kölli syntyy. Köllit voivat syntyä lisäksi muiden havaitsemasta tarkoitteen fyysisestä tai käyttäytymispoikkeavuudesta (ks. mts.).

Köllejä on tässä tutkimuksessa vähän, vain neljä. Fyysiseen ominaisuuteen perustuva köllinimi on Sir Hiss -nimiselle käärmeelle annettu *Niljakas*. Kaunottaresta käytetty nimi *Bulevardin Kukkanen*, Nottinghamin sheriffistä käytetty *Vanha Putkajussi* ja Taranista *Sikopaimen* ovat sosiaalisesti riippuvaisia köllinimiä, vaikka näyttäisi siltä, että ne eivät olisi sellaisia. Kulkukoirien tarhassa olevat koirat käyttävät diskurssissaan sarkasmia puhuessaan Kaunottaren ulkonäöstä ja kaulapannasta, ja sosiaalisen aseman erojen ja tilanteen takia käytetty sekundaarinen nimi on herjaava (repliikki 7):

(7) Rakkikoira: Katsokaas tuota! ***Bulevardin Kukkanen!***
 Bulldoggi: Siunatkoon! Ihan oikea hienohelma!
 Hahaha!
 Rakkikoira: Niin ja katsokaas noita jalokiviä!
 Bulldoggi: Sinä täällä muru? Annoitko hovimestarille kirppuja? Hahaha!
 (kaikki koirat nauravat)
 Riitta: No niin, kundit. Antakaa jo olla. (KK, tekstitys)¹⁰

⁹ Köllinimiin verrattuna ns. neutraaleja lempinimiä voidaan pitää melko positiivisena.

¹⁰ Paitsi *Riitta* näille koirille ei ole annettu mitään nimeä. Omat antamani nimet.

Vuorovaikutuksessa haukkuminen ilmenee hahmojen nauramisesta, ja sanoilla 'hienohelma', 'jalokivi' ja 'hovimestari' implikoidaan koirien oletettavan Kaunottaren olevan hienostelija. Nimi *Bulevardin Kukkanen* vahvistetaan kölliksi, kun Riitta puuttuu asiaan, sillä hän tietää nimen olevan loukkaava diskurssin kuluessa. Riitan repliikki "antakaa jo olla" osoittaa, että loukkaaminen on lopettava.

Vähän epäselvempi kölli on Taranista käytetty kutsumanimi *Sikopaimen*. Syy on se, että sekä Taran viittaa itseensä kertoen ammatikseen sikopaimen ja että Hornansarvi ja hänen soturinsa viittaavat Taraniin kutsumalla tätä *Sikopaimeneksi*. Ero on se, että ammattinimitystä *sikopaimen* ei voida pitää oikeastaan tittelinä, vaan se on pelkkä ammattia ilmaiseva leksikaalinen nimitys. Leima *Sikopaimen* on väheksyvämpi Taranista käytettävä haukkumanimi, vaikkakin se näyttää neutraalilta nimitykseltä (repliikki 8):

(8) Soturi¹¹: *Sikopaimen* senkin räpäpä! (Hiid.)

Haukkuminen syntyy sosiaalisesta hierarkiasta samalla tavalla kuin kölli *Bulevardin Kukkanen*: kuninkaat ja sotapäälliköt ovat eri sosiaalisessa tasossa kuin talonpojat ja maanviljelijät.

3.5. Nimityyppien välillä häilyvät nimet

Häilyvät nimet eivät ole varsinainen nimiryhmä vaan sen myöntämistä, että nimien rajaaminen ja asettaminen kategorioihin eivät ole niin yksiselitteisiä operaatioita. Kyse on yleensä varsinaisen ja muun nimiryhmän luonnehtivasta sumeudesta. Lempi- ja kutsumanimet ja köllit ovat ylipäätään sekundaarisia. Jotkut tittelit ovat selviä sekundaarisia nimiä, kuten *Bambin Nuori Prinssi*: sosiaalisesta tilanteesta riippuen voidaan erottaa varsinainen nimi sen tittelistä. Nousevia kysymyksiä kuitenkin on esimerkiksi se, miten appellatiivinen titteli tai ammattia ilmaiseva nimi toimii ja, onko identifioivalla nimenosalla riittävä ominaisuus erottautua muista titteleistä varsinaisena nimenä? Onko esimerkiksi kollokaatiossa sukulaisuutta ilmaiseva nimi kokonaisuutena selvä hahmonnimi?

¹¹ Oma antamani nimi.

Esitän kolme häilyvää nimityyppiä, jotka esiintyvät varsinaisen ja muun nimen välisenä ongelmana. Ensinnäkin on varsinaisen nimen ja tittelin ja ammattia ilmaisevan nimen välinen häilyvyys: *Hassu Hatuntekijä*, *Herttakuningas*, *Herttakuningatar*, *Herttarouva*, *Hullu Hatuntekijä*, *Hyvä Kummitäti*, *Kapteeni Koukku*, *Keijukuningas*, *Sininen Haltijatar*. Näiden nimet voidaan erottaa muista titteleistä hahmonnimen yksilöivässä nimenosassa olevan erikoispiirteen avulla. Voidaan vertailla esimerkiksi titteliä *Kuningas Hubertus* hahmonnimeen *Herttakuningas*. Yksilöivä nimenosa *Hubertus* on tittelin varsinainen nimi, kun taas yksilöivä nimenosaa *Hertta* voidaan pitää koko nimen ominaisuutena, jonka perusteella nimi voidaan luonnehtia varsinaiseksi nimeksi. Yksilöivien nimenosien erikoispiirteiden olemassaolo on seikka, joka aiheuttaa kategorioinnin sumeutta, kun yritetään erottaa tittelit varsinaisista nimistä.

Toiseksi on varsinaisen nimen ja sukulaisuutta ilmaisevan nimen välinen häilyvyys nimissä *Isoisä Lahjomaton*, *Saara-täti* ja *Waldo-setä*. Vaikka tittelit ja sukulaisuutta ilmaisevat nimitykset ovat samankaltaisia appellatiiveja, titteliä sosiaalinen arvo erottaa niiden tarkoitteet sukulaisuuden tarkoitteista. Luokitteleva sukulaisuutta ilmaiseva nimenosa on niitä epämuodollisempi ja se vaikuttaa yksilöivän nimenosan korostusnimitykseltä pikemmin kuin viralliselta funktiolta. Toisin kuin esimerkiksi selvä appellatiivinen ja jonkin verran neutraali sukulaisuutta ilmaiseva hahmonnimi *Hiiri-äiti*, yksilöivä nimenosa on kolmessa edellä mainitussa hahmonnimessä varsinainen nimi (kaksi niistä on tavanomaisia nimiä). Sukulaisuutta ilmaiseva nimenosa taas vaikeuttaa nimien luokittelemista kategorioinnin sumeuden takia.

Viimeisenä on varsinaisen nimen ja lempi- ja kutsumanimen välinen häilyvyys nimissä *Jukka-kulta* ja *Kultaseni*, jotka tavattiin jo edellisessä luvussa. On vaikeaa ratkaista, voiko näennäisen transparentti lempinimi esiintyä varsinaisena nimenä diskurssikontekstin ulkopuolella. Jollemme tietäisi kolmannen osapuolen, joka ei ole käyttänyt ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksia, viittanneen nimeen *Kultaseni*, voisimme päättää nimen olevan pelkkä sekundaarinen lempinimi. Piiroselokuvien hahmonnimien jaottelu nimiryhmiin on päätettävä diskurssin ja hahmojen välisen vuorovaikutuksen avulla. Miten me luokittelemme yksilöivän hahmon nimen sen tarkoitteen ja tilanteisen kontekstin mukaisesti, riippuu katsojan havaintokykyprosessista sekä proprien ja appellatiivien välisen rajan ja sen sumeuden semanttisesta ymmärtämisestä.

4. SANANMUODOSTUS JA HAHMONNIMIEN RAKENNE

4.1. Johtaminen

Lähes puolet aineistostani 50 hahmonnimeä, esiintyy derivoituina niminä tai kokonaisessa nimessä on derivoitu nimenaines. Tämä tarkoittaa, että hahmonnimellä ei ole mitään muita aineksia kuin jakamaton kantasana ja johdin (esim. *Paha|tar*) tai esimerkiksi kollokaationa oleva hahmonnimi koostuu monista elementeistä: sekä kollokaation että yhdyssanan yhdysosista ja kantasanasta johtimiseen (esim. *Hullu Hatunteki|jä*). Prototyypinen hahmonnimityyppi esiintyy aineistossani johdokseksi tai nimessä on johdinaines. Kantasanaan ja johtimen välisen suhteen takia hahmonnimen luonne ja merkitys heijastuvat tiettyihin ominaisuuksiin sen nimenkantajassa ja nimen kategorioinnissa.

Käsittelen aineistossani esiintyviä johtimia niiden yleisyyden mukaisessa järjestyksessä. Johdinten luokittelu perustuu niiden semanttiseen funktioon. Jokaisessa johdinkategoriassa voi olla yksi tai useampi johdintyyppi: feminiinijohtimet, affektiiviset johdintyypit, muut yksilöä ilmaisevat johtimet, latinalaistava yksilöä ilmaiseva johdin, epästandardit substantiivijohtimet, adjektiiviset possessiivijohtimet, partisiippiadjektiivit, nollajohtokysymys sekä teon- ja tekijännimet ja tekijännimienkaltaiset substantiivit. Järjestän johdintyypit ISK:n (2004) luvun Nominijohdoksista mukaisesti: aluksi esittelen nominikantaiset substantiivijohdosten johdintyypit, sen jälkeen adjektiivijohdintyypit ja lopuksi verbikantaiset substantiivijohdosten johdintyypit.

4.1.1. Feminiinijohtimet

Kaikista hahmonnimien nimenkantajista 37 on naispuolisia. Näistä 37 hahmonnimestä melkein puolet eli 19 nimeä esiintyy feminiinijohdoksina. Tyypillinen naispuolinen hahmonnimi päättyy *tAr-* (9 nimeä) tai *(i)kki-*johtimeen (2 nimeä). Tämä tarkoittaa, että nimi on semanttisesti ja prototyypisesti merkitty sidonnaisella morfeemilla feminiiniksi, koska miespuolisen nimen on yleisesti katsottu olevan tunnusmerkitön

(Fromkin–Rodman 1998: 436). Feminiinijohdokset ilmaisevat naispuolista yksilöä¹. Kantasana on yleensä substantiivi, ja sitä voidaan pitää sukupuoleltaan neutraalina, koska kannan tarkoite ei ole niin läpinäkyvä kuin johdos itse. (Ks. ISK: 213.)

Vanhastaan *tAr*-johtimen on laajalti hyväksytty tulleen suomeen balttiperäisen lainan kautta. Se on yksi niistä harvinaisista johtimista, jotka eivät ole suomalais-ugrilaisperäisiä vaan on vakiintuneet kieleen itsenäisestä sanasta. Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että sekundaari *tAr*-nominijohdin palautuu balttilainasanaan *tytār*, jonka vastine nykyliettuassa on *duktė*. *tAr*-johtimen sekundaarisuus saattaa johtua siitä, että sen sanavartalossa on yksinkertainen nominikantainen nominijohdin *r* : *-re-*, jonka alkuperäistä merkitystä pidetään diminutiivisena. Hakulinen selittää kuitenkin *tytār*-sanana *r*-aineksen palautuvan alkuperäiseen kieleen, ja voisi olla todennäköistä, että sana mukautui suomeen mallinaan vain pari myöhäsyntyistä adjektiivisuffiksia. Sekundaarisuffiksien fonotaktinen rakenne on osoitus myöhäsyntyisyydestä, on siis mahdollista, että suomalais-ugrilainen diminutiivista merkitsevä *r*-aines kai mukautui diakroniseen kehitykseen naispuolista merkitsevänä johtimena. (Hakulinen 2000 [1978]: 135, 181–182; Kangasmaa-Minn 1992: 24; NES s.v. *tytār*.)

Sekä synkronisesti että sosiaalisesti katsoen *tAr*-johdinta on käytetty *tytār*-sanana sanavartalossa naispuolista merkitsevänä kriteerinä, sen lisäksi sillä on ollut myös patronyymistä käyttöä eli miehen tytärtä tai vaimoa tarkoittava itäisissä murteissa vanhojen keskuudessa. Johtimen kehitys voidaan jäljittää idän suunnasta, mistä se on peräisin. Paikkala (2004) seuraa suomalaisten sukunimien kehitystä Itä-Suomessa 1800-puolivälillä lähtien ja huomaa, että *tAr*-johdinta käytettiin matronyymisessä ja patronyymisessä mallissa. Sukunimissä esiintyvää *tAr*-johdinta käytettiin merkitsemään 'jonkun tytärtä' ja päinvastoin *nen*-johdin merkitsi 'jonkun poikaa' (vrt. *Penttinen* ja *Penttitär*: Pentin poika/tytär). (Hakulinen 2000 [1978]: 135; Häkkinen 1990: 158; ISK: 214; Paikkala 2004: 212–213.)

tAr-johtimen produktiivisuudesta ja sen leksikaalistuneista johdoksista on selvää, että

¹ Tietyissä sosiaalisissa tilanteissa ja konteksteissa feminiinijohtimia saatetaan toki käyttää viitattaessa miehiin (esim. vitseissä ja kenties tietyissä yhteisöissä), mutta en tutki näitä tapauksia tässä työssä (ks. myös ISK: 214).

tytärtä tai vaimoa tarkoittavia merkityksiä ei ole enää käytössä. Naispuolista merkitsevä tarkoite on kuitenkin pysyvää ja vanha suomalais-ugrilainen *r*-diminutiivisuus yhä jälkenä merkityksessä. Leksikaalistuneet hahmonnimissä esiintyvät *tAr*-johdokset aineistossani ovat: *Hyvät Haltijatar*kummit, *Haltijatar Fauna*, *Haltijatar Floora*, *Haltijatar Ilomieli*, *Herttakuningatar*, *Herttuatar*, *Kaunotar*, *Kuningatar*, *Sininen Haltijatar*. Ainoa hahmonnimessä esiintyvä leksikaalistumaton johdos, jonka naispuolista merkitystä esiintyy jopa epäproduktiivisuudessaan, on *Pahatar*. *tAr*-johtimen käyttö myös liittyy tiettyihin yliluonnollisiin naispuolisiin olentoihin tai henkiin, joiden kantasalla on abstrakti sisältö kuten sana *onni* (~ *onnetar*) (ISK: 214).

Naispuolisuutta merkitsevän johtimen kohdalla on selvää, miten leksikaalistuneiden johdosten rakenne riippuu tunnusmerkittömistä miespuolisia merkitsevistä lekseemeistä, kuten esimerkiksi sanassa *herttuatar*. Sanan *herttua* naispuolinen vastine kuuluu sanakirjamääritelmänä: 'herttuan puoliso; naishenkilö, jolla on herttuan arvo' (PS s.v. *herttuatar*). On tärkeää huomata, että suomen kielessä ei ole miespuolista merkitseviä suffikseja, jotka maskuliinistaisivat kategorisesti kantamorfeeminsa. Monomorfeemiset sanat, jotka eivät voi jakautua pienimpiin osiin, voivat olla merkitykseltään neutraaleja. Jos kantasalla kuitenkin on +MIESPUOLINEN-piirteitä (esim. *herttua*), on syytä kysellä naisen nimen tai nimityksen, joka perustuu miehen nimeen tai nimitykseen, semanttista implikaatiota ja lisäksi feminiinistymisen sosiaalista yhteyttä. Johdosketjut jakamattomasta kantasasta kulkevat miespuolista merkitsevistä morfeemista naispuoleiseen (esim. *herttua* → *herttua|tar*, *kuningas* → *kuninga|tar*).

Toinen feminiinistävä johdinaines, joka löytyy aineistostani, on (*i*)*kki*-johdin. On syytä kuitenkin painottaa, että tämä johdin, toisin kuin *tAr*-johdin, ei ole ensisijaisesti feminiinistävä aines vaan se esiintyy naispuolisten hahmonnimissä korpuksessani. Aineiston feminiinijohtimista löytyy vain kaksi (*i*)*kki*-johdinta, mutta niitä on tärkeää analysoida sekä diakronisesta että synkronisesta näkökulmasta. (*i*)*kki*-suffiksi on sekundaari joko nomini- tai verbikantainen substantiivijohdin (Hakulinen 1978 [2000]: 157, 208). Johtimen ainekset ovat merkitykseltään diakronisesti diminutiivisia; *kkA*-aines on luultavasti kantauraliin palautuva, kun taas loppu-*i*:n arvellaan sulautuneen jo kantasuomessa toisen tavun *a*-loppuisen vokaalin kanssa. Joissain tapauksissa *i*:tä

pidetään possessiivisena, mutta sekä äänneasultaan että merkitykseltään (*i*)*kki*-johdinta voidaan pitää täysidiminutiivisena. Miksi johdin siis valitaan henkilön tai lemmikinnimeksi? On syytä myös huomauttaa, että johdin derivoi kasvinimiäkin, jotka vallitsevat naisten henkilönnimistössä. Diminutiiviset käsitteet kuten kasvis- ja kukkalajit sekä feminiinisyys liittynevät toisiinsa jollain metaforisella tavoin. (Mts.: 43–44, 128–129; ISK: 217–218.)

Hahmonnimet, joissa esiintyy (*i*)*kki*-johdin, ovat *Hennikki* ja *Lumikki*. Synkronisesta näkökulmasta (*i*)*kki*-johdin löytyy kansanomaisessa nimistössä kuten *Kyllikki* (← *kyllä*) ja *Mielikki* (← *mieli*), jotka Kalevalassa ovat jumalatarten eli naispuolisten luonnonhenkien nimet (ks. esim. Vilkuna 2005 [1976]: 136 ja 159). Toisaalta *tAr*-johdos myös esiintyy naisluonnonhengen nimenä kuten *Ilmatar* ja *Onnetar*, mutta se lisäksi esiintyy kansanomaisena nimenä kuten *Suometar* (ks. esim. mts.: 218). On ilmeistä, että johdosnimen merkitys perustuu johtimen ja sen kantasanan väliseen suhteeseen. Näyttää siltä, että jumalatarten nimet, joissa on *tAr*-johdin, viittaavat luonnonnimitykseen (esim. *Ilmatar* ← *ilma*), kun taas jumalatarten nimet, joissa on (*i*)*kki*-johdin, abstraktiin käsitteeseen (esim. *Mielikki* ← *mieli*). Esimerkiksi *Lumikki*-nimellä on diminutiivien merkitys ’pikku tyttö, jolla on valkoinen iho kuin lumi’ (ks. Saarikalle–Suomalainen 2007: 225) mutta, jos hahmoa nimitettäisiin ’*Lumettareksi*’, nimi viittaisi sitten käsitteeseen ’luonnonhenki; lumen hengetär’.

4.1.2. Affektiiviset johdintyytit

Ilmeikkäällä eli affektiivisellä kieliaineksella puhuja voi osoittaa asennoitumistaan puheenalaiseen asiaan tai puhekumppaniinsa. Affektiivisuutta ilmaisevaan sävyyn sisältyy esimerkiksi emotionaalisuus, pejoratiivisuus ja leikillisuus sekä slangityyliisyys (ks. esim. luku 4.1.5). Affektiiviseen johdokseen kuuluu myös diminutiivisuus. (ISK: 221, 1614.)

Aineistostani löytyy kuusi hahmonnimeä, joiden nimessä selvästi esiintyy affektiivisia johtimia: affektiivinen *O*-johdin nimissä *Jänö* ja *Marion-neito* ja diminutiivinen (*i*)*nen*-johdin nimissä *Bulevardin Kukkanen*, *Kultanen*, *Ruusunen* ja *Tipunen*. Aineistostani

löytyvät myös nimissä *Kakkonen* ja *Kolmonen* esiintyvät affektiivismaiset ainekset sekä nimet *Kaunotar* ja *Sikopaimen*, joissa affektiivismaiset ainekset ovat sidevokaaleja (ks. esim. Häkkinen 1990: 154). Vaikka edellinen *(i)kki*-johdin on merkitykseltään diminutiivinen, en laske sitä primaarisuudeltaan diminutiiviseksi johtimeksi ainakaan tämän työn luokittelemisessa, koska sen spesifioivat feminiinipiirteet hahmonnimissä ovat läpinäkyvämpiä. Vaikka diminutiivisuus kuuluu affektiivisten johdosten piiriin, luokittelen aineistossa olevat hahmonnimet, joissa esiintyy yksinkertainen nominikantainen diminutiivinen *(i)nen*-johdin, niiden osastoon. Vaikka *i*:ttömät johdokset ovat myöhäiskehittyneitä, *(i)nen* : *(i)se* -johtimella on vanhastaan diminutiivinen merkitys ja on esitetty, että sillä on vastineita monista etäsukukielistä: on mahdollista, että *nen*-aines on sukua *n* : *-ne-* -johtimelle ja lienee diminutiivinen seke näyttää siltä, että sillä on vastineita etäsukukielissä (Hakulinen 2000 [1978]: 124–125, 133).

O-johtimen diakronisessa kehittymisketjussa vanhan sananloppuinen *A* on labiaalistunut diminutiivisen *i*-pääteen sulautuessa: varhaiskantasuomen **-Ai* → myöhäiskantasuomen **-oi* → nykysuomen *-O²*. Johtimen alkuperäisen hävinneen *i*:n merkitys on toisaalta diminutiivinen ja toisaalta possessiivinen. Affektiivisten johdosten kannalta edellinen merkitys on sopivampi semanttinen ratkaisu. *O*-johdin löytyy myös nyky-yhdyssanojen määriteosien sidevokaaleista, kuten hahmonnimissä *Sikopaimen* ja mahdollisesti johdosnimessä *Kaunotar*, mutta morfologiset osat *siko-* ja *kauno-*³ eivät voi olla olemassa itsenäisinä leksemeinä. (Hakulinen 2000 [1978]: 175; Häkkinen 1990: 154.)

4.1.3. Muut standardinmukaiset substantiivijohtimet

Kolme johdintyyppiä luokittelen tässä tutkimuksessa ”muiksi”, sillä aineistoni perusteella ne ovat tavallaan häilyviä tyyppejä eivätkä kuulu joko merkitykseltään tai muodoltaan muihin ryhmiin. Tähän muut -ryhmittelyyn sisällytän kolme hahmonnimeä: *Iso Päällikkö*, *Tuhkimo* ja *Rouva Viiriäinen*. Ensimmäisen hahmonnimen johdostyyppi kuuluu olentoa tarkoittavien yksilönimien ryhmään, vaikka sen johtimen alkuperäinen merkitys onkin diminutiivinen (Hakulinen 2000 [1978]: 158–160; ISK: 217); edellä

² Etuvokaalin *ö* kehitys on myöhäsyntyinen (ks. Hakulinen 2000 [1978]: 175).

³ Vrt. miestennimi *Kauno* (ks. Vilkuna [1976] 2005: 129).

mainittu *(i)kki*-johdin kuuluisi myös tähän joukkoon, mutta sen feminiinistävillä piirteillä, se kuuluu feminiinijohdinten ryhmään varsinkin tässä työssä. Toinen *mO*-johdin kuuluu lokaalisuutta merkitsevään ryhmään, mutta se esiintyy myös kasvin-, henkilön- ja paikannimissä, mikä vaikeuttaa sen luokittelemista. Viimeinen johdin on yksilöä ilmaiseva muotti, joka on yleinen hyönteis- ja linnunnimissä (ISK: 216).

Merkitykseltään *kkO*-johdoksia pidetään diminutiivisina tai possessiivisina. Tällöin olentoa tarkoittava merkitys voi mahdollisesti syntyä ajatusta, että kantasanan tarkoitteen ”omistavan” oman tilansa tai asemansa. Sana *päällikkö* on muodostunut ikivanhasta omaperäisistä suomalais-ugrilaisesta sanasta *pää* adessiivisijassa (NES s.v. *päällikkö*; myös Hakulinen 2000 [1978]: 159). Sekundaarinen *kkO*-johdin koostuu diminutiivisista aineksista *-kka* ja *-i*, mutta sen kehitys *O*-loppuiseksi johtimeksi johtuu siitä, että kantasuomen diftongituessa **Ai*-loppuinen aines labiaalistui *O*:ksi samalla kun *i* katosi kokonaan (ks. Hakulinen 2000 [1978]: 44).

ISK luokittelee *mO*-johtimen joukkoon ”muita substantiivien johdostyyppisiä ja muotteja” siinä tapauksessa, kun se on nominikantainen. Johdosta kuitenkin pidetään oppitekoisena, varsinkin jos kantasana on verbikantainen. Siinä tapauksessa johdos on semanttisesti tekopaikan nimi, joka merkitsee kantasanaan olevan toiminnan suorituspaikkaa tai tapahtuman sijaintipaikkaa; sitä voidaan kutsua kulttuuripaikkaa eli ihmisen toiminnallaan luomaa ilmaisevaksi substantiivijohdokseksi. (ISK: 208, 218, 221, 263.) Lisäksi *-mO* esiintyy paikannimissä ja tämä voi mahdollisesti selittää johtimen analogisuuden nimenelementtinä⁴. Paikkaa ilmaisevan johtimen sijaan *mO*-johdot ovat myös olentoa merkitseviä ja esiintyvät henkilönnimissä, sekä etu- että sukunimissä. (Hakulinen 1978 [2000]: 169–170; ISK: 221.) Henkilönnimissä esiintyvä johdin esiintyy enimmäkseen miespuolisten nimenkantajien etunimissä (vrt. nimet *Untamo*, *Väinämö*). Nimi *Tuhkimo* on ainoa aineistossani esiintyvä naishahmon nimi, joka on derivoitu *mO*-johtimella. Se on toinen kahdesta aineistooni kuuluvasta hahmonnimestä, jossa ei ole edustettuna selvästi ja kategorisesti feminiinistävä aine.

Sekundaarisena nomini- tai verbikantaisena substantiivijohtimena ovat diakroniset

⁴ Tämä on vain oletus, sillä paikannimiä ei kuitenkaan tutkita tässä työssä.

ainekset *-mA* ja *-i* ja molempia pidetään vanhastaan diminutiivisina. Infinitiivinen *mA*-aines on kehittynyt saman tien kuin *n*-äännekehitys, ja siksi *(i)n : mA ~ (i)me* -johdin on sen rinnalla. Myös komparatiivinen ja superlatiivinen *m*-aines voidaan nähdä sukulaistunnuksina. (Hakulinen 1978 [2000]: 132.)

Korhonen kertoo morfologisten elementtien semanttisesta kehityksestä konkreetista abstraktiin ja myös, että leksikaalisten elementtien semanttisen kehityksen tiedetään etenevän konkreetista abstraktiin pikemmin kuin päinvastoin (Korhonen 1996: 223). On syytä tiedustella, kuuluuko suomalais-ugrilainen rekonstruoitu paikallis- eli olosija **n* tähän kehitykseen ja onko jokin yhdistävä suhde sen ja muiden lokaalisuutta merkitsevien aineiden välillä. Konsonanttikehitystä $n \rightarrow m$ ei ole kuitenkaan todistettu, vaan päinvastoin: **m* on yleensä kehittynyt *n*:ksi.

iAinen-johdin esiintyy enimmäkseen eläimennimissä. Linnunnimi *viiriäinen* (lat. *Ortygion coturnix*) on vanhemmissa ornitologisissa teksteissä nimityksellä (*pieni*) *peltopyy*. Uusi johdosnimitys annettiin vuonna 1873. Johdos itse voi olla analoginen deverbaalisille johtimille, joissa on aineksia *-jA* ja *-(i)nen*. (Häkkinen 2004: 219; Hakulinen 1978 [2000]: 149–150, 207; ks. myös NES s.v. *viiriäinen*). Linnunnimi yleensä kehittyä eläimen perusluonteesta ja se kuvailee lintua luonnehtivia ominaispiirteitä (vrt. *viiri*, *viiru*); yhdyslinnunnimet ylipäättään ovat aina deskriptiivisiä. Linnunnimistössä *nen*-johdoksia pidetään kuitenkin diminutiivisina, ja lisäksi linnunnimistä löydetään *jA*-tekijännimetkin. Linnunnimissä on edelleenkin johdosyhdistelmiä, kuten johdos *kirviäinen*. (Häkkinen 2004: 18, 43.) On syytä tiedustella, onko *iAinen*-johtimen diakronisessa merkityksessä kyse tekijännimen kehityksestä possessiiviseksi nominiksi (ks. luku 4.1.6); kaiken kaikkiaan johtimen adjektiivinen diminutiivisuus löytyy myös merkityksestä.

4.1.4. Latinalaistava johtimet

Latinalaisia nimiä alkoi vakiintua suomen henkilönnimistöön jo kristinuskon ajalla, silloin kun Ruotsin kuningas Erik Pyhä teki ristinretken Turun alueelle vuonna 1155 (Mikkonen 2005: 17). Varhaisina vuosisatoina tiedemiehet suosittelivat, että nimet ja

johdospäätteet lainataan suoraan latinasta, muun muassa *-us*, *-(a)nus*, *-ius*, *-lius* ja *-nius* (Närhi 1997: 259). Korpuksessani on kaksi hahmonnimeä, joiden ilmiasu kuulostaa latinalta niiden *Us*-morfeemien perusteella: *Kuningas Hubertus* ja *Kuningas Stefanus*. Sjöblom (2006: 134–135) nimittää keinotekoisiksi sanoiksi mukakielisiä nimiä, joihin liittyvät myös latinan- tai kreikan kaltaiset suffiksit: näitä suffikseja käytetään niin, että vaikka sanat ovat keksittyjä eivätkä ole mitään vakiintuneita lekseemejä, niillä on erikoisasema varsinkin Sjöblomin yritysnimistössä. *Hubertus* ja *Stefanus* eivät ole kuitenkaan keksittyjä nimiä, joihin nimenantaja – eli nimenkääntäjä – olisi päättänyt liittää minkä tahansa latinalaistavan suffiksin. Kyseessä ovat sekä elokuvan alkuperäiskieliset nimet (engl. *Hubert* ja *Stephan*) että oikeat olemassa olleet vanhat miesten henkilönnimet. Nimi *Hubertus* on esiintynyt Agricolan Rukouskirjan kalenterissa 1511 ja *Stefanus* kalentereissa jo vuonna 1406 (Vilkuna 1976 [2005]: 100, 216). Johdin *-Us* : *-Ukse-* on substantiiveissa esiintyvä johdin, mutta nimissä sen latinalainen tai saksalainen alkuperä (vrt. esim. henkilönnimi *Johannes* ja pyhäpäivännimi *juhannus*, ks. mts.: 117 ja wikipedia.fi: Juhannus) on luultavasti satunnainen foneettisesti samankaltaisuus. Analogisuudessaan *Us*-pääte nimissä toimii mallina kuulostaen sivistyneeltä tulokselta (ks. Kaimio 1999: 89).

4.1.5. Epästandardit substantiivijohtimet

Epästandardien substantiivijohdinten joukkoon kuuluu slangin ja epämuodollisen kielen johdostyyppisiä ja muotteja. Nimitän niitä epästandardisiksi, koska aineistossani on kolme tyyppiä, joiden johdokset voivat olla toisaalta leksikaalistuneita tai vakiintumassa yleiskieleen (ks. esim. ISK: 227) ja toisaalta eivät.

Slangijohdin *-is* : *-ikse-* on ruotsista lainautunut (Häkkinen 1990: 116–117; ISK: 229). Ilmeisesti johtimen muoto mukautui suomeen samalla tavalla kuin jo käsitelty latinalaistava johdin *-Us*. Toisaalta on syytä pohdiskella, onko *i*-aines lisäksi jonkinlainen diminutiivistava elementti, sillä yhdyssubstantiivit lyhennetään yleensä tällä johtimella kuten hahmonnimissä *Mäyräs* (← *mäyrä*|*koira*); koska slangijohdin ei aiheuta muutosta kantasanan tarkoitteeseen, niin kuin suomen johdos yleensä tekee, vaan kyseessä on tyylillinen käyttö. Tässä mielessä slangijohdin muistuttaa affektiivisia

johdoksia (ks. esim. ISK: 227, 229; ks. myös Mielikäinen 2005: 40).

Slangijohdin *-U* voidaan liittää sekä yhdyssanoihin että muihin substantiiveihin. Aineistossani on sekä *(t)sU*-johdos *Poitsu* että pelkkä *U*-loppuinen slangijohdos *Kapu*. Häkkinen (1990: 110) esittää vartalonsisäiset äännevaihtelut muuntelemisessa, johon kuuluvat *poika*-sanana muodot *poitsu*, *poju*, *pokeli*, *pokko* ja *poku*. Sanan *poitsu* morfofonologiaan sisältyvät klusiilit, jotka eivät vallitse lähtösanassa, mutta äänteellisessä muunnoksessa ei välttämättä ole kyse johdinaineksestä (ks. ISK: 228; ks. myös Mielikäinen 2005: 40). Nämä muunnokset voivat kuulua lisäksi affektiivisiin ilmauksiin, varsinkin sana *poju*, jolla saattaa olla empaattisempi merkitys kuin pelkästään sanalla *poika*. Lisäksi *U*-loppuisten johdosten diakroninen sekundaarisuus johtuu siitä, että diminutiivisen *i:n* sulautuminen ja lopulta katoaminen vaikuttaa synkroniseen merkitykseen modifioijana (ks. esim. Karlsson 1982: 249–250).

4.1.6. Possessiiviset adjektiivijohtimet

Aineistostani löytyy kaksi johdintyyppiä, joita kutsutaan possessiivisiksi adjektiivijohtimiksi. Possessiivinen tässä mielessä tarkoittaa, että johdos ilmaisee kantasanan referentin kuuluvuutta substantiivin tarkoitteeseen, jota adjektiivi luonnehtii (ISK: 281). Adjektiivin ja substantiivikantasanan suhde tarkoitteeseen on kiinteä siten, että luonteeltaan possessiivisen adjektiivijohdoksen merkitys on ’runsautta’ ja ’ominaisuutta’.

Molemmat johtimet ovat diakroniselta kehitykseltään sekundaarisia. *(el)iAs*-johdin löytyy kahdesta hahmonnimestä: *Unelias* ja *Unelias Hiiri*. ISK:n (286) mukaan *(el)iAs*-johdin ”ilmaisee kantasansa tarkoittaman asian tai ilmiön tyypillistä tai luontaista esiintymistä luonnehdittavassa tarkoitteessa, joka on usein ihminen”. Nominikantaiset possessiiviset *(el)iAs*-adjektiivijohdot ovat mielenkiintoisesti kehittyneet ja mukautuneet deverbaalisen johtimen analogisesta mallista, jonka nykykuoto on *-iAs*. *l*-aines on analogisesti mukautunut nominikantaisiin johdoksiin frekventatiivisen *ele*-verbikantaisen mallin vuoksi. Johtopäätteiden adaptaation syntyvän eli päätteiden lohkosyntyisyyden takia *ele*-verbijohdosten muutos adjektiivisiksi johdoksiksi toimii

analogisena mallina nominikantaisille johdoksille, joista uudet johtimet olivat syntyneet. Tämä näkyy esimerkiksi *ele*-johdoksen analogisuudessa 'runasantava' *antelias* ← *antele-* ← *antaa*. *(el)iAs*-johtimen 'runsasta' merkitsevät ainekset ovat diakronisesti tekijännimeä tarkoittava *-jA*, jonka katsotaan palautuvan kantaauraliin, ja *-s* (: *-h-*) -johdin. Johdin *-jA*, joka vanhastaan liittyi verbien konsonanttivartaloon, vokaalistui *i*:ksi, kuten esimerkissä kantasuomen asu **menja* → *menijä*. Tätä voidaan vertailla etenkin sanan *antelias* murteelliseen varianttiin *anneljas*, joka on heikkoasteinen. Etenkin Hakulinen antaa verbikantaiselle nominijohtimelle *-iAs* merkitys 'sellainen, jolla on pysyvänä ominaisuutena kantasalla ilmaistu toimiminen'. *s*:n alkuperäinen merkitys on kuitenkin hämärä. (Hakulinen 2000 [1978]: 89–90, 164, 195, 202.)

Ominaisuutta merkitsevä epäproduktiivinen johdin *-(i)kAs-* (: *-(i)kkAA-*) esiintyy korpukseni kahdessa hahmonnimessä: *Lystikäs* ja *Niljakas*. Johdin on semanttisesti rinnakkainen possessiivijohdinten kanssa, esimerkiksi *arvokas* ~ *arvoisa* ~ *arvollinen*. (Ks. ISK: 283–284.) Johtimen diakroninen kehitys juontuu *kkA-* ja *s*-aineksiin. *kkA*-johdinta pidetään ylipäättään diminutiivisena, mutta adjektiiveissa sillä on joskus moderatiivista merkitystä, joka tarkoittaa melkoutta. Johtimen rinnalla on myös *-is* (: *-ii-*) -sanoja, mutta *A* tai *i* ei kenties ole liittynyt johtimen ainekseen, vaan kantasanan tai lainojen vaikutuksen takia. *-s*⁵ kuitenkin on sama aines, joka esiintyy *(el)iAs*-johtimissa, mutta sen diakroninen merkitystehtävä on siis vaikea ratkaista ilman erikoistutkimusta. (Hakulinen 2000 [1978]: 137.)

4.1.7. Partisiippiadjektiivit

Partisiippiadjektiivit voivat olla vaikeita luokitella, koska ne ovat muodoiltaan, tehtäviltään ja syntyperältään verbien infinitiivin taivutukseen kuuluvia. Hankalaa on se, miten ratkaistaan, onko partisiippi taivutusmuodossa vai nominijohdos ja onko sen tehtävä verbaalinen vai onko se määritteenä. (Häkkinen 1990: 102.)

⁵ Huom! Hakulisen (2000 [1978]) teoksessa on todennäköisesti painovirhe: teoksen kohta 54§11 ohjaa lukijaa kohdalle 53§17 johtimen *s*-aineksen selityksestä, mutta siinä kohdassa on *-s* (: *-kse-*) -aines. Oikea kohta pitäisi olla 54§16 eli *-s* (: *-h-*) -aines, joka esiintyy johdoksissa, kuten *armas* : *armaan* (murt. *armahan*): kohta 53§16 ohjaa lukijaa *-s*:n yhtymisestä muihin johdinaineksiin muun muassa kohdalle 54§11 eli *-(i)kAs-* (: *-(i)kkAA-*) -kohdalle (ks. mts.: 137).

Partisiippiadjektiivin kantasana on aina joko nomini- tai verbikantainen verbi. Syntaktisesta näkökulmasta partisiippien tehtävä voi näkyä adjektiivin toiminnassa, ja niiden määrittävä funktio perustuu yleensä aikaviittaukseen ja jonka pääluokka on joko aktiivi (esim. *tehnyt*) tai passiivi (esim. *tehty*). (Vilkuna 2003: 237, 240–241; ISK: 291.)

Aineistostani löytyy kolme partisiippiadjektiivia. Ne kaikki ovat muodoltaan partisiippeja mutta eivät ole funktioltaan aina samantyyppisiä. Verbistä *lentää* aktiivin I partisiippi eli VA-partisiippi esiintyy Peter Panin kutsumanimessä *Lentävä Lokki*, aktiivin II partisiippi eli NUT-partisiippi esiintyy kollektiivisessa hahmonnimessä *Kadonneet Pojat* (verbistä *kadota*) ja *mAtOn*-kieltopartisiippi esiintyy näkymättömän nimenkantajan hahmonnimessä *Isoisä Lahjomaton* (verbistä *lahjoa*).

Primaarin *vA*-suffiksin (äänenkehitys $*p \rightarrow *β \rightarrow v$) vastineet esiintyvät suomalais-ugrilaisissa kielissä sekä samojedikielissä. Suffiksi palautunee kantaauraliin deverbaalisena tunnuksena, josta verbipäätteet preesensin sekä yksikön ja monikon kolmannessa persoonassa ovat kehittyneet. On arveltu, että päätte on alkuaan sama kuin denominaali ja merkitykseltään possessiivinen *vA*-johdin: sen alkuperäinen merkitys on todennäköisesti tarkoittanut jotain adjektiivis-possessiivisuutta ja kehittynyt runsautta merkitseväksi johtimeksi (vrt. *liha* \rightarrow *lihava*). (Hakulinen 2000 [1978]: 70, 201.) Sekundaarinen *nUt*-suffiksi löytyy kaikista itämerensuomalaisista kielistä, mutta on pidetty epävarmana, onko etäsukukielissä vastaavia aineksia. On myös epävarmaa, kehittyikö päätte teonnimien *-nA* ja nominaalistavan *Ut* (: *Ue*) päätteen sulautumisesta. (Mt.: 215.) On kuitenkin ymmärrettävä, miten *nUt*-partisiippijohdin voi esiintyä adjektiivina samoin kuin *vA*-johdin, jos *nUt*-johtimen on arveltu syntyneen nominaalin alkuperästä.

Sekundaarisen *mAtOn*-karitiivin on selitetty kehittyneen *mA*-infinitiivin tunnuksen ja *tOn*-johtimen ainesten sulautumisesta. *mA*-tunnukselle esiintyy vastine kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä sekä samojedissa ja niillä on samoja merkitystehtäviä. Abessiivin tunnus *-ttA*, jolle esiintyy vastine kaikissa suomalaisugrilaisissa kielissä, ja nominaalipäätte *in* : *mA* on selitetty *tOn*-johtimen aineksiksi. Jälkimmäisen tunnuksen alkuperäinen merkitys on katsottu diminutiiviseksi. (Hakulinen 2000 [1978]: 183, 210.)

Tärkeintä diakronisessa suhteessa on se, että karitiivinen *tt*-aines on merkitystään negaatiota ja johtimella on synkroninen nominaalinen tehtävä.

4.1.8. Nollajohto vai sanaluokkakysymys

Suomessa on harvinainen ja melko epäproduktiivinen sananmuodostuskeino, jonka semanttinen tulos ei näy morfologisesta aineksestä. Sananluokka muuttuu sisäisen derivaation avulla, vaikka muutos ei näy morfologisesta asusta. Tätä derivaatiokeinoa käytetään useammin esimerkiksi englannissa, jossa kantasanat voivat toimia sekä verbeinä että substantiiveina. (Häkkinen 1990: 188; Lyons 1977b: 522–523.) Suomen nollajohto⁶ on ensisijaisesti nominien ja verbien välinen ilmiö ja on esitetty, että johtamisen prosessi on motivoitu verbistä nominiksi (esim. *paini|a* → *paini* ~ *paini*) (ISK: 191).

Mitä on morfosyntaktinen suhde nominien välillä? Onko kyse johtamisesta vai sanaluokasta? Onko semanttisessa muutoksessa – tai tulkinnassa – adjektiivista subjektien tehtäväksi siten kyse nollajohdoksesta vai sanaluokkarajoituksesta? Vilkuna (2000) toteaa, että sekä substantiivien että adjektiivien morfologia erottaa ne toisistaan ja syntaktiset tehtävät eroavat; suomessa kuitenkin rajoitus ei ole niin jyrkkä, ja adjektiivit voivat kuulua substantiivien semanttisiin tehtäviin kuten sana *nuori*. Tämä seikka liittyy semanttiseen ymmärrykseen, että adjektiivin ominaisuus itse on kyseessä olevan lausekkeen subjekti. (Vilkuna 2000: 39–40; ks. myös ISK: 597.) Morfologisessa derivaatiossa on siis kyse sanaluokkien muuntelemisesta tai muuttamisesta, mutta syntaktinen näkökulma sanojen luokkaan ja tehtävään lauseissa luo harmaan alueen kyseessä olevaan analyysiin. Kysymystä voidaan pitää propristumisena, kun kyseessä on nimistöntutkimus, jonka kohteet toimivat yksilöivinä erisniminä – selvä osa substantiivien luokkaa (ks. ISK: 549).

Edellä mainitun mukaan adjektiivin tehtävä on toimia substantiivin ominaisuutta

⁶ Häkkinen (1990: 118) käyttää nimitystä *piiloderivaatio*. Sekä ISK (191) että Lyons (1977b: 522) mainitsee nollajohdon lisäksi termin *konversio*. Käytän termiä *nollajohto* (engl. *zero derivation*): käsitteen takana on johtamistapa, jossa nollasymboli Ø edustaa identiteettielementtiä (engl. *identity-element*), yleensä deverbaalisena nominaalistumisena englannissa (ks. mt.: 523).

vastaavana, mutta adjektiivin tehtävä ei estä sitä toimimasta erisnimenä. Mielenkiintoisia hahmonnimien korpuksessani kuitenkin ovat nimet, jotka ovat ensi silmäyksellä adjektiiveja. Aineistossani on kahdeksan propristunutta, adjektiivipohjaista nimeä, jotka perustuvat hahmojen deskriptiivisyyteen (ks. luku 5.1.2): *Isoisä Lahjomaton, Jalo, Jörö, Niljakas, Ujo, Unelias, Viisas, Vilkas*. On lisäksi syytä tarkastaa, onko johtamaton adjektiivi *viisas* analoginen malli *As*-loppuisiin johtimiin kuten edelleen mainitut *liAs*- ja *kAs*-johtimet. Sana itse on vanha saksalainen, jonka alkuperäinen kantamuoto on **wīzaz*, joka saattaa olla tämäntyyppisten johtimien malli (ks. esim. Hakulinen 2000 [1978]: 137; NES s.v. *viisas*). Koska on kyse suomen deverbaalisesta substantiivinollajohdosta, kehittyi nollajohdossubstantiivi eri suunnasta kuin verbi (ks. esim. Häkkinen 1990: 119), ja koska adjektiivin tehtävä substantiivina johtuu enimmäkseen lauseen tai lausekkeen morfosyntaksin semanttisesta funktiosta, en tutki enempää adjektiivien diakronista kriteeriä erisnimiksi.

4.1.9. Teon- ja tekijännimet ja niiden mallit

Kun morfeemi ilmaisee toimintaa, mutta sen sanaluokka on nominien joukossa, on kyse verbikantaisesta johdoksesta eli deverbaalisubstantiivista. ISK (237) määrittelee teon tulosten nimiä niin, että ne ilmaisevat entiteettiä, joka on seurausta kantaverbin kuvaamasta teosta tai tapahtumasta.

Epäproduktiivinen *U*-johdin esiintyy teon tulosten nimenä (*nomen acti*) hahmonnimessä *Pomppu* (ks. ISK: 239). *U*-loppuiset teonnimet ovat kehittyneet rinnakkain *O*-loppuisten teonnimien kanssa. Selitysmahdollisuus palautunee kantasuomen äännelailliseen muutokseen *o* → *u*, mutta on myös selitetty, että näiden teonnimien kehitys juontunee varhaiskantasuomen **v*-johtimen sulautumiseen refleksiiviverbien loppuvokaaliin. Ovatko *U*-teonnimet seuranneet analogisuutta, jossa esimerkiksi intransitiiviverbien nollajohdos esiintyy mahdollisena hajaannuksena verbeistä? (esim. *loppua* → *loppu*). (Hakulinen 2000 [1978]: 46–47, 217–218, 222–224.)

Yleisimmin ja yksi vanhoista johtimista on yksinkertainen verbikantainen tekijännimi -*jA*, jolla on vastineita etäsukukielissä jopa samojedissa. On esitetty, että johdin palanee

kantaauraaliin. (Hakulinen 2000 [1978]: 195–196.) Pääte on ilmeisesti yksi suomen produktiivisimpia johtimia. Näyttää siltä, ettei johdoksen merkityksessä ole ollut mitään diakronisia muutoksia, vaan se on aina ilmaissut toimintaa, jonka yleensä ihminen suorittaa ja tekee.

Aineistoni hahmonnimet, joissa esiintyy *jA*-tekijännimijodin ovat *Hassu Hatuntekijä*, *Hullu Hatuntekijä* ja *Metsästäjä*. Näistä kolmesta kaksi viittaa samaan hahmoon, sillä elokuvan suomalaisessa tekstityksessä on eri nimi kuin elokuvan ääniraidalla (ks. liite I). Yhdyssanassa *hatuntekijä* on tekijännimijohdos verbistä *tehdä*. Verbin vartalossa on *e* (vartalo *teke-*), joka syntyy mallista: vanha **jA*-pääte liittyi *ele*-verbityyppiseen konsonanttivartaloon ja *i* syntyi vokaalistuneena jatkajana (ks. luku 4.1.6). Hahmonnimessä *Metsästäjä* voidaan nähdä johdosketju, jossa verbistynyt nomini noministuu kaptatiivijohdokselta tekijännimeksi: *metsä* → *metsä|stää* → *metsä|stä|jä*. Kausatiivisessa ja transitiivisessa kaptatiivijohdoksessa on pyydystämistä merkitsevä muuttamisjohdin *-stA*; verbi *metsästä* itse voidaan tällä perusteella tulkita ilmauksena ’metsästä keräävä ihminen’, vaikka semanttinen raja ylitetään, kun kysytään, mitä kerätään ja tapahtuuko kerääminen aina metsässä. (ks. Kytömäki 1992: 196–197; ks. myös ISK: 324.)

Toinen tekijännimityyppi on *(A)ri-* ja *(U)ri-*johtimet (tästedes *(A/U)ri-*johdin), jotka esiintyvät hahmonnimissä *Ajuri*, *Kulkuri* ja *Veijarikissa*. Samoin kuin *tAr-*johdin *(A/U)ri-*johdin on yksi harvinaisista aineksista, joka voidaan jäljittää itsenäiseen sanaan, joka on lainautunut suomen kieleen vieraasta kielestä. Johdin syntyi germaanisten lainojen mallin mukaan pääsääntöisesti ruotsin *are*-loppuisista sanoista ja lisäksi palautuu yleiseurooppalaisen latinan sanaan *arius*⁷. Koska kyseessä on laina vieraasta kielestä, se katsotaan sekundaariseksi. (Uotila 1942; Hakulinen 2000 [1976]: 220; Kangasmaa-Minn 1992: 23–24.) Mielestäni tässä työssä on tärkeää mainita hahmonnimistä, joiden asun avulla tekijännimistä voidaan nähdä, miten analogisuus vaikuttaa johdinten syntymiseen. Kuten jo todettiin, *ri*-loppuinen johdin on yksi harvinaisista pääteaineksista, joka on tullut suomeen vieraasta kontaktikielestä. Hahmonnimet, jotka perustuvat tekijännimienkaltaisiin substantiiveihin aineistossani,

⁷ Latinan *arius* ja ruotsin *are*-loppuinen elementit luultavasti vastaavat myös englannin *er*-suffiksia.

ovat *Nikkari* ja *Rumpali*. Molempien nimien taustalla on lainaaminen: *nikkari* lainattiin suomeen ruotsin 'puuseppää' tarkoittavasta sanasta *snickare*, joka oli aluksi ruotsinkaltaisessa kirjoitusasussa *snikkari* Agricolasta lähtien, ja *rumpali* tuli suomen kirjakieleen 1800-luvun loppupuolella ruotsin sanasta *trumpare* (NES s.v. *nikkari*, *rumpu*). Diakronisesta tarkastelusta selviää, että latinan elementti *arius* on tullut suomeen päätteensä ruotsin kautta, ja synkronisesta näkökulmasta havaitaan, miten sen vakiintuminen on kehittynyt, kun sitä vertaillaan *JA*-johtimeen ja muihin tekijännimiin.

On syytä mainita myös tekijännimenkaltaisista sanoista, joista voidaan pohdiskella, onko kyseessä johdin vai lainasana. Suomessa on sellaisia lainautuneita sanoja ja muotoja, jotka eivät ole varsinaisesti johdoksia vaan ovat mukautuneet suomeen kokonaan kantasanoineen johdosketjuna. Monissa niissä tyypeissä on epenteettinen *i*. (ISK: 176–177.) Pääteellinen sanahahmo, joka esiintyy aineistossani on hahmonnimessä *Harpo Harpisti*. Sana *harpisti* ilmeisesti lainautui ruotsin sanasta *harpist*⁸ vaikka englannissa on samankaltainen ortografinen muoto. Sanatyyppiä voidaan nimittää tekijännimenkaltaiseksi sanaksi, koska se vastaa suurimmaksi osaksi suomen *JA*-johdosta esimerkiksi sanottaessa harpistin olevan harpunsoittaja. Synkronisesta näkemyksestä voidaan havaita kehitystä lainajohdoksissa varsinkin (*A/U*)*ri*-johtimen diakroniseen kehitykseen vertailtaessa.

4.2. Sanojen yhdistäminen ja toisiinsa liittäminen

Esitän hahmonnimissä esiintyvät yhdyssanat ja sanaliitot eli kollokaatiot samassa kohdassa, sillä niiden raja on usein häilyvä. Useimmiten yhdyssanojen ja kollokaatioiden osat koostuvat itsenäisistä sanoista, jotka muodostavat kokonaisuuden. Joissakin tapauksissa yhdyssanan määräiteosassa voi esiintyä lyhentymävartalo tai vaihteleva sidevokaali. (Itkonen 1982: 27; Häkkinen 1990: 144; ISK: 403.) Sanojenvälinen merkityksellinen suhde kokonaisuudessaan on nähtävissä morfologisten rakenteiden osalta.

Yhdyssanojen ja kollokaatioiden diakroninen kehitys riippuu kielen leksikaalisten

⁸ Sana *harppu* on ruotsin laina sanasta *harpa* (NES s.v. *harppu*). Oletan sanan *harpisti* lainautuneen ruotsista sanan *harppu* johdosketjun osana.

fraasien omasta diakronisesta syntaktisesta rakenteesta. Todisteita ikivanhoista uralilaisia yhdyssanoista on kuitenkin ollut vaikeaa tulkita, eikä niitä voida luotettavasti rekonstruoida. Muissa etäsukukielissä paitsi saamessa ja unkarissa on selkeästi vähemmän yhdyssanoja kuin itämerensuomessa, joten yhdistämisen on arveltu kehittyneen kantasuomessa. Sanojen liittäminen on kuitenkin yleisempää ja sanaliittoja käytetään niissä tapauksissa, kun suomessa käytettäisiin yhdyssanaa. On niin ikään lisäksi arveltu, että jotkut sanat ovat kehittyneet sanaliitoista eli kompositioista, vaikka todellista tulkintaa ei ole pystytty todistamaan. On kuitenkin etäsukukielistä löytyviä harvinaisia samankaltaisia rakenteita, jotka esiintyvät kopulatiiviikompositumeina: yhdysrakennesanat kuten *maailma* vastaavat samantyyppisiä rakenteita, kuin komin *nyypi* ja mansin *āgipig*, joiden ’lapsi’-merkitys tarkoittaa kirjaimellisesti ”tyttöpoika”. (Häkkinen 1990: 145, 149–150.)

4.2.1. Yhdyssanat

Produktiivisimpana sanamuodostuskeinona sanojen yhdistäminen on yksinkertainen tapa tuottaa uusia sanoja (Häkkinen 1990: 144). Aineistossani on 33 yhdyssanaa tai yhdyssanan sisältävää nimeä, yhdistäminen on siis toinen prototyyppinen hahmonnimityyppien sananmuodostustapa. Rakenneosat ja semantiikka ovat keskeisiä tekijöitä yhdyssanojen ymmärtämisessä: lisäksi yhdyssanojen ainekset voivat esiintyä useampina muotoina ja sanaluokkina (mts.). Aineistoni yhdyssanat ovat vain nominatiivi- ja genetiivialkuisia määritysyhdyssanoja ja kaikki analysoimani hahmonnimet ovat yhdyssubstantiiveja. Yhdyssubstantiivit koostuvat nominimääriteosasta ja substantiiviedusosasta: määritysyhdyssanojen alku- eli määriteosa on tavallisesti joko nominatiivi- tai genetiivimuodossa (ISK: 395–396). Jotkut nominatiivimääriteosaiset yhdyssanat korpuksessani ovat lisäksi metonyymisiä ja eksosentrisiä bahuvrriihdyssanoja, joiden semanttinen realisaatio perustuu edusosan tarkoitteen kokonaisuuteen (ks. mt.: 396 ja Malmivaara 2004).

Määritysyhdyssanat ovat luonteeltaan endosentrisiä, sillä yhdysosat viittaavat samaan tarkoitteen luokkaan tai lajia kuvaavaan yksilöön. Saman sanan yhdysosat viittaavat tarkoitteen lajin kuvaamaan entiteettiin samoin kuin sen pelkkä edusosa. (ISK: 396.)

Yhdyssanojen morfologisia aineksia ovat kieliopillisesti hallitseva edusosa, joka määrää yhdyssanan sanaluokan, ja semanttisesti edusosaa modifioiva määriteosa (mt.: 392).

Tavallisin yhdyssanan muoto on määriteosa yksikön nominatiivissa. Yleensä määriteosalla nominatiivissa on morfologisesti spesifioimaton suhde yhdyssanan edusosaan. Näiden yhdyssanojen osilla on ylipäätään avoin, assosiatiivinen ja tapauskohtainen suhde, joka ilmaantuu sekä vakiintuneihin että uusiin keksittyihin muotoihin. (ISK: 396–397.) Nominatiivialkuisia määritisyhdyssanoja hahmonnimistössäni on 23, joista 20 on substantiivialkuisia: *Haltijatar kummit*, *Herttakuningas*, *Herttakuningatar*, *Herttarouva*, *Hottikatti*, *Hyvä Kummitäti*, *Haltijatar Ilomieli*, *Kaalimato*, *Keijukuningas*, *Nuhanenä*, *Nutipää*, *Ovinuppi*, *Pöllövaari*, *Sikopaimen*, *Taikapeili*, *Tiikerililja*, *Vanha puskajussi*, *Veijarikissa*, *Unikekahiiri*, *Äiti puoli*. Adjektiivialkuisia yhdyssubstantiiveja on kolme: *Herra Hoikkasääri*, *Isoisä Lahjomaton* ja *Suurherttua*. Yhtä voidaan pitää onomatopoeettisena toistoyhdyssanana: *Rouva Kotkot*.

Toiseksi yleisin yhdyssanan tyyppi on genetiivialkuiset määritisyhdyssanat. Niiden tehtävä ei ole aina johdonmukainen, sillä määriteosa nominatiivissa voi joskus tarkoittaa samaa kuin genetiivissä. Genetiivimääriteosa kuitenkin ilmaisee kuuluvuutta ja myös sen, mihin kokonaisuuteen yhdyssanan edusosa kuuluu. Genetiivisijan perustehtävä on ilmaista kuuluvuutta ja possessiivisuutta. (ISK: 398, 566; Häkkinen 1990: 152.) Aineistostani löytyy kolme genetiivialkuista määritisyhdyssanaa: *Hassu Hatuntekijä*, *Hornansarvi* ja *Hullu Hatuntekijä*. Huomattakoon, että hahmonnimillä *Hassu Hatuntekijä* ja *Hullu Hatuntekijä* on sama tarkoite, sillä toista käytetään elokuvan ääniraidalla ja toista sen tekstityksessä. Yhdyssanojen rakenneosien semanttinen pääfunktio on ilmaista yhtenäistä käsitettä, vaikka osat itse voidaan tunnistaa irrallisina elementteinä (Häkkinen 1990: 153).

Bahuvriihiyhdyssanat ovat morfologisesti samoja kuin muut yhdyssanat: niillä on edusosa ja määriteosa ja ne voivat olla joko nominatiivi- tai genetiivialkuisia. Bahuvriihissä on kyse yhdyssanan edusosan tarkoitteen semanttisesta kohteesta. Kaikista korpuksessani olevista hahmonnimistä bahuvriihiyhdyssanoja on viisi: *Haltijatar*

Ilomieli, Herra Hoikkasääri, Hornansarvi, Nuhanenä, Nutipää. Tämän tutkimuksen hahmonnimissä esiintyvien bahuvriihien semantiikka tulee käsiteltäväksi tarkemmin luvussa 5.2.2.

Yhtenäisinä yksikköinä yhdyssanat voivat esiintyä muotoina, missä niiden ja kollokaatioiden välinen raja näkyy varsinkin kirjoitusasussa. Yhdyssanat, joissa on erisnimi, ovat kokonaisuus, ja niiden yhdysosia kytkee toisiinsa yhdysviiva (ISK: 389). Aineistossani on 14 sellaista yhdysviivallista hahmonnimeä, joissa on joko tavanomainen henkilönnimi tai muu yksilöivä nimiaines: *Helinä-keiju, Hiiri-äiti, Jukka-kulta, Marion-neito, Pikku-Fritzie, Pikku-Jussi, Pikku-Mika, Pupu-poika, Pupu-tyttö, Pupu-vauva, Pupu-äiti, Saara-täti, Tuck-munkki, Waldo-setä.*

ISK määrittelee appositioyhdyssanan kahden substantiivin muodostamaksi sanaksi, jonka osat kuvaavat samaa tarkoitetta eri kannoilta. Käsitteen takana on se, että molemmat osat viittaavat tarkoitteen spesifiseen luokitteluun, yleensä sukulaisen, sukupuolen, kansallisuuden tai ammatin nimitykseen. Erisnimien referentiaalinen funktio appositiorakenteissa on keskenään erilainen kuin muut määriteosat määritysyhdyssanoissa. (ISK: 407.) Korpukseni – joskus antropomorfistuneissa – hahmonnimissä esiintyvät appositioyhdyssanat ovat seuraavat: *Haltijatarkummit, Helinä-keiju* (homonymisesti, ks. luku 5.2.2), *Hiiri-äiti, Keijukuningas, Marion-neito, Pupu-poika, Pupu-tyttö, Pupu-vauva, Pupu-äiti, Saara-täti, Tuck-munkki, Unikekahiiri, Veijarikissa* ja *Waldo-setä.*

4.2.2. Kollokaatiot

Vaikka sanojen liittämisessä voi olla kyse syntaktisten lausekkeiden muodostumisesta pikemmin kuin morfologiasta, yhdyssanojen ja sanaliittojen eli kollokaatioiden merkitys ei ole aina erillinen toisistaan (ISK: 390). Tutkimuksessaan väri-ilmauksista Jäppinen (1999: 128–129) käyttää kollokaatio-termiä ilmausten olennaisina osina, joista merkityksen kokonaisuus toteutuu. Näin kollokaatioiden osat toimivat samalla tavalla kuin yhdyssanoissa: yhdyssanoissa kokonaisuus riippuu morfologisista osista, kun taas kollokaatioissa kokonaisuus riippuu morfologisten osien syntaktisesta järjestyksestä.

Kollokaation käsitteessä keskeistä on myös syntagmaattinen suhde lekseemien välillä: muiden ainesten kanssa syntagmoissa on leksikaalisten parien välinen sitova olennainen merkityssuhde, joka on nähtävissä kollokaatioiden leksikaalisesta rakenteesta (Lyons 1977a: 240, 261; ks. myös ISK: 390).

Korpuksistani löytyy 43 kollokaatiohahmonnimeä. Useimmissa aineistossani esiintyvissä kollokaatioissa on substantiivi tai erisnimi määriteasemassa nominatiivissa (19 nimeä): *Haltijatar Fauna, Haltijatar Floora, Haltijatar Ilomieli, Harpisti Harpo, Herra Hoikkasääri, Isoisä Lahjomaton, Kapteeni Koukku, Kuningas Hubertus, Kuningas Rikhart, Kuningas Stefanus, Pekka Kani, Prinssi Juhana, Prinssi Phillip, Prinsessa Aurora, Prinsessa Elena, Rouva Kotkot, Rouva Viiriäinen, Samu Sirkka, Ville Lisko, Äiti Osteri*. Toiseksi on kollokaatioita, joissa esiintyvät adjektiivit ovat määriteasemassa nominatiivissa (13 nimeä): *Hassu Hatuntekijä, Hassu Jänis, Hullu Hatuntekijä, Hyvä Kummitäti, Iso Päällikkö, Lentävä Lokki, Nuori Prinssi, Pikku John, Rehti Repo, Sininen Haltijatar, Unelias Hiiri, Vanha Puskajussi, Valkoinen Kani*. Seitsemässä hahmonnimessä esiintyvät substantiivi tai henkilönnimi määriteasemassa genetiivissä *Bambin äiti, Bulevardin Kukkanen, Lampun Sydän, Lisan sisko, Metsän Ruhtinas, Nottinghamin sheriffi* ja *Rumpalin äiti* ja kahdessa esiintyy adjektiivi määriteasemassa samassa monikon tunnuksessa kuin kollokaation tarkoitteeseen viittaavassa sanassa: *Hyvät Haltijatarikummit* ja *Kadonneet pojat*. Vain yksi kollokaationimi – ja ainoa hahmonnimi aineistossani – koostuu kolmesta sanasta *Taran Dallbenin huoneesta*.

4.3. Hahmonnimien nimiainekset

4.3.1. Hahmonnimien nimenelementit

Funktionaalis-semanttisen luokittelumallin näkökulmasta voidaan pohtia, onko johdoksissa olevissa hahmonnimissä varsinaisia nimenosia, jos osat eivät voi toimia itsenäisinä nimien osina? Kuten jo todettiin luvussa 2, nimissä esiintyviä johtimia ei pidetä nimenosina vaan morfologian kannalta nimenmuodostussuffikseina. Tässä tutkimuksessa käytän mieluummin nimitystä nimenelementti siinä tapauksessa, kun

nimen johdoksen aineksiin viitataan. Bertills (2003: 23) erottelee nimenelementit nimenosista siinä tapauksessa, että nimenosa ilmaisee syntaktisesti tosiasiaa nimenkantajan tarkoitteesta, kun taas nimenelementti on nimen morfologinen osallistuva tekijä. Kognitiivis-funktionaalista lähtökohdasta voidaan kuitenkin luokitella nimenosien morfologisia nimenaineksia nimen johtimen ja kantasanan perusteella. Johdin voi kuulua omaan kategoriaan tietyn nimityksen nojalla, kuten verbijohdin frekventatiivi (ks. esim. Onikki-Rantajääskö 2005: 77), niin että johtimen merkityksellä ja funktiolla on kategorisoiva piirre. Koska modifioijana tai muuntelijana johdin luokittelee morfologisesti kantasansa uudeksi sanaluokaksi tai saman sananluokan asteeksi, nimessä esiintyvää johdinta kutsun *kategorisoivaksi nimenelementiksi*. Johtimen funktio on siis kategorisoida kantasansa muun muassa feminiiniksi (esim. *Pahatar*), deskriptiiviseksi (esim. *Niljakas*) tai teon tekijäksi (esim. *Ajuri*) tai muunnokseksi (esim. *Kapu*).

Hahmonnimissä esiintyviä kantasanoja voidaan myös pitää nimenelementteinä, siksi ne ovat vuorostaan nimenaineksia, jotka on modifioitu tai muunneltu johtimen avulla. Vaikka johdosnimen tai nimessä esiintyvän johdoksen kantasana kuuluu omaan kategoriaansa (ks. luku 5.1), kantasana nimenelementtinä mielestäni kuuluu nimenainesten piiriin, jonka tehtävä kuuluu siihen, miten kategorisoiva nimenelementti toimii. Yhtä lailla hahmonnimenä esiintyvää kantasanaa kutsun vastaavasti *kategorisoiduksi nimenelementiksi*, koska hahmon johdosnimen kantasanan lajia tai ominaisuutta modifioidaan johtimen mukaisesti. Johdosnimi, nimenosassa esiintyvä johdos kokonaisuutena tai kantasana itse ylipäättään on käsite tai käsitteellinen abstrakti tai konkreettinen entiteetti: on siis tärkeää kiinnittää huomio siihen, että nimenelementti-käsitteellä on jo idea, että kantasana on morfologisesti muutettu tai muunneltu aines, eikä se ole pelkästään itsenäinen sana. Kategorisoitu nimenelementti voi olla nimen tarkoitteen ominaisuutta (esim. *Lumikki*) tai luokittelua (esim. *Metsästäjä*) appellatiivinen ilmaiseva aines. Yleensä luokittelua ilmaiseva kategorisoitu nimenelementti on vakiintunut johdettu appellatiivi. Vertailtakoon esimerkiksi nimeä *Pahatar*, jonka kantasana *paha* on abstrakti ominaisuutta ilmaiseva käsite, joka ei viittaa suoraan ihmistarkoitteeseen, vaan hahmon olotilaan, ja jo vakiintunutta lekseemiin perustuvaa nimeä *Herttuatar*, jonka kantasana on miespuoliseen tarkoitteeseen viittaava

sana *herttua*. Kategorisoidun nimenelementin oma kategoriointi esimerkiksi deskriptiivisyydessä liittyy kognitiivisten alueiden herättämiseen, josta lisää on luvussa 5.

4.3.2. Hahmonnimien nimenosat

4.3.2.1. Hahmonnimen luokitteleva nimenosa

Kuten edellisessä luvussa todettiin, johtimet kategorisoivat hahmonnimien nimenosien sidonnaisia morfologisia nimiaineeksia, kun taas hahmonnimissä esiintyvät appellatiivit yleensä luokittelevat, vaikka joskus ne voivat yksilöidäkin. Toisin kuin yritysnimistössä, jossa esiintyy funktionaalis-semanttinen luokittelumalli, hahmonnimeä ei voida luonnehtia abstraktin tai konkreettisen funktion perusteella samalla tavalla kuin Sjöblomin (2006) esittämä yrityksen liikeideaa ilmaiseva nimenosa. Hahmonnimen käsitteen takana kuitenkin on yleensä ominaisuutta tai lajia ilmaiseva nimenaines. Jos seurataan Sjöblomin mallia, hahmonnimen keskeistä hahmon lajia ilmaisevaa osaa ei voida kuitenkaan kutsua hahmoideaksi, sillä hahmonnimen vastaavan nimenosan funktio ei ilmaise esimerkiksi kehyksiä, jotka ilmaisevat, mikä on niiden keskeinen palvelutavoite: bisneksen toiminnot joko abstrakteina tai konkreettisina palvelupisteinä vastaavat mitä tuotetaan, millä tavoin ja kenelle (Sjöblom 2006: 153, 161). Hahmonnimessä voi olla kuitenkin hahmon lajia ilmaiseva nimenosa, joka kertoo siitä, mitä hahmo itse asiassa on, ja nimi ylipäättään on appellatiivisuuteen liittyvä. Bertills (2003) kertoo homonyymisistä muodoista ja siitä, että kirjallisuuden tietyillä nimillä on yhteisiä muodon ja äännepiirteitä yleisnimien kanssa. Hän panee merkille myös, että useimmat appellatiiviset nimet viittaavat yksilöllisiin hahmoihin, eikä geneeriseen hahmoryhmään. Hän huomauttaa, että esimerkiksi englanninkielisten *Nalle-Puh*-kirjojen eläimien denominaatiot ovat homonyymisiä yleiskielisten lekseemien kanssa: *Owl* ('pöllö', *Pöllö*), *Piglet* ('pikkuporsas', *Nasu*) ja *Rabbit* ('kani', *Kani*) ovat propristuneita appellatiiveja, jotka ovat homonyymisiä denominaatioita englannin kielen standardien eläinlajien kanssa. (Bertills 2003: 73–74.)

Hahmonnimen tarkoitteen luokittelu voidaan johtaa nimenosan appellatiivisesta

funktiosta. Näin on nimittää tätä nimenosaa sekä syntaktis-semanttisen vastaavan nimen perusosaa että yritysnimen funktionaalis-semanttisen vastaavan liikeideaa ilmaisevaa nimenosaa *luokittelevaksi nimenosaksi*. Se vastaa toisaalta syntaktis-semanttisen mallin nimen perusosaa siinä mielessä, että se voi kertoa selvästi nimen tarkoitteen lajista, mutta toisaalta se vastaa funktionaalis-semanttisen mallin nimen liikeideaa ilmaisevaa nimenosaa, sillä nimenosa paljastaa periaatteessa hahmon lajin lisäksi, mikä luokitteleva funktio nimellä on (esim. onko nimessä titteli tai sukulaisuutta ilmaiseva nimen osa). Luokitteleva nimenosa voi olla muodoltaan appellatiivisen lisäksi jokin muu johdos- tai yhdystyyppinen nimenosa. Nimenosan funktio riippuu nimen muista osista ja siitä, miten ne toimivat nimessä kokonaisuutena. Esimerkiksi en tässä tutkimuksessa pidä eileksikaalisunutta affektiivista johdosnimeä (esim. *Kapu*) yksinään luokittelevana nimenosana, mutta muiden ainesten kanssa sitä voidaan pitää luokittelevana nimenosana, kun muu nimenosa määrittää sitä. Muista nimenosista riippuen joissakin tapauksissa pidän lisäksi yksilöivää henkilönnimeä nimen kokonaisuudessa luokittelevana nimenosana. Joskus kuitenkin nimissä, jotka ovat appositionrakenteisia, selvä appellatiivinen luokiteltavuus voi olla sumeaa ja muu nimessä esiintyvä nimenosa voi vaikuttaa siihen, että se ei ole nimen luokitteleva nimenosa. Näitä tapauksia selvitetään luvussa 4.3.2.3.

Hahmonnimen nimenosien järjestys on syntaktinen (ks. esim Sjöblom 2006: 192) ja sen luokitteleva nimenosa voi toimia nimen yhtenä syntaktisena nimenosana. Luokitteleva nimenosa (L-tyyppi) hahmonnimen ainoana referentiaalisena nimiaineksena on kyseessä siinä tapauksessa, kun hahmonnimi on propristunut appellatiivi, kategorisoitu nimenelementti on luokittelua ilmaiseva nimiaines, vakiintunut leksikaalinen aines tai antropomorfistuneen hahmon appellatiivinen joko eläimen-, kasvi- tai esineennimi: *Ajuri, Jänö, Kaalimato, Kakkonen, Kolmonen, Kuningatar, Lilja, Metsästäjä, Mursu, Nikkari, Ovinuppi, Sikopaimen, Äitipuoli, Ässä*. Hahmonnimi, joka koostuu vain luokittelevasta nimenosasta, on ylipäätään nimityypiltään appellatiivinen titteli tai ammattia ilmaiseva nimi (ks. luku 3.2), sukulaisuutta ilmaiseva nimi (ks. luku 3.3) tai leksikaalinen yhdyssana, jonka osat eivät paljasta erikoispiirteitä vaan niiden tarkoitteiden luokittelevuutta.

4.3.2.2. Hahmonnimen yksilöivä nimenosa

Luokittelevan nimenosan lisäksi hahmonnimessä voi olla toinen nimenosa, joka määrittää nimen tarkoitteen ominaispiirteitä tai muista nimistä erottavia piirteitä. Tällä lailla käytän Sjöblomin (2006) esittämää funktionaalis-semanttisen luokittelumallin *yksilöivää nimenosaa*, joka vastaa syntaktis-semanttisen luokittelumallin määriteosaa. Toisin kuin paikannimien perinteinen määriteosa, yksilöivä nimenosa viittaa nimenosan semanttiseen funktioon pikemminkin kuin sen syntaktiseen tehtävään. Yritysnimissä yksilöivä nimenosa voi syntaktisesti toimia luokittelevan nimenosan määritteenä, mutta toisaalta se voi toimia itsenäisenä nimenaineksena. Yksilöivä nimenosa on siis nimen monipuolinen kielellinen tekijä ja toimii muiden nimenainesten kanssa muodostaen semanttisen kokonaisuuden. (Mt.: 166.) Tämän tutkimuksen hahmonnimissä yksilöivä nimenosa toimii syntaktisesti luokittelevan nimenosan määritteenä, mutta toisaalta se on ominaisuutta ilmaiseva nimenosa, joka korreloi hahmon nimen merkitystehtävän tarkoitteen kanssa.

Muodoltaan yksilöivä nimenosa on aineistossani yksittäinen lekseemi, henkilönnimi, tai kompleksi johdos- tai yhdysnimi. Ensinnäkin ominaisuutta ilmaiseva johdosnimi voi itse esiintyä yksilöivänä nimenosana, koska sen kategorisoivat ja ominaisuutta ilmaisevat kategorioidut nimelementit yksilöivät hahmonnimeä kokonaisuudessaan (esim. **Pahatar**). Tällaiset nimet paljastavat nimen kantajan yksilöllisen ominaisuuden morfologisilla aineksilla (esim. em. *Pahatar* = 'naispuolinen paha olento'). Luokittelevan nimenosan kanssa se voi olla esimerkiksi nimeä määrittävä ja nimen toisista hahmonnimistä erottava adjektiivinen (esim. **Hyvä Kummitäti**, joka on erilainen kuin esimerkiksi hahmonnimi ”**Paha Kummitäti**”), joka on selvin tapa tulkita hahmonnimen yksilöivää nimenosaa. Yksilöivä nimenosa voi esiintyä lisäksi henkilönnimenä (esim. **Saara-täti**), appellatiivina (esim. **Kukka**, **Unikekahiiri**) tai muuna abstraktina substantiivina (esim. **Taikapeili**) tai propriustuneena adjektiivina (esim. **Ujo**). Ominaispiirteitä ilmaisevana tekijänä yksilöivä nimenosa ja adjektiivisen piirteen lisäksi tavanomaisena henkilönnimenä yksilöivä nimenosa selittää myös sen, minkä hahmonnimen tarkoite on kyseessä (esim. nimen **Bambin äiti** tarkoite on toinen hahmo kuin nimen **Rumpalin äiti** tarkoite). Samoin kuin luokittelevan nimenosan

määrittelemisen voi olla välillä hankalaa, ei myöskään yksilöivän nimenosan luokittelua ole aina helppo ratkaista. Nimenosan yksilöivyyden voi luokitella tarkoitettua joissakin tapauksissa nimen nimenosien semanttisesta kokonaisuudesta riippuen. Esimerkiksi yksilöivä henkilönnimi saattaa tulla hahmonnimen luokittelevaksi nimenosaksi muiden nimenainesten nojalla ja myös appositiorakenteiden osien luonnetta voi olla vaikeaa ratkaista (ks. seuraava luku).

Hahmonnimen ainoana syntaktisena nimenosana yksilöivä nimenosa (Y-tyyppi) voi toimia ilman muita aineksia. Tällöin nimeen kuuluu johdosnimi, jonka kategorisoitu nimelementti on spesifinen yksilöivä ominaispiirre, ylipäätään affektiivinen johdosnimi (mukaan lukien slangijohdosnimet), olotilaa ilmaiseva appellatiivi, propristuneet adjektiivit ominaispiirteillä tai bahuviihinimi sekä luokittevalta näyttävä appellatiivi, jolla on metaforinen tai metonyyminen tausta (ks. luku 5.2.2): *Hennikki, Herttuatar, Hornansarvi, Jalo, Jörö, Kapu, Kaunotar, Kultaseni, Kulkuri, Kukka, Lumikki, Lystikäs, Mäyris, Niljakas, Nuhanenä, Nuija, Nutipää, Pahatar, Poitsu, Pomppu, Rumpali, Ruusunen, Tiikerililja, Tipunen, Tuhkimo, Tupsu, Törppö, Ujo, Unelias, Viisas, Vilkas*. Hahmonnimi, joka koostuu vain yksilöivästä nimenosasta, on ylipäätään nimityypiltään varsinainen nimi, sekundaarinen joko lempi- tai kutsunanimi (ks. luku 3.4) tai kölli (ks. luku 3.5).

4.3.2.3. Hahmonnimien nimenosat käytännössä

Semanttisen kokonaisuuden perusteella voi olla vaikeaa määrittää, ovatko tiettyjen yhdyssanojen nimiainekset nimenosia vai yhdyssanojen yhdysosia. Jotkut hahmonnimissä esiintyvät yhdyssanat ovat vakiintuneita sillä tavalla, että niiden yhdysosia voi olla ongelmallista tulkita nimenosiksi. Jos verrataan esimerkiksi yhdysnimiä *Veijarikissa* ja *Kaalimato* toisiinsa, voidaan heti nähdä molempien hahmonnimien ilmaisevan eläintarkoitetta sekä se, että molempien hahmonnimien yhdysosat koostuvat substantiiveista. Nimenosina kuitenkin hahmonnimet ovat keskenään erilaisia: vaikka *Veijarikissa* on tietty kissalaji ja *Kaalimato* on tietty matolaji, *veijari*-sanan ominaisuutta ilmaiseva piirre paljastaa määrityksen sekä kissalajista ja hahmon erikoisista seikoista, kun taas *kaali*-sana ei paljasta erikoisia ominaispiirteitä

hahmosta, vaan eläimen lajityypin nimityksen. Vaikka apposition rakenne kokonaan saattaa ilmaista tarkoitteen lajia (ks. esim. Sjöblom 2006: 149), sanaa *kissa* voidaan pitää luokittelevana nimenosana ja *veijari*-sanaa yksilöivänä nimenosana, kun taas nimeä *Kaalimato* kokonaisuutena voidaan pitää luokittelevana nimenosana. *Kaalimato*-nimen osia *kaali* ja *mato* voidaan sitten analysoida pelkästään yhdyssanojen osien perusteella: sana *kaali* siis määrittelee madon lajityypin yhdysosana pikemmin kuin nimen yksilöivänä nimenosana.

Bahuvriihit voivat toisaalta olla osiltaan vaikeita määrittellä nimenosina osien semanttisen funktion nojalla. Bahuvriihiyhdyssanojen edusosan epäsuoran merkityssuhteen takia on toisaalta ongelmallista ajatella ruumiinosaa luokittelevana nimenosana mutta toisaalta luokitteleva nimenosa onkin yhdyssananimen metonyyminen yksilöivä osa. *Keijukuningas*-hahmonnimen *kuningas*-nimenosa luokittelee hahmon, koska hahmo on kuningas, kun taas nimen *Nuhanenä* yhdysosa *nenä* ei luokittele hahmoa nenänä, vaan viittaa tarkoitteen yksilöivään ruumiinosaan – hahmonnimen metonyyminen ominaispiirre (ks. luku 5.2.2). Tällöin bahuvriihia voidaan pitää kokonaisuudessaan hahmonnimen yksilöivänä nimenosana. Vertailtakoon metonyymista kollokaatiota *Kapteeni Koukku* metonyymiseen yhdysnimeen *Hornansarvi*. *Kapteeni* on hahmonnimen luokitteleva nimenosa, sillä se luokittelee hahmon kapteeniksi, ja *koukku* on nimen yksilöivä nimenosa, sillä se paljastaa hahmon ominaispiirteen: koukku on hahmon ruumiinosa, joka viittaa hahmon kokonaisuuteen (ks. luku 5.2.2). Yhdysnimenä *Hornansarvi* on kokonaisuudeltaan yhtä yksilöivä kuin nimen *Kapteeni Koukku* yksilöivä nimenosa, jos esimerkiksi luokitteleva nimenosa annetaan nimelle niin se olisi ”*Kapteeni Hornansarvi*”.

Yhdys- tai kollokaatiohahmonnimen syntaktiseen järjestykseen sisältyvät molemmat edellä mainitut nimenosat. Nimityypistä riippuen järjestyksessä voi olla toinen ensimmäisenä ja toinen toisena tai päinvastoin. Tyypillisin järjestys tässä korpuksessa on yksilöivä nimenosa + luokitteleva nimenosa -järjestys (YL-järjestys), johon kuuluvat periaatteessa kaikki nimityypit ja se on nähtävissä sekä yhdys- että kollokaationimissä: *Bambin äiti*, *Hyvät Haltijatarkummit*, *Hassu Hatuntekijä*, *Hassu Jänis*, *Helinä-Keiju*, *Herttakuningas*, *Herttakuningatar*, *Herttarouva*, *Hottikatti*, *Hullu Hatuntekijä*, *Hyvä*

Kummitäti, Iso Päälikkö, Jukka-kulta, Kadonneet pojat, Keijukuningas, Lentävä Lokki, Liisan sisko, Marion-neito, Metsän Ruhtinas, Nottinghamin sheriffi, Nuori Prinssi, Pekka Kani, Pöllövaari (vrt. esim. *Hiiri-äiti* ja *Pupu-äiti*, ks. myös luku 5.2.1), *Rehti Repo, Rouva Viiriäinen* (vrt. LY-järjestyksen *Rouva Kotkot*, jossa *Rouva* on hahmon titteli), *Rumpalin äiti, Samu Sirkka, Saara-täti, Sininen Haltijatar, Suurherttua, Taikapeili, Tuck-munkki, Unelias Hiiri, Unikekahiiri, Vanha Puskajussi, Waldo-setä, Valkoinen Kani, Vejarikissa, Ville Lisko*. Kutsumanimessä *Taran Dallbenin huoneesta* tavanomainen nimi *Taran* on nimen selvä yksilöivä nimenosa. Kollokaatiota *Dallbenin huoneesta* voidaan kuitenkin kokonaisuudessaan pitää luokittelevana nimenosana, sillä *huone* on selvä leksikaalinen nimitys, joka viittaa konkreettiseen luokittelevaan tarkoitteeseen. Vaikka kollokaatio ilmaisee paikkaa, *Dallbenin-sana*⁹ määrittelee *huone*-sanan substantiivilausekkeen osana pikemmin kuin paikannimen määritenenimenosana.

Appositiiorakenteissa, joissa on kaksi hahmonlajin appellatiivia, voi olla vaikeaa ratkaista, kumpi nimenosa on luokitteleva ja kumpi on yksilöivä nimenosa. Aineistossani on sellaisia apposiitiollisia hahmonnimiä kuin *Hiiri-äiti, Pupu-poika, Pupu-tyttö, Pupu-vauva* ja *Pupu-äiti*, joissa ongelmallista on se, kumpi nimenosa on luokittelevampi. Onko esimerkiksi hahmonnimen *Pupu-äiti* tarkoite äitimäisempi tai kaninmaisempi ja jos yksi piirre on toista ilmeisempi, onko se luokittelevampi vai yksilöivämpi? Tässä tapauksessa on paras seurata yhdyssanoissa esiintyvää määriteosa–edusosa-järjestystä niin, että esimerkiksi nimien *Hiiri-äiti* ja *Pupu-äiti* luokittelevuus perustuu antropomorfistuneeseen äitiyteen YL-järjestyksessä: nimet *Hiiri-äiti* ja *Pupu-äiti* kuuluvat äitien luokitteluun ja yksilöivät nimenosat *Hiiri* ja *Pupu* erottavat hahmonnimet toistaan.

Nimen luokittelevat nimenosat eivät aina perustu nimenosan appellatiivisuuteen. Vaikka ne ovat enimmäkseen appellatiivisia nimityksiä, hahmonnimistössä on poikkeuksia. Tässä tapauksessa on syytä tarkastella hahmonnimeä kokonaisuutena ja tulkita nimenosat semanttisten funktioiden kannalta. Kollokaationimissä *Bulevardin Kukkanen* nimenaines *Kukkanen* on luokitteleva nimenosa, sillä yksilöivän nimenosan *Bulevardin-*

⁹ Tavallaan *Dallben*-nimen funktio voi muistuttaa myös funktionaalisen-semanttisen luokittelumallin täydennysosaa, mutta nimitystä ei kuitenkaan käytetä tämän hahmonnimen tekijänä samalla tavalla kuin yritysnimistössä (yritysnimien täydennysosasta Sjöblom 2006: luku 7.5).

sana määrittelee hahmonnimen tarkoitteen spesifistä lokaalisuutta ja lisäksi erottelisi nimen muista Kukkasista. Voidaan vertailla tätä hahmonnimeen *Metsän Ruhtinas*, jonka *Ruhtinas*-sana on selvä luokitteleva appellatiivinen nimenosa ja *Metsän*-sana määrittelee samalla tavalla kuin *Bulevardin*-sana: nimellä ”*Metsän Kukkanen*” olisi eri tarkoite ja lisäksi sillä olisi erilaisia semanttisia konnotaatioita kuin nimellä *Bulevardin Kukkanen*. Toiseksi hahmonnimissä *Pikku-Fritzie*, *Pikku John*, *Pikku-Jussi* ja *Pikku-Mika* pidän tavanomaisia henkilönnimiä nimen luokittelevina nimenosina siinä mielessä, että esimerkiksi *Jussi*-luokittelusta eli kaikista *Jussi*-nimisistä hahmoista nimen *Pikku-Jussi* yksilöivä nimenosa *pikku* erottaa hahmon esimerkiksi nimestä ”*Iso Jussi*”. Lopuksi, vaikka todettiin, että bahuviirihit ovat ylipäättään yksilöiviä nimenosia, käsitykseni mukaan hahmonnimi *Herra Hoikkasääri* noudattaa YL-järjestystä samalla tavalla kuin *Rouva Viiriäinen*: hahmo on tässä tapauksessa lajiltaan Hoikkasääri, eikä *Herra* ole luokitteleva titteli, vaan se on määrittävä maskuliinitunnus, joka erottaa nimen tarkoitteen muista Hoikkasääristä (esim. nimestä ”*Rouva Hoikkasääri*”). Kaikki edellä mainitut poikkeukset ovat siis YL-järjestyksessä.

Luokitteleva nimenosa + yksilöivä nimenosa -järjestys (LY-järjestys) on hahmonnimissä harvemmin tavattava rakenne. Järjestys on yleensä nähtävissä titteleissä ja ammattia ilmaisevissa (ja joskus sukulaisuutta ilmaisevissa) kollokaationimissä, joissa esiintyy appellatiivi–henkilönnimi-yhdistelmä: *Haltijatar Fauna*, *Haltijatar Floora*, *Haltijatar Ilomieli*, *Harpisti Harpo*, *Isoisä Lahjomaton*, *Kapteeni Koukku*, *Kuningas Hubertus*, *Kuningas Rikhart*, *Kuningas Stefanus*, *Prinssi Juhana*, *Prinsessa Aurora*, *Prinsessa Elena*, *Rouva Kotkot*, *Äiti Osteri*.

Hahmonnimien nimen komponenteista kokoavana katsauksena tarkasteltakoon esimerkiksi kollokaationimen *Sininen Haltijatar* kaikkia nimenaineksia. Nimen luokitteleva nimenosa on *Haltijatar*, sillä se ilmaisee hahmon lajia eli hahmon keskeistä luokittelevaa piirrettä: tarkoite on lajiltaan haltijatar eli naispuolinen ylikuonnollinen henki. Sen yksilöivä nimenosa on *Sininen*, sillä se määrittelee nimen tarkoitteen siniseksi olennoksi ja luonnehtii sitä: *Sininen* yksilöi myös niin, että tiedetään, ettei nimi viittaa toiseen *Haltijatar*-nimiseen tarkoitteeseen, kuten hahmoon *Haltijatar Floora* (tai jos korpuksessa olisi hahmonnimi ”*Punainen Haltijatar*”). Kategorisoiva nimenelementti

-tAr kategorisoi luokittelevan nimenosan feminiiniksi: johtimen avulla nimi viittaa tarkoitteensa olevan naispuolinen olento. Hahmonnimen kategorisoitu nimenelementti *haltia* kertoo luokittelevasti siitä, että tarkoite on lajiltaan yliluonnollinen (käytännössä sukupuolineutraali) olento. Lopuksi hahmonnimen kaikki nimenosat ovat siis YL-järjestyksessä. Hahmonnimien merkitystä niiden nimenainesten perusteella käsitellään seuraavassa luvussa.

5. KOGNITIIVINEN SOVELLUS HAHMONNIMISTÖÖN

5.1. Hahmonnimien kategoriointi ja prototyypisyys

Kategoriat järjestetään yleensä prototyyppisten empiiristen tapahtumien kautta. Niissä tapauksissa, kun on kyse ei-prototyyppisistä tapahtumista, ne kuuluvat lähestyvän kategorian prototyyppiin: luokanjäsenyys on siis asteiksymys. (Langacker 1983: 11.) Vaikka joillakin kategorian jäsenillä on paljon samoja yhteisiä piirteitä, kategorian luokanjäsenten samankaltaisuudet voivat joskus osoittaa ristikkäisyyden muiden kategorioiden jäsenien kanssa ja lisäksi esiintyvät eriasteisina (Lakoff 1987: 56; Taylor 1989: 38).

Tämän työn hahmonnimet ovat johdos-, yhdys- ja kollokaationimiä sekä appellatiivisia nimiä. Näiden nimenmuodostustyyppien avulla voidaan nähdä, että hahmonnimissä on prototyyppisiä elementtejä sekä näiden elementtien prototyyppisiä piirteitä. Nämä prototyyppiset piirteet auttavat hahmonnimissä esiintyvien elementtien kategorisoinnin hahmottumista. Näiden hahmonnimien kategoriointi myös kokonaisuudessaan alkaa hahmottua. Tässä tutkimuksessa hahmonnimien kategoriointia voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta. Ensimmäinen on se, että johdoksissa olevissa hahmonnimissä johdin muuttaa kategorisesti kantasanan sekä merkitykseltään että muodoltaan tietyksi luokaksi. Johtimet, toisin kuin yhdyssanojen useimmat ainekset, eivät voi toimia itsenäisesti merkityksellisinä morfeemeina ilman kantasanaa, jonka ne kategorisoivat. Johdinten prototyyppiset merkityskysymykset ovat nähtävillä johdintyyppisen merkityksen luokanjäsenyydessä (ks. esim. Onikki-Rantajääskö 2005: 78). Kuten jo todettiin luvussa 4, nimissä johtimet eli nimenmuodostussuffiksit eivät voi vastata onomastisia nimenosia, vaan ne ovat kokonaan nimenosan osia, sillä johdin kategorisoi kantasanaa ensin sanana, joka vuorostaan propristuu (appellatiivien propristumisesta ks. esim. Anderson 1997). Johdinten funktion avulla hahmonnimiä voidaan luokitella eri semanttisiin alueisiin: possessiiviset adjektiiviset johdokset voidaan luokitella esimerkiksi kategoriaan DESKRIPTIIVINEN ja feminiinistetyt johdosnimet kategoriaan NAISPUOLINEN. On myös tärkeää mainita siitä, että joidenkin johdinten kategorisessa semantiikassa on kysymys asteesta ja vaikka yhdellä kategorialla on selvä

prototyypinen merkitys, johtimen luokanjäsenyys saattaa mahtua useampaan kategoriaan tai semanttiseen näkemykseen.

Hahmonnimissä esiintyvien johdinten kategorioinnin lisäksi hahmonnimistössä esiintyvien appellatiivien prototyypiset piirteet hahmotetaan kategorioina. Tämä perustuu merkityksen kannalta hahmonnimen yhdyssanoissa tai kollokaatioissa esiintyviin perussanaisiin nimenosiin, jotka ilmaisevat esimerkiksi sukupuolta tai deskriptiivisyyttä. Yhdys- ja kollokaationimissä esiintyvät tavanomaiset henkilönnimet myös muodostavat hahmonnimien prototyypisiä kategorioita. On syytä muistuttaa, että tavanomainen henkilönnimi esiintyy tämän työn hahmonnimissä vain siinä tapauksessa, että se on olemassa luokittelevan appellatiivin tai yksilöivän adjektiivin kanssa kollokaatioissa tai yhdysnimessä. Appellatiivien avulla myös hahmonnimet voidaan laittaa tiettyyn kategoriaan, mutta nimien tarkoitteen luokittelu esimerkiksi deskriptiivisyyden tai animaalisuuden kannalta taas voi vaikuttaa kategorian sumeuteen. Lisäksi kuten todettiin jo luvussa 4.3, on vaikeampaa tulkita, onko tietyissä yhdyssanoissa selvä nimenosa ja miten ne tulisi luokitella. Näin on laita etenkin leksikaalistuneissa appellatiiveissa (vrt. esim. *Pöllövaari* ja *Kaalimato*). Toisin kuin sellaisten johdinten kategoriointi, joiden prototyypisyys liittyy niiden morfologian semanttiseen funktioon, etenkin appellatiiviin perustuva kategoriointi voi olla melko laajaa. Useimmat tämän työn kategoriat käsiteltiin appellatiivisuutensa perusteella jo luvussa 3 siltä kannalta, minkälainen appellatiivinen suhde nimityypillä on sen tarkoitteeseen (esim. sukulaisuutta ilmaiseva nimi tai appellatiivinen nimenosa on *äiti*, *setä* jne.). Näin ollen sukupuoliuus ja ehkä titteliys voivat tarjota melko selkeitä prototyypisiä piirteitä nimien kategorioinnissa, mutta muut kategorioinnit varsinkin luvussa 5.1.3 aiheuttanevat haasteita.

Vihdoinkin nostan esiin lyhyesti kysymyksen nimien funktiosta. Tämän tutkimuksen suhteessa olen sitä mieltä, että johtimeen tai appellatiiviin perustuva kategoriatyyppe auttaa nostamaan esiin semanttisen funktion, joka on tietenkin luonnollinen osa semanttista analyysia. Tästä syystä en anna semanttista funktiota erikseen, vaan yhdistän merkityksen ja funktion välisen suhteen. Seuraavissa alaluvuissa käsitelen pääkategorioita ja niiden luokanjäseniä ensin johtimen ja sitten appellatiivisuuden

avulla.

5.1.1. Sukupuolen kategoriointi

Suurimpaan osaan tämän työn hahmonnimestä kuuluu jokin sukupuolta ilmaiseva tekijä. Korpukseni 112 analysoimastani nimestä on 37 naishahmojen nimiä ja 75 mieshahmojen nimiä. Noin kolmessa neljäsosassa eli 78 %:ssa (29 nimeä) naispuolisten hahmojen nimissä on jokin selvä feminiinimerkittäjä ja 16 %:ssa (6 nimeä) on todennäköisiä feminiinejä piirteitä, kun taas miespuolisten nimenkantajien nimessä selviä maskuliinimerkittäjiä on alle puolet eli 44 % (33 nimeä) ja todennäköisiä merkittäjiä 9 % (7 nimeä). Merkitsemättömiä naishahmojen nimiä on 5 % (2 nimeä) ja merkitsemättömiä mieshahmojen nimiä on yhteensä 46 % (35 nimeä).

Sukupuolen kategoriointi johtimen perusteella. Kuten luvussa 4.1.1 esitettiin, prototyypinen naispuolinen hahmonnimi tässä aineistossa päättyy *tAr-* tai *(i)kki-*johtimeen. Siten naishahmon nimi on derivoitu kategorisesti ja merkitty semanttisesti sen funktion perusteella: hahmonnimen kategorisoiva nimenosa feminiinijohtimena soveltuu siis SUKUPUOLI-kategorian NAISPUOLINEN-alakategoriaan.

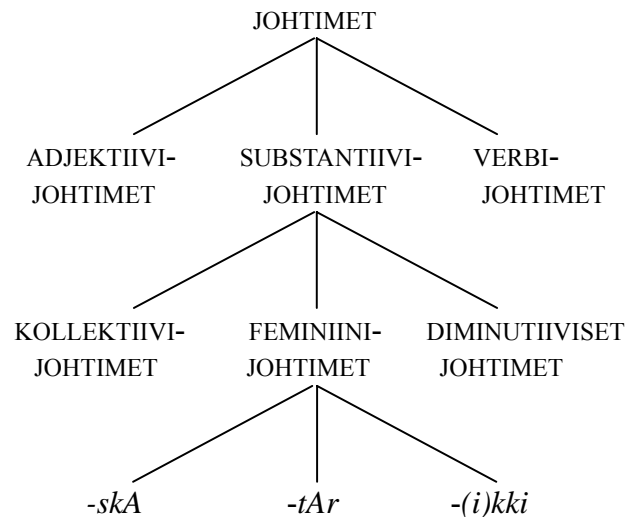
Kategorioinnin kaksi akselia -mallia voidaan käyttää, jotta saataisiin näkyviin johdinten sukupuolisuutta ilmaiseva luokitteleva funktio. Nimitys *johdin* esimerkiksi voisi kuulua kieliopin kategoriaan SUFFIKSI, koska suffiksi voi olla muun muassa johdin, persoonapäätte, paikallissijan päätte, partikkeli tai partisiipin tunnus. Johdinten kategoria jakautuu vielä muiksi alakategorioiksi, joiden perusteella kuvaillaan johtimen funktiota, esimerkiksi onko aines substantiivistunut vai verbistynyt derivoiva johdin. Substantiivijohtimet voivat olla sen lisäksi muun muassa kollektivisoivia, diminutiivisoivia tai feminiinistäviä ja jokaisessa johdinkategoriassa on esimerkki jokaisesta johdostyypistä: tämä osoittaa prototyypiset piirteet.

Suomen kieliopissa esitetään tyypillisiä suomalaisia feminiinijohtimia¹ (ks. esim. ISK: 213–215). Tässä työssä useimmat feminiinistetyt hahmonnimet esiintyvät *tAr-*johtimella.

¹ Huom., että *skA-*johdin ei esiinny tässä tutkimuksessa mutta on esitetty feminiinijohtimena (ks. ISK: 214).

tAr-loppuiset nimet ovat esittämässäni hahmonnimistössä prototyyppisiä siinä mielessä, että ne esiintyvät aineistoni useammassa naispuolisissa hahmonnimissä. Tämän työn perusteella feminiinijohtimen kategorioinnin kaksi akselia alkaa hahmottua (kuvio 2).

Selvät feminiinijohdokset esiintyvät luvussa 4.1.1 käsitellyissä hahmonnimissä seuraavasti (12 nimeä): *Hennikki*, *Hyvät Haltijatar**kummit*, *Haltijatar Fauna*, *Haltijatar Floora*, *Haltijatar Ilomieli*, *Herttakuningatar*, *Herttuatar*, *Kaunotar*, *Kuningatar*, *Lumikki*, *Pahatar*, *Sininen Haltijatar*. Funktion kannalta näissä 12 hahmonnimessä on erikoispiirre, joka leimaa semanttisen osoittimen +NAISPUOLINEN.

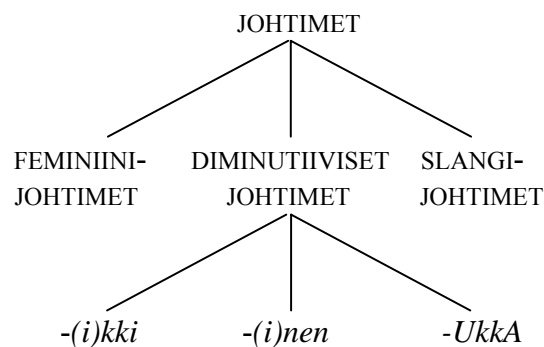

KUVIO 2: Feminiinijohdinten kategorioinnin kaksi akselia

Kategorioiden sumeuden aiheuttaman vaikeuden nojalla on katsottava, että *-(i)kki* ei kuulu ylipäätään vain NAISPUOLINEN-kategoriaan, vaan myös diakronisesti DIMINUTIIVINEN-kategoriaan ilman naispuolisia ominaisuuksia (ks. kuvio 3). Tässä työssä kuitenkin molemmat *(i)kki*-johdosnimet (*Hennikki* ja *Lumikki*) ovat selviä feminiinijohdoksia. Toisaalta diakronisesti DIMINUTIIVINEN-johdin, jolla ei ole ylipäätään femiinejä kategorioivia piirteitä, esiintyy viidessä naispuolisen hahmon nimessä: *Bulevardin Kukkanen*, *Kultanen*, *Rouva Viiriäinen*, *Ruusunen*, *Tipunen*; kaksi on kuitenkin miespuolisia *Kakkonen* ja *Kolmonen*. Molempien kategorioiden piirteet voivat näin ollen asettua limittäin. Kuten kuviossa 3 osoitetaan, diminutiivisilla johtimilla² on

² Huom! *Ukka*-johdin ei löydy aineistostani. Johdin esiintyy ISK:ssa (221) esimerkillä *lehdykkä* 'pieni lehti, lehtinen'.

yhteisiä ja limittäisiä piirteitä feminiinijohdinten kanssa. Johdinten funktiot osoittaa mahdollisen merkitsijä, onko niillä selviä sukupuolisia ominaisuuksia vai ei, jos diminutiivisuus feminiinistää kantasanan. Näitä johdoksia voidaan kutsua todennäköisiksi feminiinijohdoksiksi, koska tämän tutkimuksen aineiston perusteella diminutiivisuus näyttää esiintyvän enimmäkseen vain naispuolisten hahmojen nimissä.

KUVIO 3: Diminutiivisten johdinten kategorioinnin kaksi akselia

On harvinaista, että miespuolinen nimi tai nimitys merkitään johtimella. Monissa kielissä mies- ja naispuoliset termit ovat epäsymmetrisiä, sillä miespuoliset nimet ovat yleensä neutraaleja eli tunnusmerkittömiä. (Fromkin–Rodman 1998: 436.) On kuitenkin mielenkiintoista, että runsas kolmannes suomalaisten miesten almanakkanimistä on nykyisin *O*-loppuisia, kun taas naistennimet ovat useimmiten *A*-loppuisia (Vilkuna [1976] 2005: 10). Voidaan siis sanoa, että prototyyppinen suomalainen yksinkertainen miestennimi päättyy *O*:hon (esim. *Eero*, *Tero*, *Unto* jne.), mutta on tietenkin joitakin tapauksia, joissa se esiintyy myös suomalaisissa yksinkertaisissa naistennimissä³ (esim. *Marjo* ja *Pirjo*). Yksi propristuneena adjektiivina esiintyvä hahmonnimi on *Jalo*, joka itse asiassa on suomalaisuuskaudella syntynyt yksinkertainen miestennimi 1800-luvun puolivälissä (ks. mt.: 112). Muut *O*-loppuiset miespuolisten hahmojen nimet korpuksessani ovat *Jänö* (vrt. leksikaalistunut *jänöjussi*), *Jörö*, *Kaalimato*, *Rehti Repo* ja *Ujo*. Miestennimet *Päiviö* ja *Päivö* ovat selviä johdoksia kantasanasta *päivä*, ja niitä voidaan vertailla naistennimeen *Päivi*, jossa esiintyy selvä diminutiivinen *i*-aines (ks. mt.: 186–187; ks. myös Hakulinen 2000 [1976]: 122). Tässä tapauksessa voidaan sanoa, että nimissä esiintyvät tietyt fonologiset tekijät – suomalaisissa naistennimissä *A*:han tai

³ On myös tapauksia, joissa yksinkertainen miestennimi näyttää naistennimeltä eli se päättyy diminutiiviselta tai naispuoliselta näyttävään johtimeen kuten *Nyyrikki* tai *Tuukka* (ks. esim. Vilkuna [1976] 2005: 169).

i:hin ja miestennimissä *O*:hon päättyvät – vaikuttavat nimen ja sen tarkoitteen sukupuolen mielikuvan pätevyteen (ks. esim. Cassidy ym. 1999). Vaikka neljässä yllä olevassa hahmonnimessä on jakamattomia perussanoja ja yksi on selvä affektiivinen johdosnimi, niiden prototyypisiin miestennimiin liittyvät fonologiset ominaisuudet vaikuttavat siihen, että *O*:ta voidaan pitää todennäköisenä maskuliinistavana tekijänä.

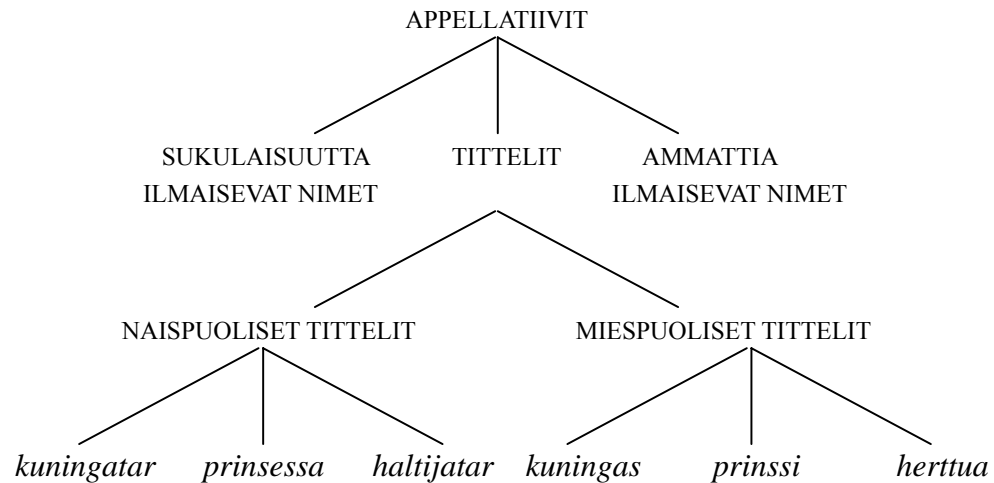
mO-loppuiset nimet ovat vaikeita selvitettäviä sukupuolisten piirteiden perusteella, sillä vaikka ne esiintyvät tavanomaisissa naistennimissä kuten *Ainamo* (← *ainoa*), *Vanamo* (← *vana*), *Vellamo* (← *vellova*) (ks. Vilkuna [1976] 2005: 35, 244, 246), johdinta tapaa myös tavanomaisissa miestennimissä kuten *Untamo* ja *Väinämö* (ks. mt.: 239, 253). Hahmonnimi *Tuhkimo* (← *tuhka*) on kuitenkin leksikaalistunut saaden seuraavanlaisen merkityksen: 'halpana ja rumana pidetty tyttö (tai poika), joka osoittautuikin kauniiksi ja hyväksi, tuhkimus' (NS s.v. *Tuhkimo*). Voidaan kuitenkin päätellä, että nimen kantasanan alkuperäinen merkitys vaikuttanee nimen sukupuolisuuteen, sillä miesten *mO*-loppuisten nimien kantasanoilla ei ole suoraa ja näkyvää merkitystä itsenäisesti.

Sukupuolen kategoriointi appellatiivien ja henkilönnimien perusteella.

Appellatiivien esiintyminen hahmonnimissä on runsasta ja kategoriatyyppejä on laaja. Transparenttien sukupuolen sanakirjalekseemien frekvenssi hahmonnimissä on nähtävissä sekä miespuolisessa että naispuolisessa tarkoitteen nimeämisessä. Yleensä appellatiivi esiintyy hahmonnimen luokittelevassa nimenosassa. Vaikka ne eivät olisikaan appellatiiveja, sisällytän prototyypiset miesten- ja naisten henkilönnimet mukaan yhdys- ja kollokaationimissä tarvittaessa.

Selviä naispuolisten hahmojen appellatiivisia nimiä on yhteensä 25. Näihin kuuluvat leksikaalistuneet johdokset sekä nimet, joissa on +NAISPUOLINEN semanttisia piirteitä. Useimmat niistä kuuluvat selviin naispuolista merkitseviin appellatiiveihin sisältäen sukulaisuutta ilmaisevat nimet; loput ovat tittelimäisiä tai muita appellatiiveja (ks. kuvio 4): *Bambin äiti*, *Haltijatar Fauna*, *Haltijatar Floora*, *Haltijatar Ilomieli*, *Herttakuningatar*, *Herttarouva*, *Herttuatar*, *Hööri-äiti*, *Hyvä Kummitäti*, *Hyvät Haltijatar kummit*, *Kaunotar*, *Kuningatar*, *Sininen Haltijatar*, *Liisan sisko*, *Marion-Neito*, *Prinsessa Aurora*, *Prinsessa Elena*, *Pupu-tyttö*, *Pupu-äiti*, *Rouva Kotkot*, *Rouva*

Viiriäinen, Rumpalin äiti, Saara-täti, Äitipuoli, Äiti Osteri. Vain yhden naispuolisen hahmon nimen sukupuolta ei voida ratkaista appellatiivisilla osilla: *Pupu-vauva*.

KUVIO 4: Mies- ja naispuolisten appellatiivien kategorioinnin kaksi akselia (titteliä kategoriat)

Aineistossani on myös neljä todennäköisiä naispuolisia piirteitä sisältävää appellatiivia, joihin kuuluu todennäköinen feminiinipiirteinen johdin *-nen* (ks. edellä). Esimerkiksi kukkalajit ovat prototyyppisesti naistennimiä ja voivat viitata siihen, että niillä on +NAISPUOLINEN-piirteitä (ks. kuku 5.2.2): *Bulevardin Kukkanen* (*Kukka* on latinasta käännoislain nimestä *Flora*; ks. Vilkuna [1976] 2005: 135), *Lilja* (vrt. homonyyminen naistennimi *Lilja*, mt.: 142–143), *Ruusunen* (ks. *Ruusuu*, mt.: 135) sekä *Tiikerililja* (ks. *Lilja*, mt.: 142–143). On syytä tuoda esiin kuitenkin, että mieshahmon nimi *Kukka* on tämän väitteen ei-prototyyppinen poikkeus (ks. luku 5.2.2). Hahmonnimen *Helinä-keiju* luokitteleva nimenosa *keiju* on NES:n (s.v. *keiju*) mukaan ’kevyesti liikkuvaa, useimmiten naispuoliseksi ymmärrettyä luonnonhaltijaa merkitsevää’ (vrt. nimi *Keijukuningas*, jolla on +MIESPUOLINEN-merkitys). On myös syytä tarkastella *Helinä-keijun* nimen yksilöivää nimenosaa *Helinä*, joka voi olla joko naisten yksinkertainen etunimi tai miellyttävä kilisevä ääni tai molemmat. Vilkuna ([1976] 2005: 93) väittää *Helinä*-nimen syntyneen ja vakiintuneen kaunismerkityksestä yleisnimestä *helinä*. Lisäksi nimessä voi olla kyse läpinäkyvästä käännoksestä: alkuperäisen englanninkielisen *Tinkerbelle*-nimen affektiivinen helisevä merkitys syntyy sekä erisnimenä (naistennimi lyhennettynä *Belle* ← *Isabel*) että ääntä kuvaavana yleisnimenä (*bell* = ’kello’) kokonaisuudessaan (’helinäkello’). Muut selvät prototyyppiset tavanomaiset naistennimet aineistossa ovat seuraavat: *Haltijatar Floora* (vrt. em. nimi

Kukka; ks. myös mt.: 80), *Prinsessa Aurora* (ks. mt.: 52), *Prinsessa Elena* ja *Saara-täti*.

Nimistä on helpompi erottaa +MIESPUOLINEN-piirteitä appellatiivisten ominaisuuksien perusteella kuin johtimista. Kaiken kaikkiaan selviä miespuolisia nimiä on 17. Yli puolessa miespuolisten hahmojen nimistä esiintyy enimmäkseen maskuliinitittelejä (ks. kuvio 4): *Herra Hoikkasääri*, *Isoisä Lahjomaton*, *Kapteeni Koukku*, *Kapu*, *Keijukuningas*, *Kuningas Hubertus*, *Kuningas Rikhart*, *Kuningas Stefanus*, *Metsän Ruhtinas*, *Poitsu*, *Pupu-poika*, *Prinssi Juhana*, *Prinssi Phillip*, *Pöllövaari*, *Suurherttua*, *Tuck-Munkki*, *Waldo-setä*. Edellä mainitun viiden miestennimen *Juhana*, *Hubertus*, *Phillip* (vrt. *Filip*, ks. Vilkuna [1976] 2005: 80), *Rikhart* ja *Stefanus* lisäksi prototyypillisesti tavanomaisia miestennimiä sisältäviä hahmonnimiä ilman maskuliinistavia nimityksiä on 11: *Harpisti Harpo*, *Jukka-kulta*, *Pekka Kani* (vrt. leksikaalistunut *onnenpekka*), *Pikku-Fritsie* (saksalainen alkuperä), *Pikku-Mika*, *Pikku John* (ruotsalainen almanakan englanninkielinen muoto *John*; ks. mt.: 118), *Pikku-Jussi*, *Samu Sirkka*, *Taran Dallbenin huoneesta*, *Vanha Puskajussi* (vrt. leksikaalistunut *pupujussi*), *Ville Lisko*.

Todennäköisenä miespuolisena appellatiivina voi kenties pitää vain yhtä hahmonnimeä *Hornansarvi*, sillä sarvet ovat eläinkunnassa yleensä koiraan piirre. Naarailta saattaa kyllä olla sarvet, mutta ne eivät ole niin yleinen kuin koiraiden (naaraspeuran sarvista ks. Wislocki 1954: 486), ja olisi ehkä harvinaisempaa viitata eläinten sarvilla naispuoliseen tarkoitteeseen. Lisäksi koska määriteosa *horna* on helvettiä merkitsevä ja kristillisessä mielikuvassa ylipäätään on ajatus, että paholaishahmon päässä on sarvet ja tämä on periaatteessa miespuolinen arkkityyppi (vrt. keltiläinen sarvekas jumala Cernunnos, ks. Jones–Pennick 1995: 89), +MIESPUOLINEN-mielikuva nousee esiin kategorioinnin käsitteellistämässä.

Sukupuolen kategoriointia ei ole aina helppoa ratkaista tai luokitella nimen erillisten osien perusteella. Näin on laita esimerkiksi edellä mainitussa hahmonnimessä *Tuhkimo*, jonka kategoriointi naispuoliseksi johtuu sen leksikaalistuneisuudesta. Mielenkiintoista on naispuolisen Ilomieli-hahmon nimi ja se, että ensisilmäyksellä se voi kuulostaa miestennimeltä sen nimenosien nojalla. Itse asiassa bahuvriihinimen määriteosa *ilo*

esiintyy vanhana keskiaikaisena tavanomaisena miestennimenä *Ilo* (Vahtola 7.5.2007), jonka *O*-loppuinen piirre palautunee miespuoliseen ominaisuuteen, kuten jo todettiin. Lisäksi bahuvriihinimen perusosa *mieli* voi kenties saada aikaan kuninkaaseen – miespuoliseen hallitsijaan – viittaavan mielikuvan, kuten huomataan Rikhard Leijonamielestä⁴ tehdyistä havainnoista (ks. Vilkuna [1976] 2005: 194). Tietysti hahmon leksikaalistuneessa tittelissä *Haltijatar Ilomieli* on feminiinijohdin, jonka kategoriointi on helpompi selvittää, mutta on tärkeää ymmärtää, että hahmon varsinaista nimeä – tässä tapauksessa pelkkä *Ilomieli* – ei voida aina tulkita tiettyyn sukupuolikategoriaan rajankäynnin sumeuden takia.

5.1.2. Deskriptiivisyyden kategoriointi

Käytännöllisesti katsoen kaikki hahmonnimet kuvaavat jossain määrin niiden tarkoitteiden luonnetta. Kattegoria DESKRIPTIIVINEN on kerta kaikkiaan sumea siinä mielessä, että hahmoa kuvaava ominaisuus voi olla melkein mikä tahansa transparentti luonteenpiirre. Bertillsin (2003: luku 6.1) mukaan hahmoa luonnehtiviin piirteisiin kuuluu sekä sisä- ja ulko-ominaisuuksia: hahmon sisäominaisuuksiin kuuluvat käyttäytymistavat ja ulko-ominaisuuksiin kuuluvat koko, ulkonäkö ja hahmotyyppiä ilmaisevat luonteet. Voidaan sanoa, että esimerkiksi nimen *Helinä-keiju* luokitteleva nimenosa kuvailee tarkoitettaan keijuksi, mutta kuvaus ei anna mitään muita piirteitä kuin sen sanakirjamerkityksen mielikuvan eli leksikaalisen käsitteen. Deskriptiivisten ominaispiirteiden ei pidä ainoastaan kuvailla, vaan niiden pitää myös määrittää tarkoitettaan laajemmalti kuin pelkästään sen leksikaalisuutta. Tässä DESKRIPTIIVINEN-kategoriassa pidän konkreettisia käyttäytymistapoja ja luonteita sekä fyysisiä ulkonäköjä deskriptiivisinä, kun taas hahmotyyppiä ilmaisevia appellatiivisia luonteita voidaan pitää omana kategorianaan.

DESKRIPTIIVINEN-kategoriaan kuuluvat hahmonnimet ovat ilmeisiä nimien yksilöivässä nimenosassa ja yleensä niillä on adjektiivisia piirteitä sekä johtimilla että perussanoilla. 23 nimeen sisältyy prototyyppisiä +DESKRIPTIIVINEN-piirteitä, joiden perusteet nojaavat niiden johtimiin tai niitä kuvaaviin sanoihin. Adjektiivisissa johdosnimissä tai

⁴ Huomattakoon, että *Robin Hoodissa* Kuningas Rikhardia esittääkin leijona!

hahmonnimien yksilöivissä nimenosissa esiintyvät joko possessiivis-deskriptiiviset johtimet (4 nimeä) *Lystikäs*, *Niljakas*, *Unelias* ja *Unelias Hiiri* tai partisiippijohtimet (3 nimeä) *Isoisä Lahjomaton*, *Kadonneet Pojat* ja *Lentävä Lokki*. Nollajohdontyyppiset johtamattomiin adjektiiveihin perustuvat hahmonnimet (5 nimeä) ovat *Jalo*, *Jörö*, *Ujo*, *Viisas* ja *Vilkas* ja perussanaiset hahmonnimet (10 nimeä) ovat **Hassu Hatuntekijä**, **Herra Hoikkasääri**, **Hottikatti**, **Hullu Hatuntekijä**, **Hyvät Haltijatarkummit**, **Hyvä Kummitäti**, **Iso Päällikkö**, **Nuori Prinssi**, **Sininen Haltijatar**, **Suurherttua** ja **Valkoinen Kani**. Yhden johdosnimen kategorisoidussa nimenelementissä esiintyy selvä +DESKRIPTIIVINEN-piirre, joka perustuu hahmon käyttäytymistapoihin ja luonteeseen: **Pahatar**. Kaksi appellatiivista hahmonnimeä heijastaa hahmojen luonnetta: **Nuija** ja **Törppö**.

Kategorioinnin sumeus esiintyy DESKRIPTIIVINEN-kategorian hahmonnimissä tulkinnasta riippuen tai tilanteisesta kontekstista riippuen, kuten nimessä *Nuhanenä* (onko määriteosa *nuha* terveydentila vai kuvaava) ja *Nutipää* (koska korppikotka ei ole lehmä, onko määriteosa *nuti* englanninkielistä ’hullua’ merkitsevä), tai siinä on vastakohtainen tai sarkastinen funktio, kuten *Pikku John* ja *Pikku-Jussi* (hahmo on itse asiassa melko iso, siis nimi esittää leikkillisesti vastakohtaisen kuvauksen), *Rehti Repo* (hahmo on itse asiassa epärehellinen, siis nimen deskriptiivisyys perustuu sarkastiseen funktioon). Myös deskriptiivisinä pidettävillä sanoilla saattaa olla pikemmin affektiivinen funktio kuin kuvaava: *Pikku-Fritsie* ja *Pikku-Mika* (hahmo on keskikokoinen koira), *Vanha Puskajussi* (hahmo ei ole vanha). Johdosnimissä *Lumikki*, *Ruusunen* ja *Tuhkimo* esiintyvät myös DESKRIPTIIVINEN-kategorian sumeuskysymykset: kategorisoitujen nimenelementtien epäsuorat kuvaukset eivät määriy ilman enempiä selityksiä elokuvien dialogissa ja diskurssissa (ks. luku 5.2.2). Lopuksi nimi *Tupsu* saattaa herättää epäsuoran deskriptiivisen mielikuvan sen tarkoitteen turkin nojalla (ks. luku 5.2.2).

5.1.2. Muut kategorioinnit

Prototyyppiset kategoriat SUKUPUOLI ja DESKRIPTIIVINEN ovat kumpikin omassa alaluvussaan niiden ”tyypillinen ja paras esimerkki” -esiintymistiheyden takia. Muita, harvemmin esiintyviä kategoriointeja käsitellään tässä luvussa.

Johdinten avulla muut tämän työn hahmonnimistössä esiintyvät kategorioinnit ovat AKTIO, johon kuuluvat (7 nimeä) *Ajuri*, *Hassu Hatuntekijä*, *Hullu Hatuntekijä*, *Kulkuri*, *Metsästäjä*, *Pomppu* ja *Veijarikissa* ja +DIMINUTIIVINEN-piirteinen AFFEKTIIVINEN, johon kuuluvat (5 nimeä) *Jänö*, *Kapu*, *Marion-Neito*, *Mäyris* ja *Poitsu*. Kuten luvuissa 4.1.2 ja 4.1.5 jo kerrottiin, sekä johtimen diminutiivistava piirre että epämuodolliset slangijohtimet kuuluvat +AFFEKTIIVINEN-piiriin. Lisäksi piiriin kuuluvat myös jo edellä luvussa 5.1.1 mainitut todennäköisissä feminiinistävissä johtimissa *Bulevardin Kukkanen*, *Kultanen*, *Ruusunen* ja *Tipunen*. Tämän tutkimuksen kategoriaan AKTIO sisältyvät myös appellatiivit *Nikkari* ja *Rumpali*. +AFFEKTIIVINEN-piiriin kuuluvat deskriptiivis-affektiiviset nimet *Pikku-Fritsie* ja *Pikku-Mika* ja jossain määrin *Vanha Puskajussi*, jonka *vanha*-sana on tavallaan vahvistusadjektiivi, kuten lauseessa *Vanha kunnan Pekka* (ks. SES s.v. *vanha*) tai *Johtaja A. on vanha kettu* (ks. NS s.v. *vanha*).

Kategoriaan VIERASKIELINEN kuuluvat tässä työssä vain nimet, joiden päätteillä on latinalaistava piirre: *Kuningas Hubertus* ja *Kuningas Stefanus* (ks. luku 4.1.4). Samantyyppisiä modifioivia suffikseja löytyy esimerkiksi yritysnimistöstä, jossa latinasta ja kreikasta peräisin olevat morfeemit antavat nimelle tietyn sivistyneen sävyn (ks. Sjöblom 2006: 134–135 ja Kaimio 1999: 89–92) ja myös kirjallisuushahmojen nimistöstä, jossa nimi antaa kansainvälisyyden mielikuvan (ks. Bertills 2003: 128) nimen kantasanaan.

Muut kategoriat perustuvat pelkästään niiden appellatiivisuuteen. Useimmat näistä appellatiivisista kategorioista käsiteltiin jo luvussa 3 ja nähtiin suurin piirtein kategorioiden tasojen hierarkiaa käsittelevässä kuviossa 4. Appellatiivisten nimityyppien kategoriointien sumeutta ja häilyvyyttä käsiteltiin myös jo luvussa 3. Appellatiivisen TITTELI-kategorian nimet ovat esimerkiksi *Kuningatar* ja *Metsän Ruhtinas* ja appellatiiviseen SUKULAISUUS-kategoriaan kuuluvat nimet ovat esimerkiksi *Äitipuoli* ja *Waldo-Setä*. Muiden lisänimien kategoriointi ei voi etupäässä perustua niiden morfologisiin nimenelementteihin tai syntaktisiin nimenosiin. Hahmonnimiä *Kultaseni* ja *Jukka-Kulta* voidaan kuitenkin pitää prototyypisesti sekä johtimen että lekseemin perusteella selvinä hellittelyniminä ja affektiivis-diminutiivistyypisiä johdosnimiä *Tipunen* ja *Kapu* voidaan sopivassa sosiaalisessa yhteydessä pitää selvinä lempiniminä.

Vaikka on vaikeaa ratkaista lempinimien ja muiden vastaavanlaisten nimien morfologisiin tekijöihin perustuvien piirteiden funktio tietämättä kontekstia (esimerkiksi vertailtaessa varsinaista nimeä *Pikku-Jussi* ja kutsumanimeä *Pikku-Mika*), affektiivis-diminutiivistyyppisiä nimiä voidaan pitää LEMPINIMI-tyyppisen kategorian melko prototyyppisenä piirteenä. Köllejä on melkein mahdotonta analysoida kategoriana ilman tietoa sosiaalisesta kontekstista ja joskus jopa ilman sanakirjamerkitystä.

Appellatiivien kategorioinnin sumeus näkyy myös nimenkantajan hahmotyyppin luokittelussa. Esimerkiksi hahmonnimien tarkoitteiltaan kategoriaan ELÄIN kuuluvat nimet *Hassu Jänis*, *Hiiri-äiti*, *Jänö*, *Kaalimato*, *Mäyris*, *Mursu*, *Pekka Kani*, *Pupu-poika*, *Pupu-tyttö*, *Pupu-äiti*, *Pupu-vauva*, *Pöllövaari*, *Rehti Repo*, *Rouva Viiriäinen*, *Samu Sirkka*, *Unelias Hiiri*, *Uniekohiiri*, *Veijarikissa* ja *Valkoinen Kani*, joiden appellatiiviset piirteet liittyvät suoraan nimenkantajien luokitteluun, kun taas zoomorfiset hahmonnimet *Lentävä Lokki* ja *Tipunen* eivät kuulu (ks. luku 5.2.1). Hahmonnimien appellatiivisia luonteita käsitellään tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

5.2. Hahmonnimien merkityssuhteet

Tämän tutkimuksen hahmonnimien merkitys koskee merkityssuhdetta kognitiivisiin alueisiin: nimen tarkoite tai tarkoitteen ominaispiirteet herättävät kognitiivisen alueen nimenainesten avulla. Kuten jo todettiin luvussa 2.3.3, merkityssuhde voi olla suora, epäsuora, pakattu tai katkaistu. Aineistoni hahmonnimien merkityssuhteet ovat joko suoria tai epäsuoria (yhtä kuitenkin voidaan pitää pakattuna) ja jopa näiden käsittelyssä on sumeita alueita. Tällä tarkoitetaan sitä, että hahmonnimen merkityssuhteella saattaa olla sekä suoria että epäsuoria piirteitä. Tässä tapauksessa laitan hahmonnimen vastaavalle kohdalle, missä vahvempi merkityssuhde on ilmeisempi, samalla selitän sen muita, mahdollisia limittäisiä suoria tai epäsuoria piirteitä niiden merkityssuhdetta käsitellessä.

5.2.1. Hahmonnimien suorat merkityssuhteet

Hahmonnimen suora merkityssuhde kognitiivisiin alueisiin riippuu sen

appellatiivisuudesta ja ominaispiirteiden läpinäkyvyydestä muun muassa deskriptiivisyydestä. Tämä tarkoittaa, että hahmonnimen nimenelementtien ja -osien funktiot vaikuttavat nimen ja sen tarkoitteen semanttiseen suhteeseen. Useimpien tämän työn hahmonnimien appellatiivisuus voi juontua kategorisoidusta nimenelementistä tai luokittelevasta nimenosasta. Tämän johdosta on syytä selventää asian luokittelevuutta. Koska on jo väitetty ja todettu, ettei proprii luokittele vaan yksilöi tarkoitettaan (ks. esim. Sjöblom 2006: 203), on syytä korostaa sitä, että fiktiiviset hahmonnimet ovat propristuneet onomastikoniin luokittelevista elementeistä eli appellatiiveista mutta silti niminä ne ovat tietenkin yksilöiviä kielellisiä yksikköjä. Kuten Anderson (1997: 51–52) esittää, jatkuvasti luomamme spontaanit muodosteet voivat joko leksikaalistua uusiksi sanoiksi, propristua erisnimiksi tai kadota kokonaan: hänen mallinsa mukaan spontaanit muodosteet joko sulautuvat heti leksikkoon tai onomastikoniin, leksikkoon ensin ja sitten propristuvat, onomastikoniin ensin ja sitten leksikaalistuvat (joka on harvinaisempi tapaus) tai katoavat mentaalisisistä sanakirjastoistamme. Appellatiiveilla voi siis olla tapana siirtää luokitteleva funktionsa yksilöivään asemaan propristuessaan.

Transparentit ominaispiirteet ovat myös näkyvillä hahmonnimen yksilöivässä nimenosassa varsinkin siinä tapauksessa, kun hahmonnimessä on yksilöivä nimenosa ainoana nimessä esiintyvänä nimenosana. Kaikki hahmonnimen piirteet, muun muassa nimityyppi, nimenaines ja prototyypisyys, heijastuvat nimenkantajan nimen merkitykseen. On tärkeää myös korostaa sitä, että samoin kuin yritysnimistön liikeideaa ilmaisevan nimenosan suhde suoraan merkityssuhteeseen, hahmonnimen luokittelevan nimenosan merkityssuhde tarkoitteen herättämiin kognitiivisiin alueisiin on aina suora: kun hahmonnimessä on luokittelevan nimenosan lisäksi yksilöivä nimenosa, se kuvaillee ja individualisoi tarkoitettaan epäsuoremmalla tavalla (ks. Sjöblom 2006: 207). Toisin sanoen joissakin hahmonnimissä voi olla sekä suoraa että epäsuoraa merkityssuhteita niiden nimiosien funktioista riippuen.

Appellatiiviset hahmonnimet. Ensimmäiset täysin suorat merkitykselliset appellatiiviset hahmonnimet ovat vain yhtenä ja luokittelevana nimenosana. Transparentit propristuneet hahmonnimet voivat olla muun muassa eläimennimitys, kasvi, esine, titteli tai ammattia ilmaiseva nimitys tai sukulaisuutta ilmaiseva nimitys:

Ajuri, Jänö, Kaalimato, Kuningatar, Lilja (suku *Lilium*, WCD s.v. *lily*), *Metsästäjä, Mursu, Nikkari, Ovinuppi, Sikopaimen* (ammatti köllinimenä) ja *Äitipuoli*. Kaksi appellatiivista hahmonnimeä on slangijohdosnimiä *Kapu* ja *Mäyris*, joiden affektiiviset piirteet ovat pikemmin appellatiivisia yksilöiviä kuin luokittelevia nimenosia. Lopuksi suorat appellatiiviset hahmonnimet ovat ne, joilla on yksilöivä nimenosa genetiivissä ja joiden appellatiivinen nimenosa ilmaisee muita tekijöitä, kuten sukulaisuutta tai ammattia: *Bambin äiti, Liisan sisko, Nottinghamin sheriffi, Rumpalin äiti*.

Appositiiorakenteiset appellatiiviset hahmonnimet. ISK (590) määrittelee termin nimikemäärite nimen titteliksi tai muuksi luokittavaksi määritteeksi. Paradigmaattisena lisäyksenä hahmonnimeen kokonaan voi kuulua sellainen nimimäärite, joka on osa appositiiorakennetta: kieliopillisesti substantiivilausekkeissa appositiiorakenne koostuu sekä kyseessä olevasta substantiivista – tässä tapauksessa erisnimestä – ja toisesta nimikkeestä, joka viittaa samaan entiteettiin ja ilmaisee samaa lauseenjäsentehtävää (mt.: 1009; ks. myös Sjöblom 2006: 149). Hahmonnimien appositiiorakenteessa luokitteleva nimenosa on ylipäätään selvä appellatiivi ja tavanomainen henkilönnimi esiintyy yksilöivänä nimenosana (appellatiivi–henkilönnimi-yhdistelmät tai toisinpäin): *Haltijatar Fauna, Haltijatar Floora, Harpisti Harppo, Kuningas Rikhart, Kuningas Stefanus, Kuningas Hubertus, Marion-neito, Pekka Kani, Prinssi Juhani, Prinssi Phillip, Prinsessa Aurora* (yksilöivä nimenosa tarkoittaa kreikan ’aamuruskoa, aamujumalatarta’, ks. Vilkuna [1976] 2005: 52), *Prinsessa Elena, Saara-täti, Samu Sirkka, Tuck-munkki, Waldo-setä, Ville Lisko*. Muita appositiiorakenteisia hahmonnimiä ovat ne, joiden molemmissa nimenosissa on appellatiiveja ja yksi nimenosa joskus antropomorfistuneena: *Hiiri-äiti, Keijukuningas, Pupu-poika, Pupu-tyttö, Pupu-vauva, Pupu-äiti, Rouva Viiriäinen, Unikekohiiri, Veijarikissa, Äiti Osteri* (LY-järjestys).

Ominaispiirteiset hahmonnimet. Kun hahmonnimi on yksiosainen ja se on myös yksilöivä nimenosa, yksilöivä nimenosa kuvailee nimenkantajan transparenteja erikoispiirteitä tai käyttäytymistapoja adjektiiveina tai adjektiivi kategorisoituna nimelementtinä ovat seuraavat: *Jalo* (vrt. jaloutta ihannoiva miestennimi *Jalo*, ks. Vilkuna [1976] 2005: 112), *Jörö, Lystikäs, Niljakas, Pahatar, Ujo, Unelias, Viisas, Vilkas*. Adjektiivi–appellatiivi-yhdistelmissä, jotka ovat yleensä YL-järjestyksessä,

yksilöivä nimenosa kuvailee nimenkantajan transparentteja ominaispiirteitä tai käyttäytymistapoja, yleensä adjektiivi–appellatiivi-yhdistelminä: *Hassu Hatuntekijä*, *Hassu Jänis*, *Hullu Hatuntekijä*, *Hyvä Kummitäti*, *Hyvät Haltijatarkummit*, *Isoisä Lahjomaton* (LY-järjestyksessä ja lisäksi appositionrakenteinen), *Iso Päällikkö*, *Kadonneet Pojat*, *Pöllövaari* (YL-järjestys, antropomorfistunut *vaari* = ’jostakin iäkkäästä ja kookkaasta’, NS s.v. *vaari*), *Rehti Repo* (= ’kettu’ varsinkin saduissa, NS s.v. *repo*), *Sininen Haltijatar*, *Suurherttua*, *Taikapeili* (substantiivi–appellatiivi-yhdistelmä), *Unelias Hiiri*, *Valkoinen Kani*. Adjektiivi–henkilönnimi-yhdistelmiin kuuluvat myös ominaispiirteet: *Pikku-Fritzie*, *Pikku John*, *Pikku-Jussi*, *Pikku-Mika*. Taranin itse antama kutsumanimi *Taran Dallbenin huoneesta* ilmaisee tavanomiasen henkilönnimen sijaintia (henkilönnimi–appellatiivi-yhdistelmä). Antropomorfistuneita piirteitä nähdään hahmonnimissä, joiden luonteet perustuvat pelikorttien hahmoihin, joilla on erikoistunut asema nimenosissaan: *Herttakuningas*, *Herttakuningatar*, *Herttarouva*, *Kakkonen*, *Kolmonen*, *Ässä*. Lopuksi kaksi yksilöivää ja appellatiivista nimeä ilmaisee hahmontyyppiä *Nuija* ja *Törppö*.

Joissakin tapauksissa on parempi tarkastella nimen merkitystä kieliyhteisön pikemminkin kuin nimenantajan näkökulmasta muun muassa siitä syystä, että nimenantohetkeä voi olla hyvin vaikeaa päätellä ja myös siitä, että nimenantaja ei aina saata tietää omia motiivejansa nimeämiseen. Kuitenkin jos nimenantajaa voidaan haastatella, on mahdollista saada selville jotain nimeämisprosessista, vaikka kaikkia nimeämistekijöitä ei nimenantaja silti voi aina tietää. (Sjöblom 2006: 61.) Elokuvan tuotantoprosessi on kuitenkin erilainen kuin maantieteellisen tai kulttuuripaikan tai tosimaailmassa olevan henkilön nimeäminen. Edellä mainituista nimistä Walt Disney itse kertoo, millä perusteella hän on nimennyt kääpiöhahmot elokuvaansa:

Walt Disney: Kääpiöiden nimet sopivat heidän luonteisiinsa. Tämä mahtailija on *Viasas*, joukon omatekoinen johtaja. Tämä pieni kaveri on *Ujo*. Hän on rakastunut Lumikkiin. Tässä on *Nuhanenä*⁵. Hänellä on heinänuha. Tämä unikeko on *Unelias* ja *Lystikäs* hymyilee leveästi. [...]. Ja vanha hapannaama on *Jörö*. (Lum. ekstrat)

⁵ Huom. Sisällytän hahmonnimen *Nuhanenä* metonymisiin nimiin luvussa 5.2.2.

Samalla perusteella köllinimi *Niljakas* voi seurata samaa deskriptiivisyyden mallia (vaikka se on elokuvassa Pikku-Jussin antama kölli, se on tietenkin elokuvan käsikirjoittajien ja suomentajien antama nimi).

Toinen deskriptiivinen funktio voi herättää hahmon ominaispiirteen mielikuvan tietyn johtimen avulla, varsinkin kun johdosnimi ja appellatiivi järjestyvät pareittain. Esimerkiksi elokuva- tai kirjallisuuskontekstissa tuodaan mielikuva, että hahmot Kuningas Hubertus ja Kuningas Stefanus, joiden nimissä on sekä latinalaistava nimenaines että appellatiivinen titteli *kuningas*, olivat olemassa kauan aikaan sitten. Latina, Euroopan yhteinen kieli vuosisatojen takaa, on vakiintunut suomen kielen sivistyssanastoon ja latinalta kuulostavat nimet herättävät parhaimmillaan oikeansuuntaisia mielikuvia (Kaimio 1999: 88–89). Tarkasteltakoon seuraavia repliikkejä (repliikki 1):

- (1) Prinssi Phillip: No isä olet vanhanaikainen. Elämme 1300-luvulla. Nykyään me...
Kuningas Hubertus: Nykyään minä olen kuningas, ja määrään sinut tulemaan järkiisi!

Diskurssianalyysin avulla voidaan nähdä näiden hahmonnimien saattavan luoda vanhanaikaisen mielikuvan kun vertaillaan kuninkaiden nimiä hahmonnimeen *Prinssi Phillip*, jonka nimenkantaja on Kuningas Hubertuksen poika. Prinssin nimi ei ole siis ”*Prinssi Filippus*”, jonka *Filippus*-nimenosa olisi oikeasti käytetty latinalainen nimi (ks. Vilkuna [1976] 2005: 80) seuraten latinalaistavaa johdintyyppiä täsmällisesti. Tämä tuo mieleen, että *Us*-loppuisia sivistyneet ja vanhat nimet voivat antaa myös mielikuvan, että nimenkantaja on jopa eri sosiaalisessa tasossa kuin muut elokuvan hahmot. Tämä on tässä tapauksessa ilmeistä, kun elokuvan nuoremman sukupolven nimi ei seuraa samaa vanhemman sukupolven nimeämismalliäkin.

Toinen johdosnimen esimerkki, jossa nimelementit vaikuttavat toisinsa melkoisesti, on ominaispiirteinen *Pahatar*. Yleiseen NAISPUOLINEN-kategoriaan kuuluu tietysti *tAr*-feminiinijohdin mutta joissakin tilanteissa *-tAr* tai jopa *-kki* voivat kuulua lisäksi kategoriaan NAISPUOLINEN LUONNON HENKI tai NAISPUOLINEN YLILUONNOLLINEN OLENTO (vrt. esim. lekseemit *kaunotar* ja *haltijatar*). Hahmonnimi *Pahatar* viittaa

läpinäkyvästi siihen, että hahmo on naispuolinen paha olento, mutta *tAr*-feminiinijohtimen avulla voidaan herättää jokin muukin mielikuva. Vaikka abstraktit käsitteet esiintyvät hengetärtä ilmaisevissa (*i*)*kki*-johdoksissa (vrt. *mieli* ~ *Mielikki*, *kyllä* ~ *Kyllikki*), (*i*)*kki*-aines on kenties diakronisesti liian diminutiivinen käytettävästi naisroiston nimeämiseen. *tAr*-johdos lienee synkronisesti neutraalimpi ja antanee nimenkantajasta kai arvokkaamman mielikuvan. Jos hänet esimerkiksi nimittäisiin ”*Pahikki*”, saattaisi nimi implikoida, että olento olisi pieni paha tyttö; Pahatar itse on täysin aikuinen naisolento.

5.2.2. Hahmonnimien epäsuorat merkityssuhteet

Hahmonnimen epäsuora merkityssuhde kognitiivisiin alueisiin riippuu eri seikoista ja nimen komponenttien läpinäkymättömistä funktioista. Sjöblomin (2006: 207) mukaan yritysnimistön epäsuora merkityssuhde on mahdollinen vain yksilöivässä nimenosassa. Hän myös toteaa, että vaikka nimellä on merkitys, sen herättämä mielikuva ei vastaa suoraan yritykseen liittyviä tosiseikkoja (mt.: 209). Hahmonnimien nimenelementtien ja -osien funktioiden avulla semanttinen suhde tarkoitteeseen voi olla kuitenkin epäsuora eri tavalla kuin yritysnimistössä. Käsitelmäni mukaan appellatiivi, joka on nimen luokitteleva nimenosa, voi tuoda epäsuoran mentaalisen kuvan, vaikka appellatiivilla on suora leksikaalinen merkitys. Opaakit ominaispiirteet voivat esiintyä tarkoitteen metaforisessa nimessä vertauksena. Lauseessa *Se sika lähti maksamatta laskuaan* esimerkiksi lekseemi *sika* ei viittaa eläimeen, vaan on ihmiseen viittaava metafora (ks. esim. mts.); metonymia perustuu fyysisten esineiden, jotka voivat olla konkreetteja tai metaforisia fyysisinä entiteetteinä, kokemukseen. (Lakoff–Johnson: 1980: 59).

Biomorfiset metaforat. Joskus nimissä voi esiintyä eläimeen tai kasviin viittavia piirteitä (ks. esim. Sjöblom 2006: 211–212). Yhden olioryhmän piirteiden anto toiselle eri ryhmään kuuluvalla oliolla on sangen yleinen piirre hahmojen metaforisissa nimissä. Olen tässä käyttänyt kehittäessäni termiä *biomorfisuus* jota sovellan, kun tietyn eliöryhmän yleensä erikoistuneet piirteet annetaan toiselle eliölle, entiteetille tai olennolle. Biomorfisuudessaan tämän tutkimuksen metaforiset hahmonnimet tällä lailla osoittavat **antropomorfisia**, **zoomorfisia** ja **fytomorfisia** piirteitä. Biomorfisesta

metaforasta on kyse siinä tapauksessa, kun erikoistuneet ominaispiirteiset hahmonnimet ovat ne, joilla on epäsuora appellatiivinen merkityssuhde tarkoitteisiinsa. Täten tämäntyyppiset hahmonnimet voivat olla ylipäättään selviä appellatiiveja, mutta niiden leksikaalisuuden merkityssuhde tarkoitteisiinsa kaipaa konnotatiivisia selvityksiä. Vaikka appellatiivin kielellinen ulkoasu saattaa näyttää transparentilta leksikaalistuneelta nimitykseltä, sen tarkoitteen ulkonäkö ei aina vastaa kielenosaajan odotuksia.

Yleinen antropomorfinen metafora tässä työssä on ELÄIN ON IHMINEN, siinä tapauksessa, kun erikoistuneet ominaispiirteiset hahmonnimet ovat ne, joiden appellatiivinen merkityssuhde viittaa tarkoitteisiinsa epäsuorasti. Mentula (2006: 63) kutsuu tätä eläinmetaforaksi. Tapaamme havainnoida eläimiä vaikuttaa antropomorfinen luokittelu, joka on tulosta länsimaisesta ajatustavasta (Aaltola 2006: 40). Kuten jo todettiin luvussa 3.1, opaakit hahmonnimet voivat esiintyä leksikaalistuneina nimityksinä ja ihmisyyttä voi heijastua eläintarkoitteiden nimiin. Antropomorfistuneet appellatiiviset hahmonnimet ovat ne, joissa inhimillisiä piirteitä annetaan eläimille eli nimien eläintarkoitteisiin: *Herttuatar* (kissa), *Kaunotar* (cockerspanieli), *Kulkuri* (koira), *Metsän Ruhtinas* (uroshirvi), *Nuori Prinssi* (peura), *Poitsu* (koira), *Rumpali* (kani).

Antropomorfistuneiden lemmikinnimien nimenantohetki on selvitettävillä nimenantohetken diskurssilla. Esimerkiksi kun Jukka-Kulta antaa Kultaselleni cockerspanielin joululahjaksi, koiralle annetaan heti inhimillinen attribuutti ja appellatiivin propriustuminen on selvää koiran nimeämisessä (repliikki 2):

(2) Kultaseni: Tämä *kaunotar* on aivan ihana. (KK)

Rumpalin antropomorfistunut nimi selitetään hahmon teon ja diskurssissa verbin käytön nojalla (repliikki 3):

(3) Rumpali: Minä rummutan. Siksi nimeni on *Rumpali*. (Bam.)

Transitiivista verbiä *rummuttaa* voidaan käyttää käsitteellisesti, kuten lauseessa *Sade rummuttaa ikkunaan* (SES s.v. *rummuttaa*), mutta lekseemi *rumpali* viittaa yleensä

lyömäsoittimia soittavaan yksilöön (ks. NS s.v. *rumpali* 'rummunlyöjä'). Jos hahmon nimi olisi tekijännimenä esiintyvä ”*Rummuttaja*”, nimessä olisi suora merkityssuhde verbin *rummuttaa* leksikaalisuuden abstraktin käytön takia. Lekseemin *rumpali* merkityksen spesifisyydet rumpujen soittajan denotaatiolle antavat hahmonnimelle antropomorfistuneet piirteet kanitarkoitteelle, vaikkakin melko suoralla tavalla (kani lyö maata jaloillaan).

Feminiinistetyn merkityn lekseemin *herttuatar* sanakirjamerkitys on 'herttuan puoliso; naishenkilö, jolla on herttuan arvo' (NS s.v. *herttuatar*) ja miespuolisen vastaavan lekseemin *herttua* merkitys on 'eräissä maissa korkeimman aatelisarvon omaava ylimys, herttuakunnan päämies' (NS s.v. *herttua*). Elokuvasa *Aristokatit* Herttuatar on hemmoteltu ja ilmeisesti rotukissa, jonka rikas emäntä on sosiaalisesti korkealla tasolla (esimerkiksi emännällä on hovimestari, Edgar, joka on tarinan antagonistin). Herttuattaren nimen naispuolisen aatelisarvon omaavaa ylimystä tarkoittava konnotaatio on myös nähtävissä elokuvan tunnussävelen sanoissa (repliikki 4):

- (4) Kermaa ne juo, joilta löytyy sukupuu/Keitä on nuo/Ne leikkiin antautuu/Vuoteenaan kun on silkkitaikki/Se tietysti on aristokatti/Keitä on nuo etiketin, jotka taitaa/Keitä on nuo jotka kissanpäivät saikaan/Väistää myös heitä joka rakki/Se tietysti on aristokatti (Arist.)

Antropomorfistuneiden hahmonnimien paljastavat konnotaatiot heijastuvat suureksi osaksi ominaispiirteisiin, jotka näkyvät hahmon inhimillisiin piirteisiin viittaavassa käyttäytymistavassa, asemassa tai fyysisessä ominaisuudessa.

Kirjon toisessa päässä on zoomorfinen metafora IHMINEN ON ELÄIN. Eläinten metaforiset ilmaukset eivät aina viittaa semanttisiin tarkoitteisiin. Zoomorfistunut hahmonnimi on eläinnimitys eli appellatiivi, jossa eläimellisiä piirteitä annetaan ihmiselle (tai yritykselle, ks. Sjöblom 2006: 211–212). Vaikka esimerkiksi englanninkielisillä ilmauksilla *Jack is a pussycat* (*Jack on kissimirri*) ja *Jack is a tiger* (*Jack on tiikeri*) ei ole samaa semanttisesti luokiteltavaa merkitystä kuin pitäisi olla piirteellä kissamainen (Fromkin–Rodman 1998: 188), molemmat zoomorfiset ilmaukset eivät viittaa Jackiin kissaeläimenä, vaan kissaeläinten erikoistuneihin attribuutteihin. Alford (1988: 63)

esittää lisäksi, että joissakin kulttuureissa ”nätit” zoomorfiset nimet annetaan tytöille (esim. Cunan linnun- tai perhosennimet) kun taas ”vahvat” nimet annetaan pojille (esim. Somalin ”leopardi” ja Taosin ”kotka”). Tämä voi olla sama tapaus, kun intiaani Iso Päällikkö nimittää Peter Panin kutsumanimeksi *Lentävä Lokki* Tiikerililjan pelastamisesta. Nimi *Tipunen*⁶ on diminutiivisena kutsumanimenä Kaunottarelle – antropomorfistuneelle naaraskoiralle; se on Kulkurin käyttämä.

Kolmantena on fytomorfinen metafora IHMINEN ON KASVI, jossa kasvien tai kukkien piirteitä annetaan ihmiselle tai antropomorfistuneelle olennotle. Mentula (2006: 62–63) käyttää termiä kasvimetaforaa. Samat piirteet (tai malli) on annettu tytöille kuin zoomorfisissa nimissä: nämä ovat metaforisia ”nättejä” kukkanimiä (Alford 1988: 63). Fytomorfiset piirteet on nähtävissä nimissä *Bulevardin Kukkanen* (koira), *Kukka* (haisunäätä), *Ruusunen* (ihmistyttö) ja intiaaniprinsessan nimessä *Tiikerililja*⁷ (voi olla myös osittain zoomorfinen *tiikeri*-sanan takia; vrt. hahmonnimi *Lilja*, jonka tarkoite on kukka ja lajiltaan nimenomaan lilja, ks. luku 3.1 ja 5.2.1). Fytomorfisuus osoitetaan lisäksi *Prinsessa Ruusunen* -elokuvassa, jossa prinsessan ulkonäköä verrataan kukkaan. Siinä todetaan, että Ruusunen huulet ovat punaiset kuin ruusun lehdet (repliikit 5 ja 6):

(5) Kuoro: Lahjan kauneuden/Hius kuin kultaa
aamujen⁸/*Huulet ruusun kalventaa*/Käy kevät kanssansa
näin ainiaan. (PR)

(6) Pahatar: (Prinssi Phillipille) Hän on todellakin mikä
ihana neito: Aamun kultaa hiuksissaan, *huulet ruusuakin*
punaisemmat. (PR)

Bambin kohtauksessa, kun Rumpali opettaa Bambin ensimmäisiä sanoja, Bambi käsittää eri entiteetit väärin niiden ulkonaisten ominaisuuksien nojalla: peura kutsuu perhosta linnuksi, sillä se lentää, kukkaa perhoseksi sen värien takia ja lopuksi haisunäätä kukaksi, sillä se on kukkien keskellä (repliikki 7). Tässä kutsumisprosessissa fytomorfinen metaforisuus tapahtuu, ja kukkien piirteet siirtyvät haisunäädän nimeämiseen. Tavallaan nimeämistä voidaan pitää viattomana sarkasmina, sillä kuten

⁶ Huom. Sanaa *tipu* käytetään ylipäätään kuvaannollisesti naisihmisistä (ks. NS s.v. *tipu*).

⁷ Kukan latinalainen nimitys on *Lilium tigrinum* (Ker Gawler 1809).

⁸ Huomattakoon, että prinsessan kunikaallinen nimi *Aurora* tarkoittaa ’aamunkoitetta’ (ks. Vilkuna [1976] 2005: 52).

hyvin tiedetään, että kukka ja häisunäätä eivät tuoksu samalta: tämä on näennäinen, kun Kukka keskeyttää Rumpalin sanomasta 'häisunäätä'. Kukan nimeämisessä on myös elokuvassa visuaalisesti ilmeistä, että lapsen viattomuus on nimen antohetken peruste.

- (7) Bambi: Lintu!
 Rumpali: Ei, ei tuo on perhonen.
 Bambi: Perhonen? (Kukan suuntaan) Perhonen!
 Rumpali: Ei se on kukka.
 Bambi: Kukka?
 Rumpali: Niin, sievä. (Kani haistaa kukkaa)
 Bambi: Sievä (peura haistaa kukkia). (Häisunäädän suuntaan) Kukka!
 Kukka: Minäkö?
 Rumpali: (Nauraa) Ei, ei, ei! Ei tuo ole kukka. Se on pieni...
 Kukka: Ei se mitään. Se saa sanoa mua kukaksi jos sieltä tuntuu. Ei se haittaa.
 Bambi: Sievä. Sievä *Kukka*.
 Kukka: (Ujosti) Oi vau! (Bam.)

Muut metaforat. Muiden metaforien ontologisia piirteitä hahmonnimissä ovat RAKKAUS ON ARVOKAS AINE nimissä *Jukka-Kulta* ja *Kultaseni* ja OLENTO ON AKTIO hahmonnimessä *Pomppu*. Nimien tarkoitteiden ominaispiirteet kuvaillaan epäsuorasti. Uudissanana *Hottikatti* herättää epäsuoraan merkityssuhteen siinä mielessä, että *hotti* (= ”kuuma”) ei liity lämpötilaan vaan olotilanteeseen. Köllinimessä *Vanha Puskajussi* henkilönnimi *Jussi* ei viittaa Jussi-nimiseen mieheen vaan prototyypillisesti yleiseen miesten nimeen *proprisena* lekseeminä (vrt. nimen *John* metaforisaatio ja metonymisaatio *proprisesta* appellatiiviseen suuntaan, Van Langendonck 1997: 43–44). Hahmonnimi *Lampun Sydän* on kaikista vaikein analysoida nimenosien ja kontekstin nojalla, mutta voidaan sanoa sen olevan metaforinen, sillä *sydän* ei viittaa hahmon omaan sydämeen vaan metaforiseen lampun sydämeen (lähtökielestä on myös vaikea ratkaista nimen *Lampwick* tuomaa merkitystä).

Metonymiset suhteet. Metonymyminen suhde perustuu hahmon deskriptiiviseen ominaisuuteen ja *propreina* metonymiset hahmonnimet liittyvät OSA–KOKONAISUUS-käsitteeseen siinä tapauksessa, kun tiettyyn suoraan tarkoitteen ominaisuuteen viitataan epäsuorasti. OSA–KOKONAISUUS-suhde koko olennon ruumiiseen näkyy *bahuvriiheissa*,

joissa ruumiinosaa käytetään metaforisesti merkitsemään tiettyä koko yksikköä (Malmivaara 2004: 351; ISK: 409; ks. myös Lakoff–Johnson 1980: 36 ja Mentula 2006: 62).

Tässä hahmonnimistössä esiintyvää metonyyminen skeema on RUUMIINOSA EDUSTAA OLENTOA, joka perustuu bahuvriihdyssanoihin. Kutsumanimessä *Herra Hoikkasääri* (hahmon sääret ovat pitkät ja hoikat) on sama rakenne kuin linnunnimistössä esiintyvä *sinirinta*, jossa attribuutti (*hoikka*) määrittelee tarkoitteeseen viittaavaa distinktiivistä piirrettä (*sääri*) (ks. Häkkinen 2004). Muita ruumiinisiin liittyviä metonyymisiä bahuvriihinimiä ovat *Hornansarvi* (hahmon päässä on sarvet), *Ilomieli* (hahmon mieli on täynnä iloa, bahuvriihin edusosa perustuu ilmeisesti ontologiseen metaforaan MIELI ON ENTITEETTI), *Kapteeni Koukku* (koukku korvaa hahmon käden), *Nuhanenä* (hahmon nenä on nuhainen) ja *Tupsu* (hahmolla on turkki; voi myös viittaa skotlantilaistyyliin hattuun). Hahmonnimeä *Nutipää* on vähän hankalampaa selvittää. Se tarkoittaa ’sarvetonta lehmää’ yleiskielessä, mutta sana *nuti* myös liittyy merkitykseen ’nauta’, jolla on kuvaannollinen ’tyhmä’ merkitys (NS s.v. *nupo*, *nuti*). Voi olla myös, että elementti *nuti* viittaa englannin ’pähkinähullua’ tarkoittavaan sanaan *nutty*. Hahmonnimellä *Nutipää* siis on todennäköisesti sama metonyyminen suhde kuin esimerkiksi *juustopää* (ks. Malmivaara 2004) siinä mielessä, että ’tyhmää’ tai ’hullua’ ilmaiseva sana esiintyy bahuvriihin määriteosassa ja sen edusosa viittaa olennon ruumiinosaan, joka edustaa hahmoa kokonaan.

Toinen metonyyminen skeema tässä työssä on ÄÄNI EDUSTAA OLENTOA. Kahdessa hahmonnimessä esiintyy ääneen viittaavia ilmauksia, jotka ovat hahmoja edustavia piirteitä: *Helinä-keiju* (naistennimen *Helinä* homonyymi, mikä esiintyy tavallaan appositiorakenteena; ks. luku 5.1.1), jonka nimenkantaja käyttää helinää kommunikaation muotona ja *Rouva Kotkot*, jonka yksilöivän nimenosan onomatopoeettisia piirteitä edustaa kanan kotkotus.

Symboliset suhteet. Jossain tapauksessa voi olla vaikeaa ratkaista, onko nimenaines metaforinen, metonyyminen vai deskriptiivinen vai herättääkö se joitakin muita assosiaatioita kognitiivisiin alueisiin. Muodostuuko nimen merkityssuhde näiden

kaikkien yhdistelmästä? Symboliset merkityssuhteet ovat yleensä kulttuurisia tai uskonnollisia entiteettejä edustavia metonyymisia skeemoja, mutta semanttisesti syvemmällä tasolla (Lakoff–Johnson 1980: 40; Sjöblom 2006: 216). Nicolaisen (1984: 261) väittää, että joskus tarinoissa nimen leksikaalinen merkitys, kuten englanninkielisissä nimissä *Snow White* (*Lumikki*) ja *Cinderella* (*Tuhkimo*), viittaa taru- tai satuhahmojen ulko-ominaispiirteisiin. Kenties nimi *Snow White* on suomennosta *Lumikki* hiukan deskriptiivisempi adjektiivisuudellaan *lumivalkoinen* (*snow* = 'lumi', *white* = 'valkoinen'), joka on käänös saksan sanasta *schneeweiß*. Jäppisen (1999) mukaan puhtaan lumen väriä on pidetty yleisesti tyypillisenä valkoisena ja käsitteeseen liitetään edellä mainitut nimitykset mukaan lukien ruotsin *snövit*. Nimitykseen *lumivalkoinen* liittyy myös se, että viattomuuden ajatukseen perustuu sadun prinsessan nimi (sic.) *Schneewittchen*, ruotsin *Snövit*, englannin *Snow White* ja suomen *Lumikki*. (Jäppinen 1999: 65–66.)

Jäppinen (1999: 79) esittää myös, että keskiajan ritarikulttuurista alkaen on valkoista ihoa pidetty naiskauneuden ihanteena. Nimi *Lumikki* viittaa siihen, että tarkoitteen iho on valkea kuin lumi (Saarikalle–Suomalainen 2007: 225). Kun elokuvassa Kuningatar käskää Taikapeilin kertomaan, kuka on kaikkein kaunein, Taikapeili kuvailee vain Lumikin ulkonäköä sanomatta tytön nimeä ja Kuningatar tietää Taikapeilin antaman deskriptiivisyyden perusteella, kenestä on kysymys (repliikki 8):

- (8) Taikapeili: Kuulu on kauneutesi, kuningatar. Vaan nyt neidon näen kauniimman. Ryysyt eivät salaa sulojaan, on siis hän sinua kauniimpi.
 Kuningatar: Hän kärsii vielä! Paljasta nimi!
 Taikapeili: Huulet kuin ruusun lehdet. Tukka eebenmusta.
Iho vaaleaa kuin lumi.
 Kuningatar: **Lumikki!** (Lum.)

Tästä keskustelusta nähdään, että nimessä *Lumikki* on selviä ja ilmeisiä deskriptiivisiä elementtejä, mutta toisaalta nimi on metafora viattomuudelle. Kuitenkaan toisin kuin englannin *Snow White* tai alkuperäinen saksan *Schneewittchen*, nimitystä *valkoinen* ei ole sanan ilmiössä deskriptiivisenä merkitysijänä. Muita lumeen liittyviä ominaisuuksia ovat myös kylmyys ja sään lämpötilan mukaan pehmeys, jotka eivät liity viattomuuteen. Kategorisoiva nimenelementti toisaalta osoittaa diminutiivisuuden, joka vahvistetaan

Taikapeilin sanalla 'neito'. On syytä nostaa esiin, että *Lumikki*-nimen (*i*)*kki*-johdin on selvä indikaattori siitä, minkälainen naispuolinen tarkoite hahmo on, sillä muu feminiinistävä johdin ei aina kuulu samaan NAISPUOLINEN-kategoriaan: toisin sanoen (*i*)*kki*-johtimen diminutiivisuus viitanee vähän nuorempaan tyttöön, kun taas esimerkiksi *tAr*-johdin viitanee synkronisesti joko hiukan vanhempaan naiseen, jolla on joko sosiaalista tai yliluonnollista valtaa (vrt. Paikkala 2004). Lumikin nimi ei siis olisi ”*Lumetar*”, koska tämäntyyppinen olento viitanee jumalattaren tai naishengen käsitteeseen (vrt. luonnon jumalatar *Ilmatar* ← *ilma*). Siinä tapauksessa, kun hahmonnimen deskriptiivisyys on puoliopaakki, osittain suora ja osittain epäsuora, merkityssuhde ei välttämättä ole metaforinen tai metonyyminen. Jos leksikaalistetaan johdosainekset nimeksi ”*Pikku Lumineito*”, päteekö merkitys ’pikku neito, jolla on lumivalkoinen iho’? Olisiko metafora NAISPUOLINEN OLENTO ON AINE väärä käsite nimen merkityssuhteelle? Metafora NEITSYYS ON VALKOINEN on selvästi nimen pohjana, mutta epäsuora valkoiseen liittyminen tekee sen vaikeammaksi luokitella suoraan metaforaksi, joten tässä tapauksessa voidaan nimen merkityssuhde luokitella symboliseksi.

Hahmonnimi *Tuhkimo* on samalla tavoin ongelmallinen merkityssuhteen kannalta ja nimi on kai ehkä jopa nimeä *Lumikki* ongelmallisempi, sillä kategorisoiva nimenelementti ei välttämättä merkitse suoraan nimen feminiiniyttä kuten (*i*)*kki*-johdin. Kenties paikallista merkitsevä *mO*-johdin herättää merkityksen ’joku tuhkan luona’, jos hahmo siivoojana on esimerkiksi aina keittiössä, jossa on takka ja tuhkat. Kenties ”*Tuhkantyttö*” voi kuvata tyttöä orjana mutta *tuhka* ei varsinaisesti kuvaile paikkaa tai ulkonäköä, vaan herättää mielikuvan, jossa tyttö assosioituu tuhkaan. Metafora TUHKA ON ORJA ei välttämättä ole kulttuurisesti ja sosiaalisesti yhtä pätevä kuin muut orjuuteen liittyvät käsitteet (esim. *the White Man*; myös orjuteen liittyvä metafora IMMIGRANTS ARE ANIMALS, Santa Ana 1999: 202). Näistä syistä pidän nimen *Tuhkimo* epäsuoraa merkitystä symbolisena samalla tavalla kuin *Lumikki*-nimen merkitystä.

5.2.3. Hahmonnimien muut merkityssuhteet

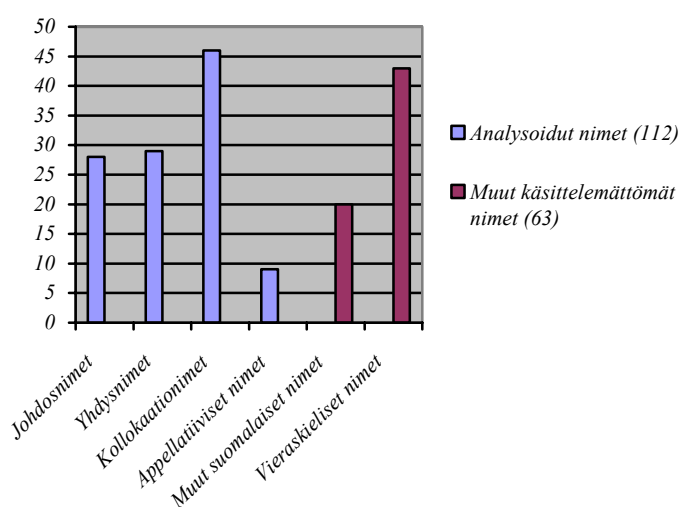
Vain yhdellä analysoimistani hahmonnimistä on muu kuin suora tai epäsuora merkityssuhde. Hahmonnimen *Hennikki* merkityssuhdetta voidaan pitää pakattuna siinä

mielessä, että sikahahmon nimi on todennäköisemmin suomalaistettu versio englannin kielen alkuperäisestä hahmonnimestä *Hen Wen*, jonka taustalla on luultavasti englannin appellatiivi *hen* 'kana, naaras[lintu]' (SES s.v. *hen*), jossa on äännesymbolismi riimissä. Sanan *hen* käytössä englanniksi on sama metaforinen suhde kuin *tipu* siinä mielessä, että molempia 'lintua' tarkoittavia sanoja voidaan käyttää viitattaessa naispuoliseen olentoon. Alkuperäisessä hamonnimessä *Hen Wen* siis on ilmeisesti syvempi metaforinen suhde naarassialle. Jos näin on nimeämisen peruste suomeksi, komponentilla **henn* ei ole pätevää yhteyttä suomen kielen yleissanastoon ja hahmonnimen merkityssuhde on sitten pakattu. Kuitenkin voi olla, että suomalainen naistennimi *Henna* tai *Henni* (ks. Vilkuna [1976] 2005: 95) on suomentajan mielestä ollut hyvä ratkaisu nimen pohjana. Nimessä on joka tapauksessa tunnistettava suomalainen morfologinen derivoiva aines *(i)kki*-johdin, jolla on ilmeinen side lehmännimistöön (lehmännimistöä ks. Vatanen 1997). Tästä kategorisoivasta nimenelementistä tiedetään, että olento on naispuolinen ja sen nimi rinnastuu eläimennimiin, tarkemmin lehmännimiin.

6. LOPUKSI

6.1. Tutkimuksen kokoava tarkastelu

Tämän pro gradu -tutkielmani pyrkimys oli tutkia pitkien Disney-piirroselokuvien fiktiivisten hahmojen nimien rakennetta ja niiden merkitystä niissä esiintyvien sanamuodostustapojen avulla. Koska fiktiivisten hahmojen nimenanto mediassa on luonteeltaan erilaista kuin nimeäminen tosimaailmassa, niiden nimissä esiintyy erilaisia piirteitä kuin varsinaisten ihmisten nimissä: johdos-, yhdys- ja kollokaationimet ovat yleisimpiä muodostustapoja ja nimiin heijastuu hahmojen ominaispiirteitä, jotka kertovat muun muassa hahmojen luonteista, käyttäytymistavoista ja olotilasta. Lisäksi hahmonnimet voivat johdinten ja appellatiivien avulla paljastaa hahmojen sukupuolen. Esitin johdinten ja niiden aineiden kehityksen sekä johdinten semanttisen käytön kehityksen diakronisesta näkökulmasta. Sovelsin tässä työssä nimistöntutkimuksessa melko nuorta tutkimusmenetelmää – kognitiivista lähestymistapaa onomastiikkaan – löytääkseni hahmonnimien merkityssuhteet tarkastelemalla niiden prototyypisiä ja kategorisia sekä metaforisia ja metonymisia piirteitä. Käytin esittämässäni hahmonnimien analyysissa nykyisessä yritysnimistön tutkimuksessa kehitettyä funktionaalisen-semanttista luokittelumallia.

KUVIO 5. Aineiston hahmonnimien distributio

Kuviosta 5 voidaan nähdä, että aineistonani olleissa elokuvissa on kaikkiaan 175 nimeä.

Kuviossa näkyvät hahmonnimet, joita analysoin tutkimuksessani: 112 hahmonnimessä esiintyy johdosnimiä (28 nimeä), yhdysnimiä (29 nimeä), kollokaationimiä (46 nimeä) ja appellatiivisia nimiä (9 nimeä). Loput elokuvissa esiintyvät hahmonnimet, joita en analysoinut tutkielmaani varten, ovat joko vieraskielisiä nimiä (43 nimeä), tavanomaisia suomalaisia henkilönnimiä (11 nimeä) tai äännesymboliikkaan perustuvia suomalaisia nimiä eli mukakielisiä nimiä (9 nimeä).

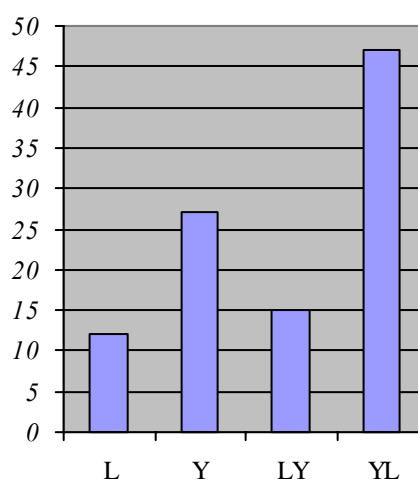
Tässä hahmonnimistön tutkimuksessa näytin, että analysoimani nimityypit kuuluvat eri kategorioihin nimen sosiaalisesta ja semanttisesta funktiosta riippuen. Nämä nimikategoriat perustuvat sekä appellatiivien merkityksiin että diskurssi- ja keskusteluanalyysin tarkasteluun. Hahmonnimi voi funktiostaan riippuen kuulua seuraaviin kategorioihin: varsinainen nimi, titteli ja ammattia ilmaiseva nimi, sukulaisuutta ilmaiseva nimi, lempi- ja kutsumanimi tai köllinimi. Hahmonnimi voi myös häilyä nimityyppien välillä, mikä voi vaikeuttaa luokittelua. Esimerkiksi kollokaatiohahmonnimi *Hassu Hatuntekijä* voi kuulua ammattia ilmaisevien nimien piiriin, mutta erikoispiirre, joka esiintyy nimen yksilöivässä nimenosassa, osoittaa sen, että se on niin ikään hahmon varsinainen nimi. Hahmonnimi *Ajuri*, joka koostuu vain luokittelevasta nimenosasta, on selkeä ammattia ilmaiseva nimi, samoin kuin *Kuningatar* on selvä titteli. Hahmonnimessä *Herttakuningas* näkyy sama ongelma kuin nimessä *Hassu Hatuntekijä* siinä mielessä, että yksilöivä nimenosa *Hertta* on nimenkantajan erikoistanut ominaispiirre ja nimeä voidaan pitää sekä tittelinä että varsinaisena nimenä. *Kuningas Stefanus* on puolestaan selvä titteli, jonka yksilöivä nimenosa *Stefanus* on selvästi hahmon varsinainen nimi. Näiden nimityyppien appellatiivisuuksien nojalla hahmonnimien kategoriaan kuuluvat kategoriat TITTELI (esim. *Haltijatar Ilomieli*), AMMATTI (esim. *Metsästäjä*) ja SUKULAISUUS (esim. *Äiti Osteri*). Johdinten perusteella marginaaliset kategoriat ovat AMMATTI (esim. tekijännimen johdin nimessä *Ajuri*) ja LEMPINIMI (esim. affektiivinen johdin nimessä *Tipunen*): tekijännimi ei kuitenkaan aina ilmaise ammattia, kuten nimessä *Veijarikissa* ja affektiiviset johdokset ovat leksikaalistuneita sanakirja-artikkeleita, kuten *Jänö*. Ilman kontekstia, tietoa tilanteesta ja selvää sanakirjamerkitystä kategoria KÖLLI on vaikeaa luokitella derivoivuuden ja appellatiivisuuden perusteella.

Kognitiivis-funktionaalista näkökulmasta johdosnimen morfologisia nimielementtejä on kaksi: kategorisoiva nimenelementti ja vastaavasti kategorisoitu nimenelementti. Esitin, että hahmonnimistön kategorisoiva nimenelementti tässä työssä ilmaisee feminiinisyyttä, affektiivisuutta, diminutiivisuutta, possessiivi-adjektiivisuutta tai tekoa. Diakronisen tarkastelun näkökulmasta useimpien hahmonnimissä esiintyvien johtimien aineksilla on ilmaistu esimerkiksi diminutiivisuutta vokaalien foneettisessa kehityksessä. Yleinen diminutiivinen *i*-aines on esimerkiksi vaikuttanut äännemuutoksiin, kuten muutokseen diftongistumisesta labiaalistumiseen (esim. $-A \rightarrow -Ai \rightarrow -Oi \rightarrow -O$). Niissä tapauksissa, jossa *i* on säilynyt muuttumatta, johdin ilmaisee yleensä feminiinisyyttä (esim. *Hennikki*). On arveltu myös, että *nen*-päätteen rakenteessa on vanha säilynyt diminutiivinen aines: on tärkeää nostaa esiin, että selvät diakronisesti diminutiiviset johtimet esiintyvät naishahmojen nimissä. Tällä lailla voidaan sanoa, että naishahmojen nimet on prototyypillisesti merkitty feminiineinä niiden diakronisesti diminutiivisella kategorisoivalla nimenelementillä. Labiaalistuneissa tilanteissa kadonnut diminutiivinen *i*-aines diakronisesti yleensä ilmaisee affektiivisuutta (esim. *Jänö*, *Poitsu*).

Totesin, että kategorisoitu nimenelementti on johdosnimen kantasana, joka ilmaisee hahmon lajia tai hahmon erikoistunutta ominaisuutta. Molempien nimenelementtien välistä suhdetta tarkasteltaessa on tärkeä huomata, että kantasana ilmaisee hahmon piirteen joko neutraalia tai abstraktia jatkumoa hahmonnimen kategorisoinnissa: toisin sanoen kantasanan tietyt semanttiset piirteet ilmaisevat ymmärrettyä appellatiivista tai yksilöivää perustetta, jonka johdin lopulta kategorisoi muodostaen nimestä kokonaisen kielellisen yksikön.

Funktionaalisen semanttisen luokittelumallin avulla osoitin, että hahmonnimissä esiintyy joko luokitteleva nimenosa tai yksilöivä nimenosa tai molemmat. Luokitteleva nimenosa on se, joka kertoo siitä, mitä hahmo appellatiivisesti on lajiltaan. Yksilöivä nimenosa ilmaisee hahmon ominaispiirteitä ja määrittää luokittelevaa nimenosaa. Johdosnimi voi olla leksikaalistuneena nimityksenä (esim. *Kuningatar*) hahmonnimen ainoa luokitteleva nimenosa tai kokonaisuudessaan yksilöivä nimenosa (esim. *Pahatar*). Yhdys- ja kollokaationimet toimivat samoin mutta toisin kuin johdosnimissä, hahmonnimissä esiintyviä yhdyssanoja ja kollokaatioita ei pidetä nimielementteinä vaan nimenosina.

Yhdysnimien ainekset voivat kuitenkin olla yhdysosia (edusosa tai määräiteosa) pikemmin kuin nimenosia silloin, kun on kyse leksikaalistuneista sanoista: propristunut hahmonnimi *Äitipuoli* on leksikaalinen nimitys, jonka määräiteosa *äiti* erottelee esimerkiksi nimityksestä *isäpuoli*, kun taas ei-leksikaalistuneen hahmonnimen *Suurherttua* yksilöivä nimenosa *suur(i)* erottelee esimerkiksi nimestä ”*Pienherttua*”. Kollokaationimien ainekset ovat selkeitä nimenosia. Hahmonnimet, joissa on selvä ominaisuutta ilmaiseva adjektiivi tai individualisoiva henkilönnimi ja selvä luokittelua ilmaiseva appellatiivi, ovat nimenosiensa puolesta helpompia ratkaista (esim. *Sininen Haltijatar*, *Pekka Kani*), kun taas appositionrakenteelliset appellatiivi–appellatiivi-yhdistelmät (esim. *Pupu-äiti*) ovat hieman ongelmallisempia. Tässä tapauksessa on syytä seurata muita hahmonnimien malleja, jolloin nimen *Pupu-äiti* yksilöivä nimenosa on *Pupu* (vaikka animaalisuudeltaan se on pupu) ja se eroaa hahmonnimestä *Hiiri-äiti*, jonka yksilöivä nimenosa on *Hiiri*: luokittelevuudeltaan molempia hahmoja voidaan pitää äiteinä.

KUVIO 6. Hahmonnimien nimenosien järjestys

Hahmonnimessä voi esiintyä vain yksi nimenosa (luokitteleva tai yksilöivä nimenosa) tai kaksi nimenosaa yhdessä. Nimenosien järjestelmä on melko vapaa, mutta se riippuu nimenosien appellatiivisuudesta. Hahmonnimistössä on neljä järjestelmätyyppiä: L, LY, Y ja YL (ks. kuvio 6). Yleisin rakenne on kaksiosainen YL (esim. *Ville Lisko*) ja toiseksi yleisin rakenne on yksiosainen Y (esim. *Lystikäs*, *Tiikerililja*). Kolmantena on LY-järjestys (esim. *Kapteeni Koukku*) ja viimeinen on L (esim. *Lilja*, *Ovinuppi*), joita on

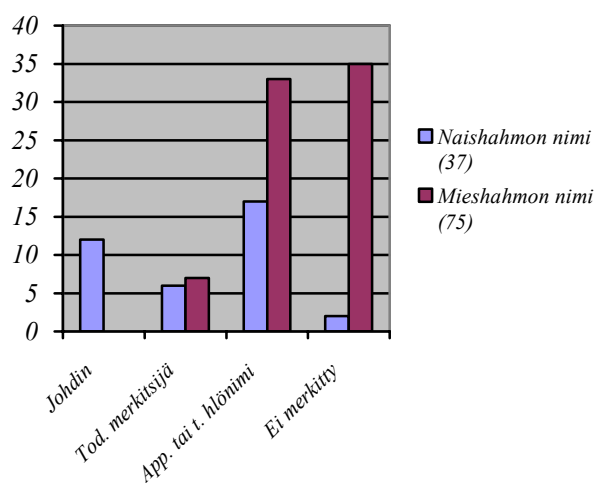
aineistossa lähes yhtä paljon kuin LY-järjestyksellä muodostettuja nimiä.

Hahmonnimien merkitys on ratkaistavissa kognitiivisen tutkimuksen metodeilla, mukaan lukien kategoriointi ja prototyypisyys sekä käsitteet metafora ja metonymia. Tämän työn tulokset osoittavat, miten hahmonnimiä kategorisoidaan niiden sukupuolen perusteella. Tällä tarkoitetaan, että nimissä esiintyy useimmiten tunnusmerkkisyydeltään naispuolisia tai miespuolisia osoittimia. Naishahmojen nimistä on 12 feminiinijohdosnimiä, 17 nimessä on selviä transparentteja +NAISPUOLINEN-appellatiiveja ja kuudessa on todennäköisiä +NAISPUOLINEN-piirteitä (16 %, ks. kuvio 7). Tulokseni osoittavat myös, että johdinten NAISPUOLINEN-kategoriassa on eri naispuolisuusasteita. Merkityksen kannalta *tAr*-loppuiset johdosnimet osoittavat hahmon synkronisesti sivistyneisyyden, kun taas *(i)kki*-loppuiset johdosnimet osoittavat diakronisesti nuoruuden ja viattomuuden. Myös *nen*-loppuiset naishahmojen johdosnimet osoittavat diminutiivisuutta niiden todennäköisessä feminiinistävässä nimenelementissään. Vain kahdessa naishahmon nimessä (*Pupu-vauva* ja *Tuhkimo*) ei ole selkeitä transparentteja feminiinejä piirteitä.

Mieshahmojen nimistä 33 on selkeästi merkitty appellatiiveilla ja seitsemässä on todennäköisiä +MIESPUOLINEN-piirteitä (viisi johdosnimeä, kaksi appellatiivista nimeä, 9 % ks. kuvio 7). Loppujen mieshahmojen nimissä ei ole johtimella tai appellatiivilla aikaansaatuja maskuliinisia tunnusmerkkejä. Tällä tarkoitetaan, että naishahmon nimi on todennäköisemmin sekä morfologisesti että semanttisesti merkitty kuin mieshahmon nimi. On myös mielenkiintoista, että DESKRIPTIIVINEN-kategoriaan kuuluvat *(eli)As* tai *(i)kAs* -johtimet esiintyvät kaikki mieshahmojen nimissä, mitä voitaneen pitää rinnakkaisena suhteessa *Us*-loppuisiin nimiin (vrt. *Elias*, *Matias*): latinaan perustuvat nimet, joissa on *Us*-päätteitä, ovat miestennimiä, siis *s*-aines sattaa olla maskuliini indikaattori niin kuin *O*.

Kuviossa 7 osoitetaan feminiinisiksi ja maskuliinisiksi merkityt nimet. Vertailussa ovat mukana ne nimet, jotka eivät ole sukupuolisesti merkittyjä. Kuvion appellatiiveihin eivät kuuluvat leksikaalistuneet johdokset (esim. *Herttuatar* kuuluu palstaan ”Johdin” ja *Marion-neito* kuuluu palstaan ”Appellatiivit tai tavanomaiset henkilönnimet”). Tulokset

osoittavat sen, että 78 % naispuolisten hahmojen suomalaisista hahmonnimistä on merkitty feminiinistävällä merkitsijällä, joko johtimella (32 %) tai appelliivilla tai tavanomaisella henkilönnimellä (46 %). Miespuolisten hahmojen nimistä puolestaan 46 % on merkitsemättömiä ja 44 % on merkitty appelliivilla. Naispuolisten hahmojen nimistä puolestaan 5 % on merkitsemättömiä.

KUVIO 7. Nais- ja miespuolisten hahmonnimien sukupuolen osoittimet

Tod. merkitsijä = Todennäköinen merkitsijä

App. tai t. hlönimet = Appelliivit tai tavanomaiset henkilönnimet

Esitin tämän työn analysoimieni hahmonnimien merkityssuhteen kognitiivisiin alueisiin olevan joko suora tai epäsuora. Osoitin lisäksi, että vaikka merkityssuhde olisi suora tai epäsuora, siitä voidaan myös paljastaa muita suoria tai epäsuoria piirteitä. Fiktiivisten hahmojen nimien merkityssuhde on yleensä suora, kun nimi esiintyy luokittelevana nimenosana tai affektiivisesti yksilöivänä nimenosana ja viittaa tarkoitteeseen kertoen, mitä hahmo on tyypiltään (esim. *Mäyris*) tai lajiltaan (esim. *Kaalimato*). Merkityssuhde on myös suora, kun yksilöivä nimenosa itsessään viittaa suoraan hahmon ominaispiirteisiin: yleensä kyseessä on johdosnimi (esim. *Unelias*). Lisäksi hahmonnimen merkityssuhde on suora, kun nimessä esiintyvät yksilöivä nimenosa adjektiivina ja luokitteleva nimenosa (esim. *Hassu Jänis*) tai appositionrakenteellisesti yksilöivä nimenosa henkilönnimenä ja luokitteleva nimenosa (esim. *Pekka Kani*).

Käsitin tämän työn hahmonnimien epäsuorat merkityssuhteet metaforisina tai

metonyymisina niminä. Esitin, että analysoimissani hahmonnimissä esiintyvät päämetaforat ovat perustuneet yhden eliöryhmän olemuksen siirtämiseen toiselle: kutsuin näitä biomorfisiksi metaforiksi. Yleisin on antropomorfinen metafora ELÄIN ON IHMINEN, jossa hahmonnimien tarkoitteet ovat eläimiä, joiden nimi viittaa inhimillisiin luonteisiin (esim. *Poitsu*, jonka tarkoite on koiraskoira). Toinen on zoomorfinen metafora IHMINEN ON ELÄIN, jossa eläimen piirteet annetaan ihmiselle (esim. *Lentävä Lokki*, joka on Peter Paniin viittaava kutsumanimi), ja kolmas on fytoomorfinen metafora IHMINEN ON KASVI (tarkemmin tässä tutkimuksessa NAISPUOLINEN OLENTO ON KUKKA), jossa kasvien ominaispiirteet annetaan ihmiselle (esim. *Ruusunen*, jonka tarkoite on ihmisprinsessa). Muut ontologisesti metaforiset hahmonnimet osoittivat myös suoria piirteitä, kuten *Hottikatti*, jonka nimenkantaja on lajiltaan kissa mutta ei luonteeltaan lämpötilaisesti kuuma. Vain yksi korpuksessani esiintyvä metaforinen hahmonnimi, *Lampun Sydän*, jäi selvittämättä

Muihin epäsuoriin merkityssuhteisiin sisältyvät metonyymit RUUMINOSA EDUSTAA OLENTOA bahuviinihinimissä (esim. *Nuhanenä*) ja kollokaationimissä (esim. *Kapteeni Koukku*) ja ÄÄNI EDUSTAA OLENTOA (esim. *Helinä-Keiju*), joiden tausta perustuu OSA-KOKONAISUUS-skemaan. Esitin lisäksi symbolisten hahmonnimien kuuluvan metonyymien alaryhmään: vaikka nimiin *Lumikki* ja *Tuhkimo* sisältyy deskriptiivisiä elementtejä, osoitin, että niiden epäsuorat deskriptiiviset piirteet eivät ole riittävän ontologisia metaforina eivätkä riittävän edustavia osana jotakin suoraa metonyymista skeemaa. Toisin sanoen aineina lumi ja tuhka ovat epäsuoran deskriptiivisiä, mutta ne symbolisoivat nimien tarkoitteita pikemmin kuin viittaavat tai edustavat epäsuorasti. Lopulta esitin yhden pakatun merkityssuhteen *Hennikki*, jonka kantasana saattaa olla joko tavanomaiseen suomalaiseen naistennimeen perustuva tai se on suomennos, jolla ei ole mitään suoraa yhteyttä suomen yleiskielen sanastoon. Sen kategorisoiva nimelementti herättää kuitenkin suoran mielikuvan nimen tarkoitteen naispuolisuudesta ja animaalisuudesta.

6.2. Hahmonnimet sosiaalisessa kontekstissa

Hahmonnimen asema sosiaalisessa kontekstissa heijastuu mediakulttuurimme ja siihen,

miten me suhtaudumme siihen. Median tunnetut hahmot tulevat vakiintuneiksi osiksi elämäämme niin, että joskus käytämme niitä leksikaalisesti viittauksina vuorovaikutuksessamme. Kuten Van Langendonckin (1997) malli ehdottaa, nimi voi siirtyä puhtaasti onomastikonin propristuneesta asemasta metaforiseksi tai metonymiseski osaksi leksikkoa. Tämä tapahtuma riippuu nimen sosiaalisesta yhteydestä ja siitä, miten nimen käyttö sopeutuu kieliympäristöön. Tässä mielessä hahmonnimen käyttö sen median kontekstissa ja tarkemmin nimenkantajaan heijastuvat piirteet voivat siirtyä kielellisenä yksikkönä myös laajempaan kontekstiin. Hahmonnimillä on siis tapana sopeutua leksikaaliseen ajatusprosessiin kielenkäytön metaforina. Sanakirjoissa esimerkiksi *Tuhkimo* on leksikaalistunut määritelmään ’halpana ja rumana pidetty tyttö (tai poika), joka osoittautuikin kauniiksi ja hyväksi, tuhkimus’ ja esimerkiksi lauseella ”Minä olen aina ollut tämän talon Tuhkimo [Kun muilla on vapaat illat] minun on ruvettava pesemään ja silittämään ja ompelemaan ja parsimaan” (NS s.v. *Tuhkimo*). Myös englannin kielen sanakirjassa on määritelmä ’any girl whose beauty or merit becomes known only after a period of neglect’ (WCD s.v. *Cinderella*). Nimi *Tuhkimo* on näin ollen tullut metaforisesti käytetyksi lekseemiksi, jonka merkitys perustuu sen erikoistuneisiin symbolisiin piirteisiin.

On myös olemassa tapauksia, joissa hahmonnimi siirtyy sen alkuperäisestä kontekstista myös yleishenkilönnimen käyttöön, kuten Kalevalan hahmoihin perustavat tavanomaiset nimet (mm. *Kyllikki*, *Ilmari*, *Väinö*, ks. Vilkuna [1976] 2005), joiden ominaispiirteet perustuvat niiden kantasanaan. Hahmonnimi ja sen merkityssuhteen herättämä mielikuva voivat tällöin aiheuttaa sosiaaliseen tarpeen konventionaalistua. Esimerkiksi nimi *Lumikki* on vakiintunut suomalaiseen onomastikoniin tavanomaisena naisennimenä. 1900-luvulla 210:llä naisella on etunimenään *Lumikki*, vaikka sitä pidetäänkin 2000-luvun alussa harvinaisena tyttöjen omakielisenä nimenä: vuosina 2000–2005 nähtiin myös nimien *Lumi* ja *Lumia* käytön kasvu (Kiviniemi 2006: 343, 281; Saarikalle–Suomalainen 2007: 225).

Nykyään mediahahmojen luonteet vaikuttavat yhä enemmän siihen, miten me käytämme hahmonnimiä jokapäiväisessä puheessa. Jopa ulkomaalaisiin medioihin perustuvat vieraskieliset hahmonnimet ovat sopeutuneet suomalaiseen mediaan ja vaikuttaneet

leksikaaliseen käyttöön. Jos joku esimerkiksi käyttäisi lauseetta *Hän on niin Samantha*, me ymmärtäisimme ja tietäisimme heti, että tämän työn kirjoitushetkellä lauseen *Samantha*-nimi viittaa *Sinkkuelämää*-sarjan hahmoon Samantha Jones, jolla on tiettyjä luonteenominaisuuksia. Tällä lailla, vaikka kyseessä ei ole leksikaalistunut sanakirja-artikkeli kuten sanasta *Tuhkimo*, nimi *Samantha* tarkoittaa 'naista (voi olla ehkä mieheenkin viittaava), joka on seksuaalisesti aktiivinen, avoin ja seikkailunhaluinen'.

Käsitykseni mukaan median nykyisten henkilönnimien käyttö on sulautunut ajatukseen, että ne voivat olla tavallaan sekä hahmonnimiä että jonkinlaisia yritysnimiä. Esimerkiksi Nelosen naiskoomikko ja juontaja Krisse Salmisen varsinainen nimi on tietenkin *Krisse Salminen* (s. nimellä *Heidi Kristiina Salminen*, Wikipedia.fi 24.10.2007), mutta televisiokasvona hän on tunnettu etunimellään *Krisse*. Salmisen persoona esiintyy sekä itsenään että hahmona nimellä *Krisse* ja lisäksi kulttuurisesti televisioroolin takia merkityksessä 'blondi (naiskoomikko Nelosella)': nimeä voitaisiin käyttää metaforisesti lauseessa *Älä ole niin Krisse!* merkityksessä 'älä käyttäydy niin typerästi' (sanalla *blondi* on oma kuvaannollinen tausta). Viihdealan osana *Krisse*-nimeä voidaan siis pitää sekä Nelosen lähettämänä tuotemerkkinä että televisiossa esiintyvänä hahmonnimenä: hänen nimellään on siis erityinen houkutteleva tehtävä – se, että yleisö haluaa katsoa Krisse Salmista. Tällöin mediassa esiintyviä nimiä voisi tutkia tulevassa tutkimuksessa sekä hahmonnimien että yritysnimien välisten merkitysten ja niiden funktioiden näkökulmasta. Kontekstista sekä kulttuurisesta ja sosiaalisesta funktiosta riippuen nimen tarkoitus siis voi tuoda kielen osaajalle pelkkää identifiointia syvemmän merkityksen.

LÄHDELUETTELO

AINESLÄHTEET

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1937: *Lumikki ja seitsemän kääpiötä* (VHS). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1940: *Pinocchio* (VHS). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1942: *Bambi* (2-levyinen juhlaulkaisu DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1950: *Tuhkimo* (juhlaulkaisu DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1951: *Liisa Ihmemaassa* (erikoisjulkaisu DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1953: *Peter Pan* (2-levyinen juhlaulkaisu DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1955: *Kaunotar ja Kulkuri* (juhlaulkaisu DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1959: *Prinsessa Ruusunen* (DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1970: *Aristokatit* (DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1973: *Robin Hood* (DVD). Buena Vista Home Entertainment.

WALT DISNEY PRODUCTIONS 1985: *Hiidenpata* (DVD). Buena Vista Home Entertainment.

KIRJALLISUUTTA

AALTOLA, ELISA 2006: *Animal individuality: cultural and moral categorisations*.

Reports from the Department of Philosophy University of Turku: Turku.

ALFORD, RICHARD D. 1988: *Naming and identity: a cross-cultural study of personal naming practices*. Hraf Pess: New Haven, Connecticut.

ANDERSSON, THORSTEN 1997: Name-formation – and other word-formation. –

Pitkänen, Ritva Liisa – Mallat, Kaija (toim.): *You name it: Perspectives on onomastic research*, s. 47–53. SKS: Helsinki.

- ANDREW, DUDLEY 1984 : *Concepts in film theory*. Oxford University Press: New York.
- BACH, ADOLF 1952: *Deutsche Namenkunde*. 3 Bde. 2. stark erw. Aufl. Heidelberg.
- BERLIN, BRENT – KAY, PAUL 1969: *Basic color terms: their universality and evolution*.
University of California Press: Berkeley.
- BETRILLS, YVONNE 2003: *Beyond identification: proper names in children's literature*.
Åbo Akademi University Press: Åbo.
- BLOMQVIST, MARIANNE 1993: *Personnamnsboken*. Loimaa: Finnlectura Ab.
- CASSIDY, K. W. – KELLY, M. H. – SHARONI, L. J. 1999: Inferring gender from name
phonology. *Journal of Experimental Psychology: General*. 128(3), 362-381.
- COATES, RICHARD 2000: *Names in Shakespeare online. a bibliography of proper names
in Shakespeare to 2005*. Viitattu 20.10.2007. Saatavissa:
www.informatics.sussex.ac.uk/users/schoi/Shakespeare/about.php.
- CROFT, WILLIAM – CRUSE, D. ALAN 2004: *Cognitive linguistics*. Cambridge University
Press: Cambridge.
- DUNN, ANDREA 2001: *African American names and naming: the social real and fiction*.
Viitattu 23.7.2007. Saatavissa:
www.cl.uh.edu/itc/course/LITR/5731/rp1ad.htm.
- FORSMAN, A.V. 1891: *Tutkimuksia Suomenkansan persoonallisen nimistön alalla I.
Pakanuudenaikainen nimistö*. Yliopistollinen väitöskirja: Helsinki.
- FROMKIN, VICTORIA – RODMAN, ROBERT 1998: *An introduction to language*. Harcourt
Brace College Publishers: Fort Worth, Texas.
- GARDINER, ALAN 1940: *The theory of proper names: a controversial essay*. Oxford
University Press: London.
- GEBHARD, HANNES 1889: *Savolinnan läänin oloista vyouteen 1571*. SKS: Helsinki.
- HAKULINEN, AULI 1997: Vuorovaikutelijäsenyys. – Tainio, Liisa (toim.):
Keskusteluanalyysin perusteet, s. 32–55. Vastapaino: Tampere.
- HAKULINEN, LAURI 2000 [1978]: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5., muuttamaton
painos. HYSKL.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat: suomalaista etymologiaa*. SKS: Helsinki.
——— 2004: *Linnun nimi*. Kustannusosakeyhtiö Teos: Helsinki
- HYSKL = *Helsingin yliopiston suomen kielen laitos*.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITA
– KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITA – ALHO, IRJA 2004. *Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950*. SKS: Helsinki.

- ITKONEN, TERHO 1982: *Kieliopas*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- JONES, PRUDENCE – PENNICK, NIGEL 1995: *A history of pagan Europe*. Routledge: London.
- JÄPPINEN, ULLA 1999: *Kielen ja ajatusten kliseet: värien nimitysten käyttö eräissä suomenkielisissä idealistissävyisissä teksteissä*. Åbo Akademis förlag: Åbo.
- KAIMIO, MAARIT 1999: Eurolatinaa Maritalandissa. – Paikkala, Sirkka – Pitkänen, Ritva Liisa – Slotte, Peter (toim.): *Yhteinen nimiympäristömme*, s. 88–95. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomen Kuntaliito: Helsinki.
- KANGASMAA-MINN EEVA 1992: Pienimuotoinen kieliperimämme. – *SJ* 34. s. 21–31.
- KARLSSON, FRED 1982: *Suomen kielen ääne- ja muotorakenne*. WSOY: Juva.
- KARPPINEN, HANNA 2003: *Harry Potter -kirjojen suomennoksissa käytetyt uudissanat*. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- KER GAWLER, J. B. 1809: *Botanical Magazine* 31: fig. 1237.
- KIVINIEMI, EERO 1977: *Väärät vedet: tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. SKS: Helsinki.
- 1990: *Perustietoa paikannimistä*. SKS: Helsinki.
- 2006: *Suomalaisten etunimet*. SKS: Helsinki.
- KIVINIEMI, EERO – PITKÄNEN, RITVA LIISA – ZILLIACUS, KURT 1974: *Nimistön-tutkimuksen terminologia - Terminologin inom namnforskningen*. Castrenianumin toimitteita 8. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1992: *Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja: Turku.
- LAAKSO, JOHANNA 2005: Johdon ja taivutuksen diakronisista suhteista. – Vaattovaara, Johanna – Suutari, Toni – Lappalainen, Hanna – Grünthal, Riho (toim.): *Kieli 16: muuttuva muoto - kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuospäivän kunniaksi*, s. 93 – 107. HYSKL: Helsinki.
- LAI, AMY 2007: Two Translations of the Chinese Cinderella story. – *Perspectives studies in translatology*. Vol. 15 (1). s. 1–8.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press: Chicago.
- LAKOFF, GEORGE 1986: *Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind*. The University of Chicago Press: Chicago.
- LANGACKER, RONALD W. 1983: *Foundations of cognitive grammar*. University of

California: San Diego.

- LEINO, PENTTI 1993: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1: polysemia – kielen moniselitteisyys*. HYSKL: Helsinki.
- LYONS, JOHN 1977a: *Semantics 1*. Cambridge University Press: Cambridge.
- 1977b: *Semantics 2*. Cambridge University Press: Cambridge.
- MALMIVAARA, TERHI 2004: Luupää, puupää, puusilmä. Näkymiä sananmuodostuksen analogisuuteen ja bahuvriihihydyssanojen olemukseen. – *Vir.* 3/2004. s. 347–363.
- MENTULA, MIKKO 2006: *Klonkku, Reppuli ja Hallavaharja. Fiktiivisten erisnimien muodostus, merkitykset ja funktiot J. R. R. Tolkienin teoksessa Taru sormusten herrasta*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Nimistön- ja sanastontutkimuksen rajamaastossa: slangi, puhekieli ja murre epävirallisissa paikannimissä. – Ainiala, Terhi (toim.): *Kaupungin nimet: kymmenen kirjoitusta kaupunkinimistöä*, s. 26–55. SKS: Helsinki.
- MIKKONEN, PIRJO 2005: Etunimet, ikkuna kansakunnan historiaan. – Vikuna, Kusta: *Etunimet*, s. 17–22. Neljäs, uudistettu laitos (toim. Pirjo Mikkonen). Otava: Keuruu.
- NEISSER, ULRIC 1976: *Cognition and realty: principles and implications of cognitive psychology*. W.H. Freeman and Company: San Francisco.
- NES = *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. HÄKKINEN, KAISA 2004. WSOY: Helsinki.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. 2000 15. painos. WSOY.
- NS4 = *Nykysuomen sanakirja 4: vierasperäiset sanat*.
- NICOLAISEN, W.F.H. 1984: Names and narratives. – *Journal of American Folklore*. Vol. 97 No. 385. s. 259–272.
- NISSILÄ, VILJO 1962: *Suomalaista nimistöntutkimusta*. SKS: Helsinki.
- NÄRHI, EEVA MARIA 1997: *Gadolin, Salin, Tammelin, Wallin*. On the scholarly name type in Finland. – Pitkänen, Ritva Liisa – Mallat, Kaija (toim.): *You name it: Perspectives on onomastic research*, s. 258–267. SKS: Helsinki.
- OITTINEN, RIITTA 1997: *Liisa, Liisa ja Alice: matkakirja*. Tampere University Press: Tampere.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2005: Kaiken takana on merkitys: fennististen johtopinmerkitysnäkemyksiä. – Vaattovaara, Johanna – Suutari, Toni –

- Lappalainen, Hanna – Grünthal, Riho (toim.): *Kieli 16: muuttuva muoto - kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuospäivän kunniaksi*, s. 75–91. HYSKL: Helsinki.
- PAIKKALA, SIRKKA 2004: *Se tavallinen Virtanen: suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 959. SKS: Helsinki.
- PAMP, BEGNT 1994: Övriga namn och andra. Ett förösk till gruppering av egennamn. – *Övriga namn*, s. 49–57.
- PS = *Perussuomen sanakirja*.
- RAEVAARA, LIISA 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Tainio, Liisa (toim.): *Keskusteluanalyysin perusteet*, s. 75–92. Vastapaino: Tampere.
- RÄISÄNEN, ALPO 1983 [1978]: Kantasanan ja johdoken suhteesta. – Haukulinen, Auli – Leino, Pentti (toim.): *1 Nykysuomen rakenne ja kehitys*, s. 112–137. SKS.
- SAARIKALLE, ANNE – SUOMALAINEN, JOHANNA 2007: *Suomalaiset etunimet Aadasta Yrjööän*. Gummerus: Helsinki.
- SANTA ANA, OTTO 1999: 'Like an animal I was treated': anti-immigrant metaphor in US public discourse. – *Discourse & Society* 10(2). s. 191–224.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Vuorovaikutus paperilla. – Tainio, Liisa (toim.): *Keskusteluanalyysin perusteet*, s. 18–31. Vastapaino: Tampere.
- SES = *Suomi-englanti-suomi sanakirja*. 4., päivitetty ja tarkistettu painos. HURME, RAIJA – MALIN, RIITTA-LEENA – PESONEN, MARITTA – SYVÄOJA, OLLI 2002. WSOY: Helsinki.
- SJ = *Sananjalka*.
- SJÖBLOM, PAULA 2004: Kognitiivinen näkökulma proprien semantiikkaan. – *Vir.* 1/2004. s. 80–91.
- 2006: *Toiminimen toimenkuva: suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot*. SKS: Helsinki.
- SJÖGREN, ANDREAS 1828: *Anteck om församlingarne i Kemi Lappmark*. J. Simelii Enka, Helsingfors.
- STEPHENS, JOHN 1999: Analysing texts for children: linguistics and stylistics. – Hunt, Peter (toim.): *Understanding children's literature*, s. 56–68. Routledge: London.
- SKS = *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*.
- SUS = *Suomalais-ugrilaisten Seura*.

- SUST = *Suomalais-ugrialaisten Seuran toimituksia*.
- TAYLOR, JOHN R. 1989: *Linguistic categorization: prototypes in linguistic theory*. Clarendon Press: Oxford.
- UOTILA, T.E. 1942: Itämerensuomalainen *-ri* johdin. – *Vir.* 46 s. 277–284.
- VAHTOLA, JOUKO 2004: Rautakauden mies oli mieluummin Masku kuin Musto. – *Tiede* 8/2004. Viitattu 7.5.2007. Saatavissa: www.aikakaus.fi/al_koulussa/artikkelipankki/nimet.htm.
- VAN DIJK, TEUN A. 1985: Semantic discourse analysis. – Van Dijk, Teun A. (toim.): *Handbook of discourse analysis volume 2. dimensions of discourse*, s. 103–136. Academic Press: London.
- VAN LANGENDONCK 1997: Proper names and their categorical presuppositions. – Pitkänen, Ritva Liisa – Mallat, Kaija (toim.): *You name it: Perspectives on onomastic research*, s. 36–46. SKS: Helsinki.
- VATANEN, OSMO 1997: *Ystävä, Hyvä ja Äpyli - nämäkin lehmännimiä*. Suomen kotieläinjalostusosuuskunta: Helsinki.
- VILKUNA, KUSTAA 2005 [1976]: *Etunimet*. Neljäs, uudistettu laitos (toim. Pirjo Mikkonen). Otava: Keuruu.
- VILKUNA, MARIA 2003: *Suomen lauseopin perusteet*. 1.-2. pianos. Kotimaisten kielten tutkimus keskus: Helsinki.
- Vir.* = *Virittäjä*.
- WCD = *The new international Webster's comprehensive dictionary of the English language: encyclopaedic edition*: 1999. Trident Press International: Naples, Florida.
- WISLOCKI, GEORGE B. 1954: Antlers in female deer, with a report of three cases in *Odocoileus*. – *Journal of Mammalogy*, Vol. 35, No. 4 (Nov., 1954) s. 486–495.
- WSOY = *Werner Söderström Osakeyhtiö*.
- ZILLACUS, KURT 1966: *Ortnamnen I Houtskär. En överskit av namnförrådets sammansättning. Studier i Nordisk Filogi 55*. Svenska Litteratursällskapet i Finland: Helsingfors.

SÄHKÖISET TYÖKALUT

Dictionary.com = Dictionary.com. Sähköinen lähde: www.dictionary.com. Lexico

Publishing Group, LLC.

Google.fi = Google. Sähköinen lähde: www.google.fi.

MOT = MOT-sanakirjasto. Sähköinen lähde: mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe.

Kielikone Oy, Helsinki.

Wikipedia.fi = Wikipedia Vapaa tietosanakirja. Sähköinen lähde: www.wikipedia.fi.

LIITE I**LISTA TUTKIMUKSEN HAHMONNIMISTÄ**

Kaikki tutkimuksessani analysoitavaksi esiintyvät hahmonnimet ovat tässä listassa. Hahmonimien oikealla on elokuva, jossa hahmonnimi esiintyy, lyhenteenä. Myös tässä liitteessä on elokuvien nimet aakkosjärjestyksessä lyhenteineen sulkeissa. Olen merkinnyt eteenkin sen, esiintyikö hahmonnimi elokuvan lopputekstistä vai suomalaisesta tekstityksestä.

Elokuvat lyhenteineen

Aristokatit (Arist.)
 Bambi (Bam.)
 Hiidenpata (Hiid.)
 Kaunotar ja Kulkuri (KK)
 Liisa Ihmemaassa (Liis.)
 Lumikki ja seitsemän kääpiötä (Lum.)
 Peter Pan (PP)
 Pinocchio (Pin.)
 Prinsessa Ruusunen (PR)
 Robin Hood (RH)
 Tuhkimo (Tuh.)

Analysoidut hahmonnimet (112)

Ajuri	Pin.	Jörö	Lum.
Bambin äiti*	Bam.	Kaalimato	Liis.
Bulevardin Kukkanen	KK	Kadoneet Pojat	PP
Haltijatar Fauna	PR	Kakkonen	Liis.
Haltijatar Floora	PR	Kapteeni Koukku	PP
Haltijatar Ilomieli	PR	Kapu	PP
Harpisti Harpo	Hiid.	Kaunotar	KK
Hassu Hatuntekijä †	Liis.	Keijukuningas	Hiid.
Hassu Jänis †	Liis.	Kolmonen	Liis.
Helinä-keiju	PP	Kukka	Bam.
Henikki	Hiid.	Kulkuri	KK
Herra Hoikkasääri**	RH	Kultaseni	KK
Herttakuningas	Liis.	Kuningas Hubertus	PR
Herttakuningatar	Liis.	Kuningas Rikhart	RH
Herttarouva †	Liis.	Kuningas Stefanus	PR
Herttuatar	Arist.	Kuningatar	Lum.
Hiiri-äiti	RH	Lampun sydän	Pin.
Hornansarvi	Hiid.	Lentävä Lokki	PP
Hottikatti	Arist.	Liisan sisko	Liis.
Hullu Hatuntekijä	Liis.	Lilja	Liis.
Hyvät Haltijatarkummit	PR	Lumikki	Lum.
Hyvä Kummitäti	Tuhk.	Lystikäs	Lum.
Isoisä Lahjomaton	KK	Marion-neito	RH
Iso Pällikkö	PP	Metsän Ruhtinas	Bam.
Jalo	KK	Metsästäjä	Lum.
Jukka-kulta	KK	Mursu	Liis.
Jänö	Liis.	Mäyris	KK

Nikkari	Liis.	Rumpalin äiti	Bam.
Niljakas	RH	Ruusunen	PR
Nottinghamin sheriffi	RH	Saara-täti	KK
Nuhanenä	Lum.	Samu Sirkka	Pin.
Nuija	RH	Sikopaimen	Hiid.
Nuori Prinssi	Bam.	Sininen Haltijatar	Pin.
Nutipää ††	RH	Suurherttua	Tuhk.
Ovinuppi	Liis.	Taikapeili	Lum.
Pahatar	PR	Taran Dallbenin huoneesta	Hiid.
Pekka Kani	Liis.	Tiikerililja	PP
Pikku-Fritsie	KK	Tipunen	KK
Pikku-Mika	KK	Tuck-munkki	RH
Pikku John	RH	Tuhkimo	Tuhk.
Pikku-Jussi	RH	Tupsu	KK
Poitsu	KK	Törppö	RH
Pomppu ††	RH	Ujo	Lum.
Prinsessa Aurora	PR	Unelias	Lum.
Prinsessa Elina	Hiid.	Unelias Hiiri †	Liis.
Prinssi Juhana	RH	Unikekahiiri	Liis.
Prinssi Phillip	PR	Valkoinen Kani †	Liis.
Pupu-poika	RH	Vanha Puskajussi ††	RH
Pupu-tyttö*	RH	Veijarikissa	Liis.
Pupu-vauva*	RH	Viisas	Lum.
Pupu-äiti*	RH	Vilkas	Lum.
Pöllövaari	Bam.	Ville Lisko	Liis.
Rehti Repo	Pin.	Waldo-setä	Arist.
Rouva Kotkot	RH	Äiti Osteri	Liis.
Rouva Viiriäinen	Bam.	Äitipuoli	Tuhk.
Rumpali	Bam.	Ässä	Liis.

† = Nimen vaihtoehto elokuvan lopputekstissä

†† = DVD:n suomalaisessa tekstityksessä

* = Nimeä ei mainittu elokuvassa, vain lopputekstissä

** = Vain suomen äänessä. Suomen nimellä ei ole vastinetta alkuperäisessä versiossa.

Muut käsittelemättömät hahmonnimet (63)

Suomalaiset tavanomaiset nimet* (11)

* mukaan lukien yksi lempinimi (*Tane* ← *Tauno*)

Jukka Kultanen	PP
Kimmo	Pin.
Leena Kultanen	PP
Liisa	Liis.
Marianne	Liis.
Marja Kultanen	PP
Mikko Kultanen	PP
Riitta	KK
Risto Kultanen	PP
Simo	PP
Tane	RH

Suomalaiset mukakieliset nimet (9)

Huli	Tuhk.
Naksu	KK
Purri	HP
Rääppä	HP
Tirkku	RH
Tittelitom	Liis.
Tittelityy	Liis.
Toto	Liis.
Vili	Tuhk.

Vieraskieliset nimet (43)

Abigail Gabble	Arist.	Lusifer	Tuhk.
Abraham DeLacey Giusepy	Arist.	Madame Bonfamille	Arist.
Casey Thomas O'Malley		Marie	Arist.
Allan O'Dale	RH	Monstro	Pin.
Amelia Gabble	Arist.	Nana	PP
Anastasia	Tuhk.	Napoleon	Arist.
Bambi	Bam.	Oktavius	Tuhk.
Berlioz	Arist.	Ordu	HP
Boris	KK	Orgo	HP
Bruno	Tuhk.	Orven	HP
Cleo	Pin.	Otto	RH
Dallben	HP	Peter Pan	PP
Drizella	Tuhk.	Pinocchio	Pin.
Edgar	Arist.	Robin Hood	RH
Feline	Bam.	Roqueufort	Arist.
Figaro	Pin.	Sexton	RH
Frou Frou	Arist.	Sir Hiss	RH
Georges Betencourte	Arist.	Sir Reginald	RH
Gepetto	Pin.	Stromboli	Pin.
Joe	KK	Taran	HP
Lady Tremaine	Tuhk.	Tony	KK
Lafayette	Arist.	Toulouse	Arist.

LIITE II**SUOMALAISET HAHMONNIMET ELOKUVITTAIN**

Tässä liitteessä on informatiivisia tietoja elokuvissa esiintyvistä sekä analysoiduista että käsittelemättömistä suomalaisista hahmonimistä. Koska suomalaiset versiot eivät ole alkuperäisiä, oikealla ovat alkuperäiset informaatiot alkuperäisellä kielellä eli englanniksi. Elokuvat on järjestetty ensin vuosittain ja elokuvissa esiintyvät hahmonimet aakkosjärjestyksessä suomenkielisten versioiden mukaan. Tähän listaan eivät sisälly vieraskieliset hahmonnimet, jotka esiintyvät liitteessä I.

**LUMIKKI JA SEITSEMÄN
KÄÄPIÖITÄ (1937)**

Jörö
Kuningatar
Lumikki
Lystikäs
Metsästäjä
Nuhanenä
Taikapeili
Ujo
Unelias
Viisas
Vilkas

**SNOW WHITE AND
THE SEVEN DWARFS**

Grouchy
The Queen
Snow White
Happy
The Huntsman
Sneezy
Magic Mirror
Bashful
Sleepy
Doc
Dopey

PINOCCHIO (1940)

Ajuri
Kimo^X
Lampun Sydän
Rehti Repo
Sininen Haltijatar
Samu Sirkka

PINOCCHIO

The Coachman
Gideon
Lampwick
J. Worthington "Honest John" Foulfellow
The Blue Fairy
Jiminy Cricket

BAMBI (1942)

Bambin äiti*
Kukka
Metsän Ruhtinas
Nuori Prinssi
Pöllövaari
Rouva Viiriäinen
Rumpali
Rumpalin äiti*

BAMBI

Bambi's mother
Flower
The Great Prince of the Forest
Young prince
Friend Owl
Mrs Quail
Thumper
Thumper's mother

TUHKIMO (1950)

Huli^X
Hyvä Kummitäti
Suurherttua
Tuhkimo
Äitipuoli
Vili^X

CINDERELLA

Gus
Fairy Godmother
The Grand Duke
Cinderella
Stepmother
Jaq

LIISA IHMEMAASSA (1951)

Herttakuningas
 Herttakuningatar (Herttarouva)*
 Hullu Hatuntekijä (Hassu Hatuntekijä)*
 Jänö (Hassu Jänis)*
 Kaalimato
 Kakkonen
 Kolmonen
 Liisan sisko*
 Liisa^X
 Lilja
 Marianne^X
 Mursu
 Nikkari
 Ovinuppi
 Pekka Kani (Valkoinen Kani)*
 Tittelitom^X
 Tittelityy^X
 Toto^X
 Uniekohiiri (Unelias Hiiri)*
 Veijarikissa
 Ville Lisko
 Äiti Osteri
 Ässä

PETER PAN (1953)

Helinä-keiju
 Iso Päällikkö
 Jukka Kultanen^X
 Kadonneet Pojat
 Kapteeni Koukku
 Kapu
 Leena Kultanen^X
 Lentävä Lokki
 Marja Kultanen^X
 Mikko Kultanen^X
 Risto Kultanen^X
 Simo^X
 Tiikerililja

KAUNOTAR JA KULKURI (1955)

Bulevardin Kukkanen
 Isoisä Lahjomaton
 Jukka-Kulta
 Kaunotar
 Kulkuri
 Kultaseni
 Mäyris
 Naksu^X
 Pikku-Fritsie

ALICE IN WONDERLAND

King of Hearts
 Queen of Hearts
 Mad Hatter
 March Hare
 Caterpillar
 Number Two/Deuce
 Number Three/Trés
 Alice's sister
 Alice
 Lily
 Mary Anne
 Walrus
 Carpenter
 Doorknob
 The White Rabbit
 Tweedle Dum
 Tweedle Dee
 Dodo
 Dormouse
 Cheshire Cat
 Bill
 Mother Oyster
 Ace

PETER PAN

Tinkerbell
 Big Chief
 John Darling
 The Lost Boys
 Captain Hook
 Capt'n
 Wendy Darling
 Flying Eagle
 Mary Darling
 Michael Darling
 George Darling
 Mr Smee
 Tiger Lily

LADY AND THE TRAMP

Miss Park Avenue
 Grandpa Ol' Reliable
 Jim Dear
 Lady
 Tramp
 Darling
 Dachsie
 Nutsy
 Little Fritsie

Pikku-Mika
Poitsu
Riitta^X
Saara-täti
Tipunen
Tupsu

PRINSESSA RUUSUNEN (1959)

Haltijatar Fauna
Haltijatar Floora
Haltijatar Ilomieli
Hyvät Haltijatarkummit
Kuningas Hubertus
Kuningas Stefanus
Pahatar
Prinssi Phillip
Prinsessa Aurora
Ruusunen

ARISTOKATIT (1970)

Hottikatti
Herttuatar
Waldo-setä

ROBIN HOOD (1973)

Herra Hoikkasääri
Hiiri-äiti*
Kuningas Rikhard
Marion-Neito
Niljakas*
Nuija (Nutipää)*
Pikku John (Pikku-Jussi)*
Pupu-poika (Pomppu)*
Pupu-tyttö*
Pupu-vauva*
Pupu-äiti*
Prinssi Juhana
Rouva Kotkot
Tane^X
Törppö (Tirkku^X)*
Tuck-munkki
Vanha Puskajussi*

HIIDENPATA (1985)

Harpisti Harpo
Hennikki
Hornansarvi
Keijukuningas
Prinsessa Elina
Purri^X

Little Mike
Butch
Peg
Aunt Sarah
Pidgeon
Jock

SLEEPING BEAUTY

Mistress Fauna
Mistress Flora
Mistress Merryweather
The Three Good Fairies
King Hubert
King Stephan
Maleficent
Prince Phillip
Princes Aurora
Briar Rose

ARISTOCATS

Scat Cat
Duchess
Uncle Waldo

ROBIN HOOD

— **
Mother Mouse
King Richard
Maid Marion
Creepy
Nutsy
Little John
Skippy
Sis
Tagalong
Mother Rabbit
Prince John
Lady Cluck
Toby
Trigger
Friar Tuck
Ol' Bushel Britches

BLACK CAULDRON

Fflewddur Fflam
Hen Wen
Horned King
King Eidellig of the Fairfolk
Princess Eilonwy
Gurgi

Sikopaimen
Rääppä^X
Taran Dallbenin huoneesta

Pig Boy
Creep
Taran of Cur Dallben

* Ks. erikoismerkkien liite I:ssä tuplasti olevista nimistä.

** Nimi vain suomen äännessä. Suomen nimellä ei ole vastinetta alkuperäisessä versiossa.

^X Käsittelemätön suomenkielinen nimi.

ENGLISH SUMMARY

Character names taking shape: Word formation, structure and meaning relationships of Finnish-language personal names in full-length, animated Disney feature films

The aim of this Master's thesis is to explore the structure of character names in full-length, animated Disney feature films and, though the investigation of word formation, their meaning. The naming of fictional characters has a different context than in name giving in the real world. There are different features presented in these names than in an actual person's name: derivation, compound and collocation as well as appellative names are more frequent in the films and there are specialised character traits that are reflected in the names which give insight to the character's nature, behaviour and state of being among others. In addition, though derivational suffixes and appellatives, character names can reveal the character's gender. I present the development of derivational suffixes and their elements from a diachronic point of view as well as the development of the semantic usage of the suffixes. As a rather new research method in onomastics, I am taking a cognitive approach to the investigation of names. In order to find the meaning relationships of character names, I explore the prototypical and categorical as well as metaphoric and metonymic aspects of the names. I am also using the functional-semantic classifying model, a new model presented in the research of company names, for the analysis of the character names in my corpus.

Depending on the social and semantic function of the name, I distribute the names into different name types. This is based on both the name's appellative or individualising meaning and the examination of discourse and conversational analysis. The character names belong to different name types: actual name, name of profession and title, name of kinship, nickname and abusive name. A name can waver between two name categories which can present difficulties in the distribution of the names amongst name types. For instance, the collocation *Hassu Hatuntekijä* ('crazy hat+maker', *Mad Hatter*) is included with names of profession, but there is a special feature in the name's identifying name part which causes it to also be the character's actual name. The character name *Ajuri* ('driver', *the Coachman*), which is presented as only a classifying name part, is a clear name of profession, as is *Kuningatar* ('king+ feminine' *the Queen*) a clear title. The character name *Herttakuningas* ('heart+king', *the King of Hearts*)

shows the same problem as *Hassu Hatuntekijä* in the sense that the identifying name part *Hertha* ('heart') is regarded as the name bearer's specialised character trait. The name can be considered both a title and a true name whereas *Kuningas Stefanus* (*King Stefan*) is a clear title whose identifying name part *Stefanus* is the character's clear, actual name.

From a cognitive-functional viewpoint, there are two morphological name elements in derivation names: the categorising name element and the categorised name element. I show that a categorising name element in the data is feminising, expresses affectiveness, expresses diminutiveness, possessive-adjectival, zero-derivative or expresses action. There is a common diachronic element, for example, expressing diminutiveness in the phonetic development of derivative suffixes presented in character names. An *i* has effected such phonetic change as the development from diphthongisation to labialisation (e.g. $-A \rightarrow -Ai \rightarrow -Oi \rightarrow -O$), and sometimes the *i* has been preserved. The *i* that has not caused diphthongisation or labialisation usually expresses feminisation in the suffix (e.g. *Hennikki*, in English *Hen Wen*). There's also the assessment that the suffix *-nen* has conserved an old *i* element whose diachronic diminutiveness can clearly be seen in female character names. We could then say, that the names of female characters are prototypically marked as feminine with a diachronically diminutive categorising name element.

The categorised name element is the root word of the derivation and expresses the type of the character or the character's specialised traits. In the relationship between both name elements, it's important to recognise that the root word expresses either a neutral or abstract continuum of the character's features in the categorising of the character name. In other words, the certain semantic features of the root word expresses an understood appellative or individualising basis, on which the suffix eventually categorises to form the name as a complete linguistic unit.

With the help of the functional-semantic classifying model, I am able to show that either a classifying name part or identifying name part, or both, is featured in character names. The classifying name part tells us what the character actually is appellatively or by its genre. The identifying name part expresses the character's traits and qualifies the classifying name part. A derivation can be a classifying name part as lexical term being

the character name's only part (e.g. *Kaunotar* 'beautiful+ feminine, beauty', *Lady*) or an identifying name part in its totality (e.g. *Pahatar* 'evil+feminine', *Maleficent*). Compounds and collocations present the same findings but unlike derivations, these names do not have name elements, unless there is a derivation present in them. A compound element may be a compound word element (i.e. principal and qualifying parts) rather than a name part if it is a lexicalised word: the name *Äitipuoli* ('mother+half', *Stepmother*) is a lexical term, whose qualifying part *äiti* ('mother') differentiates it from e.g. the term *isäpuoli* ('stepfather'), whereas the non-lexicalised identifying name part *suuri* ('big, great'), of the character name *Suurherttua* ('great duke', *the Grand Duke*), differentiates it from a name such as "*Pienherttua*" ("*the Lesser Duke*"). Collocation elements are clear name parts. It's easier to figure out the name parts of character names, where there is a clear adjective expressing a feature or individualising personal name and clear appellative expressing classification (e.g. *Sininen Haltijatar* 'blue fairy+female', *the Blue Fairy* or *Samu Sirkka* 'Samu cricket', *Jiminy Cricket*). Structures based on apposition may prove to be a bit more difficult in determining the name parts. An appellative–appellative combination such as *Pupu-äiti* ('bunny-mother', *Mother Rabbit*) must follow the model of other names: the identifying name part should be *Pupu* ('bunny', although the character is, by species, a rabbit) in order to differentiate the name from *Hiiri-äiti* ('mouse-mother', *Mother Mouse*). Both characters should therefore be considered mothers by classification.

The meaning of a character name can be determined by cognitive research methods including categorisation and prototype theory as well as the notions of metaphor and metonym. The results of this research show how character names are, for example, categorised according to their gender. This means that there are frequent female or male indicators of markedness present in the names. Out of 112 names, 37 name bearers are female and 75 are male. The results show that 78% of the Finnish names of female characters are marked with a feminine indicator, either by suffix, appellative or conventional personal name. In comparison, 46% of the Finnish names of male characters are either unmarked or, if they are marked, 44% are marked only by appellatives. These figures therefore help shape the category of GENDER with the subcategories FEMALE and MALE. In the study, for example, a prototypical name in the category FEMALE is a derivation with the feminising suffix *-tar* or *-tär* (e.g. *Herttuatar* 'duke+feminine', *Duchess*). A prototypical +MALE feature is an appellative title or name

of kinship (e.g. *Waldo-Setä* ‘Waldo+father’s brother’, *Uncle Waldo*). Because 1/3 of Finnish male conventional personal names end in *o* or *ö*, there is a probability that character names with the same vowel may have +MALE features: e.g. *Jalo* (‘noble’, *Trusty*) is a homonymic conventionalised male Finnish name and *Ujo* (‘shy’, *Bashful*) may express a trait in the ending *o* that is connected to +MALE.

In this work, I show that the meaning relationships of the analysed character names to cognitive domains are either direct or indirect. I also show that even though a meaning relationship may be direct, the name could still reveal some indirect qualities. A fictive character name’s meaning relationship is always direct when the name is featured as only a classifying name part and refers to a referent as what the character is by type (e.g. *Nikkari* ‘carpenter’, *Carpenter*) or species (e.g. *Kaalimato* ‘cabbage+worm’, *Caterpillar*). The meaning relationship is also direct when the identifying name part on its own, usually a derivation, refers directly to the referent’s traits (e.g. *Unelias* ‘dreamy, sleepy’, *Sleepy*). Furthermore, a character name’s meaning is direct when there’s a classifying name part and the identifying name part is an adjective (e.g. *Hassu Jänis* ‘silly hare’, *March Hare*) or if it is an apposition structure, where there’s classifying name part and the identifying name part is a personal name (e.g. *Saara-täti* ‘Sarah+aunt’, *Aunt Sarah*).

I present the indirect meaning relationships of character names as being metaphoric or metonymic. I show that the main metaphors in this work are based on the features of one organism group being transferred to a being in another group: I call this a biomorphic metaphor. The most common is the anthropomorphic metaphor AN ANIMAL IS A HUMAN, where the referent of the character name is an animal whose name refers to human traits (e.g. *Poitsu* ‘sonny’, *Butch*, whose referent is a male dog). There is also a zoomorphic metaphor A HUMAN IS AN ANIMAL, by which animal traits are given to humans (e.g. *Lentävä Lokki* ‘flying seagull’, *Flying Eagle*, given to Peter Pan) and a phytomorphic metaphor A HUMAN IS A PLANT (in this research, more exactly A FEMALE BEING IS A FLOWER), by which plant traits are given to humans (e.g. *Ruusunen* ‘little rose’ *Briar Rose*, whose referent is a human princess). Other ontological metaphors are present as well as names which have both transparent features but in an indirect way.

With other indirect meaning relationships I include the metonyms THE BODY PART

REPRESENTS THE BEING featured in bahuvrihi compounds (e.g. *Nuhanenä* 'sniffle+nose', *Sneezy*) and collocations (e.g. *Kapteeni Koukku* 'captain hook', *Captain Hook*) and THE SOUND REPRESENTS THE BEING (e.g. *Helinä-Keiju* 'tinkle+fairy', *Tinkerbell*). These metonyms are based on the metonymic scheme A PART FOR THE WHOLE. In addition, I present symbolic character names which are a subcategory of metonyms: although the names *Lumikki* ('snow+(young)feminine', *Snow White*) and *Tuhkimo* (*Cinderella*) include descriptive elements, I explain that their indirect descriptive features are not culturally consistent enough to be ontological metaphors neither are they representative enough to be direct metonyms. In other words, as substances, snow and ash are indirectly descriptive, but they symbolise the referents of the name rather than indirectly refer to or represent them. Lastly I present one name, *Hennikki* (*Hen Wen*), whose meaning relation has compressed features: although the conventional women's name *Henna* or *Henni* may have been used for translating the name, the source language name's *Hen* element does not have a direct connection to the Finnish lexicon. The categorising name element *-(i)kki*, however, conjures the image of the referent being female and an animal.